

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Diplomová práce

Mgr. Alena Charamzová

**Veřejný život na Královských Vinohradech
(1880 – 1922)**

Public life on Royal Vineyards (1880 - 1922)

Poděkování

Mé poděkování patří vedoucímu diplomové práce panu Prof. PhDr. Jiřímu Štaifovi, CSc. za cenné rady, připomínky, metodické vedení práce a rovněž za ochotu a trpělivost při konzultacích.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....

podpis.....

Abstrakt

Tato diplomová práce se soustředí na problematiku veřejného života na Královských Vinohradech v časovém období let 1880 – 1922. Nejprve jsou rozebírány jednotlivé faktory tvořící obraz (charakter, identitu) Královských Vinohrad jako českého, zdravého, moderního, samostatného města s historickou tradicí, obývaného především střední třídou obyvatel. Dále se práce zabývá českým veřejným životem na Vinohradech. Pod pojmem veřejný život je zde pojednána analýza formování a podoby vinohradských veřejných prostranství a kulturních zařízení a jejich význam pro obyvatele Vinohrad. Práce sleduje funkce těchto prostor jako míst setkávání při různých příležitostech (např. pořádání slavností, místo spolkového života, trávení volného času). V dalších kapitolách je blíže analyzována německá a židovská menšina na Vinohradech. Zde se práce soustředí na charakter a veřejný život těchto komunit a jejich soužití s Čechy. Zkoumána je mimo jiné otázka, se kterými aspekty utvářejícími charakter Vinohrad se jednotlivé skupiny obyvatel identifikovaly, jaké části města považovaly za své a také jakým způsobem si je tzv. symbolicky osidlovaly.

Klíčová slova: Královské Vinohrady, veřejná prostranství, slavnosti, lokální identita, Češi, Němci, Židé, 1800 – 1922.

Abstract

This diploma thesis focuses on the issue of public life on Royal Vineyards in the period of 1880 – 1922. First of all, particular factors that form the image (character, identity) of Royal Vineyards as czech, healthy, modern and independent city with historical tradition, inhabited mainly by middle class population, are analysed. Further more the thesis is discussing czech public life on Vineyards. By the term public life is here meant an analysis of the formation and appearance of vineyard public spaces and cultural facilities and their importance for residents of Vineyards. Thesis is looking into the function of these spaces as a meeting place for various occasions (eg. holding of festivities, place of associational life, leisure activities). In other chapters german and jewish minorities are closer analyzed. Here the thesis focuses on the character of public life of these communities and their coexistence with Czechs. Examined is, among others, the question which aspects that shape the character of Vineyards are the particular groups of residents identified with and which of them they considered as their own and how they have symolically inhabited them.

Key words: Royal Vineyards, public spaces, festivities, local identity, Czechs, Germans, Jews, 1880 – 1922.

Obsah

Úvod.....	9
1. Prameny, literatura a současný stav výzkumu.....	12
1. 1. Fond Židovská náboženská obec Vinohrady, AŽMP.....	12
1. 2. Fond Policejní ředitelství Praha I – presidium, NA.....	12
1. 3. Fond Farní úřad u sv. Ludmily Praha – Vinohrady, AHMP.....	13
1. 4. Vinohradské listy.....	13
1. 5. Vinohradské noviny.....	15
1. 6. Dobové publikace.....	16
1. 7. Memoáry.....	18
1. 8. Současný stav výzkumu.....	18
2. Utváření obrazu Královských Vinohrad.....	21
2. 1. Královské Vinohrady jako město – místo s historickou tradicí.....	22
2. 2. Královské Vinohrady jako samostatné město.....	23
2. 3. Královské Vinohrady jako zdravé město.....	24
2. 4. Královské Vinohrady jako po americku vzrostlé město a jeho obyvatelé....	25
2. 5. Královské Vinohrady jako české město.....	28
2. 6. Královské Vinohrady jako moderní velkoměsto.....	30
2. 7. Obraz Královských Vinohrad v dobových naučných slovnících.....	33
2. 8. Obraz Královských Vinohrad v dobových turistických průvodcích.....	35
3. Český veřejný život na Královských Vinohradech.....	37
3. 1. Vinohradské spolky a slavnosti.....	38
3. 1. 1. Národní dům na Vinohradech – centrum veřejného života.....	39
3. 1. 2. Měšťanská beseda na Královských Vinohradech.....	40
3. 1. 3. Místní odbory Ústřední matice školské.....	42
3. 1. 4. Další vinohradské spolky a slavnosti.....	45
3. 2. Vinohradské kavárny.....	46
3. 3. Městské sady.....	49
3. 3. 1. Riegrovy sady.....	49
3. 3. 1. 1. Pomník F. L. Riegra.....	52
3. 4. Vinohradská divadla.....	55
4. Němci na Královských Vinohradech.....	57
4. 1. Německá divadla na Královských Vinohradech.....	59

4. 2. Německé spolky na Královských Vinohradech.....	61
4. 2. 1. Německý politický spolek na Vinohradech.....	66
4. 3. Česko – německé soužití na Královských Vinohradech.....	69
5. Židé na Královských Vinohradech.....	76
5. 1. Židé v procesu modernizace.....	76
5. 2. Vinohradští Židé.....	78
5. 2. 1. Vinohradská synagoga.....	80
5. 2. 2. Osobnosti Vinohradské židovské náboženské obce.....	82
5. 2. 3. Židovské spolky a sociální péče na Královských Vinohradech.....	83
5. 2. 4. Antisemitismus na Královských Vinohradech.....	86
5. 2. 5. Rodina Langrova – příklad vinohradské židovské rodiny.....	90
5. 2. 6. Roviny asimilace.....	93
Závěr.....	94
Prameny a literatura.....	98
Seznam příloh.....	104
Přílohy	

Seznam zkratk

AHMP	Archiv hlavního města Prahy
AŽMP	Archiv Židovského muzea v Praze
f.	fond
NA	Národní archiv
ÚMŠ	Ústřední matice školská
ŽNO	Židovská náboženská obec

Úvod

Tato diplomová práce se soustředí na problematiku veřejného života na Královských Vinohradech v časovém období let 1880 – 1922. Jedná se o dobu, ve které byly Vinohrady samostatným a čtvrtým nejlidnatějším městem v Českém království. V roce 1922 pak byly připojeny k tzv. Velké Praze. Téma bylo zvoleno v návaznosti na mou bakalářskou práci, která se rovněž zabývala Královskými Vinohrady. V této práci bych chtěla na předchozí výzkum navázat a některá témata hlouběji rozpracovat.

První kapitola je kritikou použitých pramenů a literatury, na kterých je založen výzkum zvoleného tématu. Jedná se o dochované archivní materiály, dobový tisk jako důležitý pramenný materiál, dobové publikace a sekundární literaturu.

Druhá kapitola je analýzou symbolů a faktorů, které utvářely dobový obraz a charakter Královských Vinohrad. Analýza bude zpracována z těchto hledisek – město-místo s historickou tradicí, samostatné město, zdravé město, po americku vzrostlé město a jeho obyvatelé, české město a moderní velkoměsto. Jednou z výzkumných otázek, které si pokládám, je, jak zdejší obyvatelé Vinohrady viděli a které z charakteristik, jež byly městu přisuzovány, pro ně byly důležité. Jakým způsobem a do jaké míry se s nimi místní obyvatelé identifikovali? Jaký vliv měly modernizační aspekty? V souvislosti s tím mě rovněž zajímá, se kterými z nich se mohla identifikovat jen česká část obyvatelstva a které byly relevantní i pro menšinové složky obyvatel – Němce a Židy. Zajímá mě nejen působení na charakter města zevnitř prostřednictvím místních elit a tisku, ale i zvenčí, například naučnými slovníky a dobovými turistickými průvodci.

Třetí část práce se zabývá českým veřejným životem na Vinohradech. Zde mě bude zajímat, které instituce se na rozvoji vinohradského veřejného života podílely a kde se odehrávala většina místních významných událostí. Budu analyzovat formování a charakter vinohradských veřejných prostranství (například parků a náměstí) a kulturních zařízení (zejména Národní dům na Vinohradech). Jak se projevovала funkce těchto prostranství a zařízení jako míst setkávání při různých příležitostech (pořádání slavností, místo spolkového života, trávení volného času)? Bude mě tedy především zajímat, jak byla dávána najevo snaha o tzv. symbolické osidlování prostoru, v tomto případě českým obyvatelstvem. Byla některá místa na Vinohradech jen českým prostorem? Jak fungovala místa, kde se setkávala všechna tři místní etnika?

Čtvrtá kapitola mé práce je výzkumem celkového charakteru německé vinohradské komunity. Vzhledem k tomu, že Vinohrady byly především českým městem a jako takové se i navenek prezentovaly, zajímá mě, jak se s tímto prostředím v době národnostně vyhraněných sporů identifikovali Němci. Účastnili se vinohradského českého veřejného života? Pokud ano, tak za jakých příležitostí a jakým způsobem? Stejně tak bych ráda odpověděla na otázku, zda Němci rozvíjeli na Vinohradech i svůj společenský život, které německé spolky tu působily a jaké pořádaly akce. Důležité bude i to, ve které části Vinohrad se německé aktivity odehrávaly a která prostranství mohli Němci vnímat jako „své“.

Poslední, pátá, kapitola bude věnována židovské komunitě na Vinohradech. Zde bych se ráda zabývala v podstatě totožnými aspekty jako v kapitole o Němcích na Vinohradech. Nabízí se tu zajímavá otázka, a totiž, s kterou částí společnosti se místní Židé identifikovali. Byla jim bližší německá komunita nebo veřejný život většinové české společnosti? Na čem byl jejich příklon k jedné nebo druhé národnostní skupině závislý?

Kapitoly o českém společenském životě a německé a židovské menšině rovněž provází otázka, jakou měrou byl veřejný život na Vinohradech ovlivňován soudobými národnostními a politickými aspekty.

Období, o kterém pojednává tato práce, je dobou dynamického rozvoje společnosti, jehož zhmotněním jsou právě města. Ta poskytovala všem změnám potřebné zázemí. Urbanizace a industrializace se staly klíčovými fenomény této doby. Stále více lidí se stěhovalo do měst, v nichž spatřovali naději na lepší život s novými pracovními příležitostmi. Důsledkem byl překotný nárůst počtu lidí ve městech. Díky tomu se také zásadně proměnil dosavadní vzhled měst. Nově se budovaly vícepatrové nájemní domy. Místo bydlení přestalo být zároveň místem práce. Namísto toho se stalo místem odpočinku a útočištěm před vnějším světem. Lidé hromadně přecházeli k nájemnímu bydlení a jednotlivé městské čtvrti a předměstí získaly svůj osobitý charakter. Stěhovali se do nich obyvatelé určitých společenských tříd. Proměnou prošla i městská společnost, ve které druhé polovině 19. století přibýlo příslušníků úřednictva a inteligence. Bylo i více lékařů, právníků a dalších složek vzdělaného obyvatelstva. Měnil se i životní styl těchto lidí, kteří stále více vyhledávali nejrůznější příležitosti ke sdružování, výměně názorů, postojů a informací. Od soukromých domácích salonů a společností se přešlo k pořádání plesů, zábav a besed. Vznikla také celá řada spolků. V důsledku postupné sekularizace veřejného prostoru i soukromého života, postupně klesal vliv církve.¹

¹ HLAVAČKA, M. a kol.: *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*, Praha: Historický ústav, 2014, s. 243.

K proměnám docházelo i v politice. Vedle aristokracie, staročechů a mladočechů se postupně rodily nové politické proudy – křesťanskosociální, agrární, sílila také sociální demokracie. Obě etnika, Němci i Češi, si postupně budovala své vlastní hospodářské, školské, osvětové a kulturní instituce. Národnostní konflikt se stále více stupňoval. Mezi Čechy a Němci figurovala židovská menšina.² Ve sledovaném období se také odehrál první celosvětový válečný konflikt – první světová válka. Jejím výsledkem byl vznik nových států – mimo jiné i Československé republiky.

---

2 BĚLINA, P. et al.: *Dějiny Prahy II. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti.*, Praha: Paseka, 1998, s. 178.

1. Prameny, literatura a současný stav výzkumu

1. 1. Fond Židovská náboženská obec Vinohrady, AŽMP

Archivní materiály vzniklé činností Židovské náboženské obce Vinohrady (dále také jako ŽNO) jsou uloženy v Archivu Židovského muzea v Praze. Fond je celý zpracovaný (4, 9 bm) a pokrývá období let 1880 – 1940. Obsahuje mimo jiné stanovy ŽNO, matriční záležitosti, finanční agendu, dokumenty ke stavbě vinohradské synagogy, korespondenci s městskými úřady na Vinohradech a v neposlední řadě také zlomky spisového materiálu k různým židovským spolkům na Vinohradech.

Pro účely této práce jsem využila právě korespondenci ŽNO s městským zastupitelstvem na Vinohradech, díky kterým jsem získala informace ke stavbě vinohradské synagogy, a také spisový materiál týkající se vinohradských židovských spolků.

1. 2. Fond Policejní ředitelství Praha I - presidium, NA

Dalšími archivními materiály, se kterými ve své práci pracuji, jsou dokumenty vzniklé činností Policejního ředitelství v Praze, pokrývající léta 1808 – 1920. Pražské policejní ředitelství mělo na starosti bezprostřední spolkovou agendu, kterou obstarávalo v celém svém policejním obvodu, do jehož rámce vedle samotné Prahy patřily i okolní obce a mezi nimi i Královské Vinohrady. Pražské policejní ředitelství mělo přímo zvláštní „Oddělení pro spolky, shromáždění a věci tiskové“, jinak známé také jako I. oddělení, které sídlilo v ulici Karolíny Světlé čp. 1019. Od roku 1867 měly spolky podle spolkového zákona č. 134 ohlašovací povinnost, která nahradila dřívější povolovací řízení. Policejnímu ředitelství muselo představenstvo spolku oznamovat seznam svých členů i s adresami bydliště. Politické spolky musely, na rozdíl od těch nepolitických, tento seznam členů představenstva a řadových členů dodávat každý rok. Pokud spolek vydával účetní nebo jednatelské zprávy pro své členy, musel je také předložit. Všechna spolková shromáždění bylo nutné hlásit 24 hodin dopředu. Na shromáždění mohl být vyslán zřízenec policejního ředitelství jako dozorčí orgán.³

Díky těmto nařízením se dochovaly cenné archivní materiály. Já jsem čerpala z kartonu PP 1900 – 1907 a složky V/15/25. Zde se nacházely dokumenty mapující činnost

---

3 LAŠTOVKA, M. et. al.: *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895 – 1990*, Praha: Scriptorium, 1998, s. XIII – XXII.

Německého politického spolku na Vinohradech. Pro účely této práce pro mne byly důležité právě seznamy členů s adresami. Adresy jsem si totiž mohla dohledat a zaznamenat je do mapy Vinohrad, čímž jsem si ověřila hypotézu o lokalitě osídlené Němci. Seznamy mi poskytly také přehled o struktuře povolání, které vinohradští Němci vykonávali. V neposlední řadě byly důležité i stanovy spolku, které specifikovaly, jakou činností se spolek zabýval.

1. 3. Fond Farní úřad u sv. Ludmily Praha – Vinohrady, AHMP

Písemnosti vzniklé činností farního úřadu u sv. Ludmily jsou od roku 1997 uloženy v péči Archivu hlavního města Prahy na pražském Chodovci (dále také jako AHMP). Jejich předchozí osud byl vcelku pohnutý, jelikož se několikrát přesunovaly. Velká část archiválií, zejména spisového materiálu, se ztratila v roce 1948. Tehdy bylo s materiály manipulováno bez vědomí vinohradské duchovní správy. Zbylá část byla na konci 50. let inventarizována archivářem AHMP Františkem Holcem a v roce 1960 přijata do AHMP. Fond obsahuje 145 kusů knih (z toho 21 ks registraturních pomůcek a 5 kartonů z let 1884 – 1960. Jsou tu zastoupeny knihy vlastní duchovní správy (soupis duší – status animarum, knihy změn náboženství, knihy ohlášek bohoslužeb, knihy funkční, deníky – ordo divinorum, knihy ohlášek snoubenců a protokoly snoubenců a souvislá řada jednacích protokolů). Dále se tu také nachází objemná pamětní kniha, z které je však bohužel popsáno pouhých 15 stran.⁴

Já jsem pro účely této práce využila zmiňovaný soupis duší, ve kterém je uveden seznam farníků i s uvedením bydliště, dále také knihy ohlášek bohoslužeb, kde je zaznamenáno konání všech bohoslužeb v průběhu církevního roku. Je mi líto, že zápisy v těchto knihách ohlášek nejsou obsažnější a že ti, kteří je psali nepovažovali za důležité to, co by dnes badatele zajímalo a místo toho poznamenali, „že se vše odehraje jako obvykle“. Prohlédla jsem si i pamětní knihu, v níž se však zápisy vztahují více méně jen k roku 1934, kdy probíhaly oslavy 50. výročí farnosti.

1. 4. Vinohradské listy

Vinohradské listy jsou, vzhledem k malému počtu dochovaných archivních pramenů, jedním z mých nejvyužívanějších zdrojů informací. V Národní knihovně v Praze jsou uloženy

---

4 RŮČKOVÁ, M.: *Farní úřad u sv. Ludmily Praha – Vinohrady*, Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2014. Inventář.

ročníky 1885 – 1935. Ročníky spadající do období 19. století jsou uloženy v centrálním depozitáři Národní knihovny v Hostivaři.

Od listopadu 1885 do dubna 1886 vycházely tyto noviny dvakrát měsíčně pod názvem Neodvislé listy jako politický svobodomyšlný čtrnáctideník pro český lid a vydávala je paní Vilemína Baláková. Od června 1886 již noviny nesly název Vinohradské listy a byly prezentovány jako orgán věnovaný zájmům veškerých pražských předměstí a okolních obcí. Zprvu taktéž vycházely dvakrát měsíčně. Týdeník se z novin stal až od ledna 1895. Od roku 1886 obsahovaly Vinohradské listy přílohu Žižkovan. Vydavatelem byla již zmiňovaná Vilemína Baláková, po ní, od srpna 1890 tuto funkci převzal Jan Matěj Balák a od prosince 1901 jeho syn Jaroslav Balák.⁵

Jan Matěj Balák se narodil roku 1848 v Plzni a zemřel v roce 1900 v Praze. V Plzni absolvoval gymnázium. Následné studium bohemistiky a germanistiky na Filozofické fakultě tehdejší Karlo-Ferdinandovy univerzity z finančních důvodů nedokončil. Místo toho se začal živit jako překladatel a příležitostný novinář. Od počátku 70. let 19. století působil jako stálý redaktor Humoristických listů, později také krátce Vyšehradských a Hospodářských listů. V letech 1875 – 1885 žil v Kolíně, kde vydával a redigoval Kolínské noviny a satirický časopis Drak. V Kolíně také organizoval kulturní život města. Následně se v roce 1885 vrátil zpět do Prahy a začal se podílet na vydávání pozdějších Vinohradských listů. Jeho syn Jaroslav se narodil v Kolíně a žil v letech 1880 – 1935. Stejně jako jeho otec byl novinářem a údajně to byl právě on, který Vinohradské listy proslavil a udělal z nich ryze mladočeský tisk. Sám do nich přispíval četnými politickými a obecně společenskými fejetony, články a filozofickými úvahami. Vedle toho také působil jako autor veseloher, operetní libretista a divadelní kritik. V roce 1902 úspěšně dostudoval Právnickou fakultu Karlovy univerzity.⁶

J.M. Balák postupně radikalizoval své postoje vůči Židům. To se projevilo antisemitským charakterem některých článků ve Vinohradských listech, o kterých se blíže zmiňuji v kapitole přímo věnované židovské komunitě na Vinohradech. Nicméně problémy měl kvůli svému radikalismu již v Kolíně. Výše jmenované Kolínské noviny byly radikální a federalistické a útočily na místní staročeskou elitu, která do 90. let 19. století ovládala tamní městskou samosprávu. Roku 1881 bylo dokonce odhlasováno jeho vypovězení z města. V době, kdy působil jako překladatel z němčiny, přeložil jeden z nejznámějších antisemitských spisů konce 19. století – Židé podle talmudu. Ještě v 70. a 80. letech podporoval úplnou

---

5 KUBÍČEK, J.: *Česká retrospektivní bibliografie. Řada 1, Noviny. Díl 1. Noviny české republiky od počátku do roku 1918*, Brno: Sdružení knihoven České republiky, s. 225.

6 TYČ, M.: *Literáti Kolínska*, Kolín: Regionální muzeum Kolín, 2004, s. 52 – 54.

asimilaci Židů s Čechy. Později však, jak jsem výše zmínila, přerostlo jeho smýšlení v antisemitský diskurs, ve kterém již nerozlišoval mezi českými a německými Židy a spojoval je s kritikou nejrůznějších negativních společenských jevů.⁷

Úskalím Vinohradských listů jako pramene podle mého názoru je fakt, že vedle nepochybně cenných faktografických údajů, poskytují i národnostně zabarvené zprávy. Tento radikalismus vůči Němcům a Židům byl zapříčiněn vyhocenými národnostními spory v té době a také výše zmíněným radikalismem samotného redaktora. Je tedy potřeba si klást otázku, nakolik zprávy bezmezně vyzdvihující český ráz města Královské Vinohrady skutečně odrážejí dobový názor a každodennost místních obyvatel a městského zastupitelstva a do jaké míry to je radikalismus redakce Vinohradských listů, která se snaží provokovat veřejnost k vyšší aktivitě v národnostní otázce. Mnohé nakonec napoví i samotné novinové články, ve kterých se jejich autoři vymezují právě vůči některým Čechům sympatizujícím s Němci nebo přímo vůči městské radě, která v některých záležitostech svými rozhodnutími vycházela vstříc německé vinohradské menšině.

1. 5. Vinohradské noviny

Na Vinohradech vycházelo také periodikum s názvem Vinohradské noviny. Tyto noviny jsou rovněž uloženy v Národní knihovně v Praze. Jde o ročníky 1900 – 1919.

Vinohradské noviny byly politicko - hospodářským neodvislým týdeníkem města Královských Vinohradů, Nuslí, Vršovic a sousedních obcí, pak okresů říčanského a jílovského. Od konce roku 1904 se název mírně pozměnil na politický neodvislý týdeník lidový.

Noviny vydával až do října 1911 Václav Kuthan, poté je převzala Anežka Kuthanová. Po ní se této role v roce 1913 ujal Stanislav Pelcl a v roce 1915 Antonín Kučera. Vinohradské noviny obsahovaly tyto přílohy: v letech 1903 – 1911 Nuselský obzor, 1904 – 1911 Hlasy z Vršovic, 1915 – 1916 Brandýské hlasy a Divadelní rozruch a v roce 1917 také Karlínské hlasy.⁸

Vinohradské listy a Vinohradské noviny si navzájem konkurovaly, což bylo patrné i v některých člancích, kde na sebe vydavatelé Kuthan a Balák útočili.

7 FRANKL, M.: „*Emancipace od židů*“: český antisemitismus na konci 19. století, Praha-Litomyšl: Paseka, 2007, s. 64 – 69.

8 KUBÍČEK, J.: *Česká retrospektivní bibliografie. Řada 1, Noviny. Díl 1. Noviny české republiky od počátku do roku 1918*, Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2008, s. 363.

Jak je znát z výše zmíněného, Vinohradské noviny byly periodikem, které nepůsobilo jen pro samotné Královské Vinohrady, ale i pro další obce. Z toho důvodu byla celkem značná část novin věnovaná i zprávám z okolí. Jinak zde platí to samé jako u Vinohradských listů a totiž, že k článkům zde obsaženým je potřeba přistupovat kriticky. I zde se totiž objevují četné výpady proti Němcům a Židům na Vinohradech.

1. 6. Dobové publikace

Dobové publikace v případě zkoumaného tématu do určité míry nahrazují chybějící informace z archivních pramenů. Stále však jde pouze o sekundární literaturu. Z těch, které jsem v této práci využila, se konkrétně jedná o publikaci z roku 1895 s názvem Město Královské Vinohrady, kterou sestavil pan Julius Janeček, tehdejší tzv. městský oficiál a o dílo z roku 1929 Památník města Královských Vinohradů od Františka Pavlíka. Každá z těchto publikací popisuje dějiny Vinohrad od úplných počátků osídlení této oblasti, přes slavnou středověkou minulost spojenou s císařem Karlem IV. až po období svého vzniku. Pro současného badatele je zajímavý právě onen tehdejší popis města. Zdůrazňuje totiž nejdůležitější dominanty té doby a to, co bylo pro obyvatele města podstatné a významné. Knihy jsou rovněž opatřeny fotografiemi vybraných městských dominant a mapami.

Julius Janeček začíná tradičně polohou, dějinami a vývojem města. Dále pokračuje jeho všeobecným popisem a v dalších kapitolách se již věnuje jednotlivým aspektům života ve městě (jeho obyvatelům, veřejným budovám a ústavům, správě, školství). Nezapomíná ani na problematiku chudinství, zdravotnictví, obchodu, dopravy a průmyslu. Stejně tak se věnuje i veřejnému a společenskému životu na Vinohradech. Kniha navíc obsahuje i seznam vinohradských domů a ulic.

Vinohrady jsou v knize ukázány jen v tom nejlepším světle. Autor by měl toto zřejmě v popisu práce, pokud by kniha byla vytvořena „na zakázku“ od městského zastupitelstva, ale myslím, že byl především sám, jako obyvatel Vinohrad, na své město pyšný. Navíc knihu vydal vlastním nákladem, což by ukazovalo spíše na to, že celé dílo bylo jeho iniciativou. V úvodu popisuje, co ho vedlo k sepsání této knihy: *„Četné dotazy nejen z českých měst, ale i z ciziny, týkající se různých opatření v Královských Vinohradech, měště tom, jež vyhovující nejpřísnějším požadavkům moderního zařízení, za krátkou dobu povzneslo se mezi nejpřednější veleobce české, přiměly mne k vydání tohoto spisku. Účelem jeho jest podati stručný náčrtek, co píle a svornost' občanská za dobu poměrně krátkou vykonala; počínaje od*

dat historických, věnuji hlavní pozornost době nejnovější.“⁹

Janeček v úvodu také popisuje, z jakých zdrojů čerpal. Co se týče historie Vinohrad, pracoval především s úředními spisy a částečně také podle statí Jana Šlechty-Křivoklátského, autora historických prací, například historie Vršovic. Pro další části knihy čerpal Janeček opět z úředních spisů a také z publikací Statistické komise královského města Prahy a spojených obcí. S popisem tehdejšího stavu města, tedy v roce 1895, byl autorovi nápomocný ředitel městských úřadů Josef Kanda a městský tajemník, doktor práv František Fuksa. Fuksa je také, jak se dozvídáme, přímo autorem několika statí v knize.¹⁰

Další publikace nese název Památník města Královských Vinohradů a jak již bylo řečeno, je z roku 1929. Byla vydána k 80. výročí samostatnosti obce Královské Vinohrady a k 50. výročí povýšení Vinohrad na město. Jejím editorem je František Pavlík. Texty k jednotlivým okruhům psali městští úředníci a učitelé. Stejně jako předcházející publikace, začíná i tato statí o historii Vinohrad. Nalezneme tu také kapitoly věnované městským a okresním úřadům, obyvatelstvu a s ním spojeným národním rázem Vinohrad, různým zájmovým spolkům, městské knihovně a čítárně, divadlu a jiným oblastem veřejného života.

Knihy má už trochu jiný charakter než publikace z roku 1895. Přece jen je psána v době, kdy jsou Vinohrady již sedm let součástí tzv. Velké Prahy. Královské Vinohrady ztratily statut samostatného města, avšak myslím, že lidé, kteří psali jednotlivé kapitoly, si slavnou vinohradskou éru pamatovali a byli na Vinohrady stále hrdi, jako na tehdy již pražskou čtvrť s kvalitní zástavbou a dobrou občanskou vybaveností. Publikace vznikla za podpory Městské kulturní komise na Královských Vinohradech.

Historickou část vypracoval archivář hlavního města Prahy Václav Vojtíšek. Vývoj města Královských Vinohrad popsal již zmiňovaný JUDr. František Fuksa. Autoři dalších statí, obyvatelé Vinohrad, pamětníci, psali, jak uvádí František Pavlík, jednak podle svých vlastních vzpomínek a zkušeností, ale také s pomocí pramenů. Přitom pro každou stať byl zvolen odborník v daném oboru. Tak například kapitoly o jednotlivých vinohradských spolcích psali jejich přední členové, o zdravotnictví městský lékař Bohuš Stretti, o vinohradském hřbitově psal jeho správce František Sýkora, o školství bývalí ředitelé vinohradských škol Emanuel Janáček, František Pavlík a prof. dr. F. Dvořáček.

Dalšími dobovými publikacemi, které v práci využívám jsou naučné slovníky (Riegrův, Ottův a Masarykův) a česko i německojazyčné turistické průvodce po Praze a okolí. Čerpám odtud především dobové charakteristiky Královských Vinohrad. Zajímalo mě také to,

⁹ JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 3.

¹⁰ Tamtéž, s. 3.

kteřé významné stavby a podniky jsou zde zmíněny.

1. 7. Memoáry

Aby bylo možné alespoň částečně zjistit, jak obyvatelé Královských Vinohrad reflektovali charakter svého města a jeho veřejný život, jsou, podle mého názoru, důležité i publikace memoárového charakteru. V této práci konkrétně pracuji s pamětmi Františka Langerera s názvem *Byli a bylo*, ve kterých popisuje jak vypadala židovská rodina na přelomu 19. a 20. století. Zajímavé jsou i Langerovy vzpomínky na to, jak vypadaly Vinohrady v době jeho mládí. Využívám také paměti Adolfa Branalda sebrané v knize *Pražské promenády*. Branald vzpomíná nejvíce na vinohradský společenský život. Dále čerpám i z knihy *Staropražské romance* od Vladimíra Kovářika, v jehož vzpomínkách se objevují i Královské Vinohrady. Všechny paměti, které v práci používám, mají jeden společný rys a totiž, že se v nich autoři - umělci z velké části také zmiňují o vinohradském divadle.

1. 8. Současný stav výzkumu

Královským Vinohradům, jako samostatnému tématu, se v současnosti věnovalo jen několik málo autorů. Mezi nimi jsou Milan Polák a Jitka Slavíková, autoři knihy *Město Královské Vinohrady* z roku 2009. Editorkou byla Dagmar Broncová. Jedná se o jubilejní publikaci vydanou ke 150. výročí povýšení Královských Vinohrad na město. Zahrnuje podobná témata jako výše zmíněné dobové publikace. Navíc jsou zde ale například zmíněni významní umělci, kteří na Vinohradech žili a působili, dále je tu také kapitola věnovaná rozhlasu a dopravě. Milan Polák a Dagmar Broncová jsou mimo jiné i autory knih o dalších pražských městských částech.

Vinohrady se zabývala i Mgr. Pavla Státníková z Muzea hlavního města Prahy, která sestavila obrazovou publikaci s názvem *Vinohrady – dobrá čtvrť pro dobré bydlení*. Kniha vyšla v roce 2012 a byla doprovázena stejnojmennou výstavou v prostorách Muzea hlavního města Prahy. Kniha obsahuje převážně dobová vyobrazení a fotografie. I to je však cenným zdrojem informací, neboť je zde vidět jak Vinohrady vypadaly a jak se proměňovaly a také to, která místa byla nejčastěji zobrazována.

Vinohradům je věnován i článek Marie Platovské, který vyšel v roce 2009 v časopise *Umění*. Autorka se zde věnovala především urbanizačnímu vývoji Královských Vinohrad v

průběhu 19. a 20. století.

Netypickým, avšak pro můj výzkum poměrně důležitým pramenem, se stala výstava konaná na jaře a v létě letošního roku s názvem Stopy židovské přítomnosti na území Prahy 2. Jejím autorem byl Martin Šmok ze Židovského muzea v Praze. Ten přípravě věnoval téměř tři roky odborného výzkumu¹¹. Expozice zajímavým způsobem mapovala vývoj židovské menšiny na Vinohradech od jejich počátků až do období 2. světové války. Jelikož zatím nevyšla samostatná publikace, čerpám přímo z proběhlé expozice.

Další odborné publikace, které jsem ve výzkumu využívala se již zabývají jinými konkrétními tématy (Židé, Němci v Praze, dějiny každodennosti aj.). Problematiku Královských Vinohrad zmiňují jen okrajově nebo vůbec.

V kapitole o identitě a dobovém obrazu Vinohrad pro mne byla důležitá kniha Architektura a město autorů Pavla Halíka, Petra Kratochvíla a Otakara Nového, kteří zde analyzují podmínky, za kterých se obyvatelé města mohou identifikovat s jeho charakterem. Tématy identity a modernizace se zabývají i vybrané články sborníku Město a městská společnost v procesu modernizace 1740 – 1918.

V kapitole o veřejném životě na Vinohradech jsem čerpala z knih Zdeňka Míky Zábava a slavnosti staré Prahy a Sporty a sportoviště. Přínosné informace mi poskytla i kniha od Jiřiny Langhammerové Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy. K problematice každodennosti jsem čerpala z knihy Pavly Vošahlíkové Jak se žilo za časů Františka Josefa I. K tématu Riegrových sadů bylo zapotřebí prostudovat literaturu se zahradnickou tematikou, k čemuž jsem využila knihu Boženy Pacákové – Hošťálkové Pražské zahrady a parky. K problematice Riegrova pomníku jsem využila publikace autorů Zdeňka Hojdy a Jiřího Pokorného Pomníky a zapomínky.

Ke kapitole o židovské komunitě na Královských Vinohradech jsem čerpala z knihy Michala Frankla Emancipace od židů, která mi pomohla ve zkoumání podob antisemitismu na Královských Vinohradech. Dále jsem použila knihu Kateřiny Čapkové Češi, Němci, Židé. Autorka zde okrajově zmiňuje přímo i židovskou komunitu na Vinohradech. Přínosné byly i příslušné statě z druhého dílu knihy Dějiny Prahy od Pavla Běliny a kolektivu autorů. Jelikož téma židovské menšiny úzce souvisí s pražskými Němci, využívala jsem i knihu Garyho B. Cohena Němci v Praze.

Uvedená kniha Garyho B. Cohena pro mě však byla stěžejní hlavně v kapitole o

---

11 Informace o projektu Stopy Židů v Praze 2 a průběh výzkumu Martina Šmoka jsou dostupné zde: Stopy Židů v Praze 2: Zprávy z první části projektu. ŠMOK, Martin. [online]. 2012 [cit. 2014-12-21]. Dostupné z: <http://www.praha2.cz/Stopy-Zidu-v-Praze-2.html>

německé menšině na Vinohradech. I když více méně jen okrajově, autor zde zmiňuje například německé spolky, které měly své pobočky na Vinohradech. Uvádí také veřejný život vinohradských Němců do širších souvislostí.

Ke správnému určení místních názvů, které se v některých případech několikrát změnilo, používám dvoudílnou publikaci Marka Laštovky a kolektivu s názvem Pražský uličník.

2. Utváření obrazu Královských Vinohrad

V této kapitole bych se chtěla zaměřit na to, čím a jakým způsobem byl utvářen dobový obraz Královských Vinohrad v období samostatnosti města v letech 1880 – 1922. Tento obraz, částečně pozměněn, v mnohém, i přes nespočet společenských, kulturních a urbanistických změn přetrval dodnes.

Nejdříve bych se chtěla zabývat tím, co vůbec lze chápat pod pojmy charakter a identita určitého místa - města. Město je uměle stavěným prostředím, které vytvořili lidé. Je možné jej vidět také jako urbanistickou scénu. Ta, stejně jako divadelní scéna, poutá naši pozornost a žádá zaujetí postoje vůči ní. Často je budována právě se záměrem vyvolat určité reakce a pocity (např. vznešenost, vážnost, klid). Kulisy, obrazně řečeno, této scény jsou poměrně trvalé a tvoří je domy, jejich architektura, seskupení a dekorace. Dále také ulice, náměstí, vývěsní štíty obchodů, pohyb lidí, pomníky a sochy, sady aj. Tento poměrně složitý urbanistický inventář je pro každé město individualizovaný.¹²

Identitu dává městu jeho charakter, podstata. Charakter je určen hmotným a formálním uspořádáním. Platí pro něj, že je osobitý a závislý na přírodních a kulturně historických podmínkách. V případě Královských Vinohrad se jedná o „velkoměstský charakter“, který tvoří rozměrné veřejné i nájemní „palácové“ budovy. Některá města, jakož i Vinohrady, jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, mají i přes různé zásahy a změny v průběhu času, trvalý charakter.¹³

Důležité je i to, jak se s městem identifikují jeho obyvatelé. Christian Norberg-Schulz říká, že identifikovat se, se rovná přátelit se. Předmětem identifikace jsou podle něj právě konkrétní vlastnosti prostředí, tedy objekty identifikace (např. umělecké dílo, které reprezentuje životní situace).¹⁴ Tyto identifikační hodnoty urbanistického prostředí jsou velice důležité, protože pokud jich je nedostatek, znamená to ztíženou orientaci v prostoru a pocit odcizení. Ačkoliv obyvatelé vnímají scénické kvality svého urbanistického prostředí spíše jen okrajově nebo při výjimečných příležitostech, neznamená to, že pro ně nemají smysl a hodnotu.¹⁵ Norberg-Schulz také definuje tzv. „existenciální prostor“, ve kterém termíny prostor a charakter odpovídají základním psychologickým funkcím místa – orientaci a identifikaci. Člověk „bydlí“, pokud se může ve svém prostředí vyznat a ztotožňovat se s ním,

12 HALÍK, P., KRATOCHVÍL, P., NOVÝ, O.: *Architektura a město*, Praha: Academia, 1998, s. 9 – 10.

13 Tamtéž, s. 10 – 23.

14 NORBERG-SCHULZ, CH.: *Genius loci: krajina, místo, architektura*, Praha: Dokořán, 2010, s. 20.

15 HALÍK, P., KRATOCHVÍL, P., NOVÝ, O.: *Architektura a město*, Praha: Academia, 1998, s. 10 – 11.

tedy jestliže ho vnímá jako významuplné.¹⁶ Předpokladem je čitelnost již zmiňované městské scény. Důležitá je i přítomnost významů poukazujících ke společenské hodnotě, atmosféře a určení místa. Tyto faktory také stanovují formu chování svých obyvatel, kteří jsou na jejich základě podněcováni k aktivní či pasivní účasti na různých formách společenského dění.¹⁷ Tímto problémem se zabýval i pan profesor Jiří Štaif, který konstatuje, že identita se nemůže povětšinou vytvořit za situace, v níž se intelektuální či mocenské elity svými konstrukcemi identit příliš vzdálí od mentálních map svých „klientů“. Tito „klienti“ je musí navíc vnímat jako více či méně legitimní vyjádření své soupatřičnosti.¹⁸ Historik Martin Pelc ve svém článku o utváření novodobého obrazu města Opavy píše, že každý pozorovatel města si jistě všimá různých prvků, které posléze akcentuje. Prvky, které se opakují, zůstávají konstantou. V dalších částech kapitoly mě bude, stejně jako profesora Štaifa na příkladu Plzně, zajímat, na které symboly je vázána symbolika Královských Vinohrad.

Zdůrazňováno bylo především to, čím se Vinohrady lišily od jiných měst. Zde to bylo patrné například ve srovnávání se sousedním Žižkovem, který měl jiný charakter městské zástavby, ovlivněné především kopcovitým terénem, a kam se stěhovali zejména dělnické vrstvy společnosti. Časté bylo i srovnávání s Prahou, odkud se na Vinohrady stěhovalo velké množství obyvatel. Jak píše Martin Pelc: „*Tudíž i obraz konkrétního místa, nebo v našem případě města, logicky akcentuje rozdíly, které jej odlišují od ostatních sídel. Obraz se přirozeně proměňuje i s plynutím času – stejně jako se opět proměňuje i paměť, vzpomínka na místo: o to závažnější jsou pak konstanty, jež v jeho rysech můžeme vysledovat.*“¹⁹ Martin Pelc také uvádí, že obraz určitého města se utváří jednak samovolně v mysli každého jedince zvlášť, ale je jej možno také promyšleně budovat a cíleně ovlivňovat.

2. 1. Královské Vinohrady jako město-místo s historickou tradicí

Prvním z faktorů, jež utvářely identitu Královských Vinohrad, neopomenutý žádnou z publikací zmiňující Vinohrady, byla již samotná historie místa, na němž nové město vyrostlo. Území, dříve nazývané Viničné hory, se začalo rozvíjet již v období středověku, kdy zde

---

16 NORBERG-SCHULZ, CH.: *Genius loci: krajina, místo, architektura*, Praha: Dokořán, 2010, s. 5.

17 HALÍK, P., KRATOCHVÍL, P., NOVÝ, O.: *Architektura a město*, Praha: Academia, 1998, s. 83.

18 ŠTAIF, J.: Smetanova Plzeň? Poznámky k roli místních elit v konstrukci lokální, regionální a nadregionální identity během 19. století., in: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740 – 1918*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 56 – 70.

19 PELC, M.: Utváření novodobého obrazu města Opavy ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století, in: *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19. - 21. století*, Brno: Etnologický ústav AV ČR, 2009, s. 428 – 453.

Karel IV. nechal zřídit vinice. Na tuto epochu vývoje místa Vinohrady navázaly v první řadě již svým názvem, kdy k Viničným horám, německy Weinberge bylo dodáno přízvisko „královské“ - tedy Königliche Weinberge – Královské Vinohrady. Tento přívlastek dodával a stále dodává Vinohradům punc jakési starobylosti, vznešenosti a výjimečnosti.

Na epochu spojenou s císařem Karlem IV. Vinohrady navázaly i svým prostorovým uspořádáním. Na tento faktor jsem také upozornila již ve své bakalářské práci.²⁰ Vinohrady se poměrně volně napojují na Nové město, založené právě Karlem IV., což se projevuje hned několika způsoby. Nejdůležitější vinohradské ulice jsou pokračováním těch starších, novoměstských – ulic Žitné a Ječné. Hlavní vinohradské náměstí, dnešní Náměstí Míru, je situováno právě v návaznosti na Ječnou ulici, která je posléze symbolicky zakončena kostelem sv. Ludmily. Ten je vidět již cestou z Nového města na Vinohrady. V neposlední řadě navazují Vinohrady na tradici Karla IV. také inspirací v dispozicích a uspořádání Nového města. Například náměstí Jiřího z Poděbrad je ve své koncepci ovlivněno novoměstským Karlovým náměstím.²¹ Výhledy z Riegrových sadů nabízejí velkolepé pohledy na Pražský hrad.

Symbolika odkazující se na tohoto slavného panovníka se objevila i ve výzdobě vinohradské radnice. Zde totiž byla na průčelí, vedle svatého Václava a Jiřího z Poděbrad, umístěna také freska Karla IV. Dalším symbolem, se kterým se mohli v souvislosti s historickou tradicí vinohradští obyvatelé přímo identifikovat, byla vinice, která se nacházela (a dodnes nachází) v Havlíčkových sadech. Z hroznů, které produkovala, se vyrábělo vinohradské víno.

2. 2. Královské Vinohrady jako samostatné město

Dalším faktorem, který dle mého názoru výrazně utvářel identitu města, byl jeho statut. Vinohrady byly od svého povýšení na město 26. září 1879 svobodné a samostatné. K Praze byly připojeny až v roce 1922, kdy vznikla tzv. Velká Praha. Královské Vinohrady se, jak jsem již zmínila výše, vůči Praze také celkem výrazně vyhraňovaly. To se týkalo například školství či kvality bydlení. Vždy bylo patřičně zdůrazněno, že takovou úroveň, jakou tato odvětví na Vinohradech dosahují, by mohla i Praha závidět. Královské Vinohrady navíc

---

20 Srov. CHARAMZOVÁ, A.: *Místní elity a veřejný život na Královských Vinohradech 1880 – 1922*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta: Praha 2011. Bakalářská práce. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc., s. 32.

21 ŠEVČÍK, J.: *Obraz města a čtvrti Vinohrad*, in: *Documenta Pragensia*, č. 5, díl 1., Praha: Scriptorium, 1985, s. 68.

zaujaly prestižní pozici i mezi dalšími pražskými předměstími, když se díky rychlému rozvoji časem staly čtvrtým největším městem Českého království. Těsně před připojením k Praze, v roce 1921, měly Vinohrady již přes osmdesát tisíc obyvatel.²²

2. 3. Královské Vinohrady jako zdravé město

Již zmíněná kvalita bydlení hrála v onom obraze Vinohrad velkou roli. Julius Janeček, autor knihy *Město Královské Vinohrady* z roku 1895, psal o Vinohradech jako o „*obytném městu*“²³. Stejně tak publikace historičky Pavly Státníkové z Muzea hlavního města Prahy vydaná v roce 2012, nese název s podtitulem „*Vinohrady – dobrá čtvrť pro dobré bydlení*“.²⁴ Tento obraz, jak je vidět, přetrvává dodnes, kdy realitní agentury nabízejí „královské bydlení“. Vinohrady jsou stále považovány za „dobrou adresu“ a rezidenční čtvrť obývanou především střední vrstvou obyvatel.²⁵ Co přispělo k vytvoření této charakteristiky? Myslím, že důležitou roli hrálo již samotné uspořádání města s širokými ulicemi, místem pro městské parky a velkoryse koncipovaná náměstí. Vinohradské domy jsou pověstné svými vysokými stropy, což umožňovalo větší okna a tudíž i více světla v bytech. Od roku 1886 se stavba domů na Vinohradech řídila nově vydaným Stavebním řádem pro Prahu, podle kterého musely mít místnosti strop nejméně ve výšce tří metrů.²⁶ Jak uvádím již ve své bakalářské práci, vinohradský byt přelomu 19. a 20. století odpovídal požadavkům tehdejších osvětových a zdravotních příruček, jak uvádí historička Pavla Vošahlíková.²⁷ Podle místního tisku – Vinohradských novin – se na Vinohradech dobře bydlelo mimo jiné také proto, že město mělo dobrou polohu, leželo na rozdíl od Prahy na kopci, a proto se zde neshromažďovaly škodlivé látky a výpary. Julius Janeček polohu Vinohrad popsal takto: „...*povstalo město, jehož*

22 RŮŽKOVÁ, J. a kol.: *Historický lexikon obcí České republiky 1869 – 2005*, Praha: Český statistický úřad, 2006, s. 51 – 52. Pozici čtvrtého největšího města Českého království po Praze, Brnu a Plzni, získaly Královské Vinohrady se 77 120 obyvateli až v roce 1910. V předcházejícím období byly první tři příčky stejné, ale na čtvrtém místě byl Žižkov.

23 JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 34.

24 Srov. STÁTNÍKOVÁ, P.: *Vinohrady: dobrá čtvrť pro dobré bydlení.*, Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2012.

25 Srov. např. Byty k prodeji v Praze 2, Královské Vinohrady. In: *Svoboda&williams prague estate agents* [online]. [cit. 2014-11-22]. Dostupné z: <http://www.svoboda-williams.com/prodej/byty/hlavni-mesto-praha/praha-2/vinohrady/>

26 Srov. NEJEDLÝ, J.: *Die neue Bau-Ordnung für die königliche Hauptstadt Prag und deren Vororte*, Prag: Heinr. Mercy, 1886.

27 Srov. VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha: Svoboda, 1996, s. 80. a srov. CHARAMZOVÁ, A.: *Místní elity a veřejný život na Královských Vinohradech 1880 – 1922*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Bakalářská práce. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc., s. 35.

šťastná, zdravá poloha a moderní založení poskytuje příjemného pobytu“²⁸. Dále také hovoří o „*tichých, čistých a vzdušných Vinohradech*“²⁹, k čemuž dodává, že Pražané, kteří se přes den zabývají duševní prací, průmyslníci a obchodníci, mohou na Vinohradech nalézt potřebný klid a pohodlí po práci. S tím koresponduje i text městského lékaře Bohuše Strettiho, který píše, že: „*Poloha na návrší usnadňuje přirozenou výměnu vzduchu, což zřizováním širokých ulic a povolováním stavby nepřiliš vysokých domů bylo jen podporováno. Také zřizování zahrádek uvnitř domovních bloků napomáhalo k zdravějšímu vzduchu.*“³⁰ Mimo výše uvedené symboly zdravého města zde Stretti také vyzdvihuje dostatek spodní zdravé vody, jejíž jakost ve studních byla pravidelně odborně kontrolována. Důležitým počinem bylo i zavedení vody z oblasti Káraného, které umožnilo pravidelné čištění ulic a kropení sadů. V každém bytě mohla být zbudována splachovací toaleta a koupelna. Neméně důležité je i připojení k pražské kanalizaci. Stretti připomíná i o zdravotnická zařízení, která byla na Vinohradech zřízena (izolační nemocnice s dezinfekční stanicí (1887), okresní nemocnice (1902), porodnické sanatorium (1921), lékárny) a o městském hřbitově (1885). Okresní nemocnice je zde popsána jako „*první moderní nemocnice pražská*“. Charakteristiku zdravého města uzavírá Bohuš Stretti čísla úředních statistik, ve kterých mají Vinohrady v období 1881 – 1921 vždy nejméně úmrtí na 1000 obyvatel.³¹

Tuto podkapitolu bych uzavřela ještě jednou citací Bohuše Strettiho, čímž zároveň naváží i na podkapitolu následující: „*Všem těmto příznivým okolnostem děkovaly Král. Vinohrady za svou pověst zdravého moderního města, jež byla jednou z hlavních příčin jejich neobyčejně rychlého vzrůstu.*“³²

2. 4. Královské Vinohrady jako po americku vzrostlé město a jeho obyvatelé

S příjemným, zdravým a pohodlným bydlením, které Vinohrady nabízely, souviselo i to, jací lidé se sem stěhovali. Královské Vinohrady získaly status „*čtvrti úředníků, profesorů, studentů, penzistů, soukromníků, obchodníků*“³³. Bydlelo zde i mnoho významných umělců,

28 JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 34.

29 Tamtéž, s. 34.

30 STRETTI, B.: Zdravotnictví, in: *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 66.

31 Srov. VLASÁK, E.: *Některá sociální a hygienická zařízení na Královských Vinohradech, nejmladším velkém městě českém*, Praha: vlastním nákladem, 1900, s. 8.

32 STRETTI, B.: Zdravotnictví, in: *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 67 – 69.

33 PAVLÍK, F. (ed.): *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 37.

architektů, spisovatelů a herců. Tento stav rovněž přetrval dodnes. Na Vinohradech bydlí mnoho významných osobností společenského života. Všeobecně se dá říci, že Královské Vinohrady byly především bydlištěm střední třídy obyvatel. Stěhovali se sem jak lidé z Prahy – především Němci a Židé, tak i Češi z nejrůznějších koutů Českého království. Vinohrady měly nejpočetnější židovskou komunitu ze všech pražských předměstí. Jejich velkou předností byla také blízkost a snadná dopravní dostupnost Praze. Výhodou oproti metropoli bylo kromě zdravějšího bydlení i nižší nájemné.

Královským Vinohradům se říkalo také „české Chicago“³⁴. Toto označení se patrně vžilo především kvůli rychlému tempu rozvoje městské zástavby. Ale existoval zde i další důvod, proč byly Vinohrady přirovnávány právě k Chicagu? Lze zde nalézt nějaké společné rysy, které měla tato dvě vzdálená města společné? Ve 2. polovině 19. století odcházela poměrně velký počet Čechů do Ameriky, aby zde začali nový život. Chicago se stejně jako Vinohrady velmi rychle rozvíjelo a vznikaly tam celé české čtvrti. České obyvatelstvo zde drželo při sobě a snažilo se o vybudování všech potřebných budov a institucí jako byla například škola, národní domy, kostely, kempeličky a jiné. Domnívám se tedy, že ona podobnost byla spatřována hlavně v českém charakteru obou měst a v jejich překotném rozvoji. V dobovém tisku i v jubilejních publikacích se často psalo, že: „*vzrůst a rozvoj lze bez rozpaků srovnat se vznikem měst amerických...*“. Rychlé tempo, jakým Vinohrady vznikaly, bylo všeobecně hojně reflektováno a zmiňováno. Nejčastěji v té souvislosti, že město s původně spíše venkovským rázem má nyní podobu moderního velkoměsta. Karel Václav Rais psal, že Vinohrady byly dříve jen předměstskou obcí a za krátkou dobu je z nich moderní město opatřené vším, co lidé zde bydlící potřebují. „*Kdož by byl míst, na nichž rozkládá se město Královské Vinohrady jen dvacet roků neviděl – a co je dvacet roků v rozvoji města – udiven rozhlížel by se po našich náměstích a ulicích. Jako vyčarována rozvila se předměstská obec a dnes stojí tu moderní město, opatřené vším, čeho potřebuje.*“³⁵ Například na Náměstí Míru v počátcích rozvoje města ještě rostlo obilí a na loukách se pásli dobytek. Na rychlý růst města vzpomínal i František Langer: „*Pouze od nejdávnějších pamětníků jsem slyšel o době, kdy bylo na dnešním vinohradském náměstí ještě bramborové pole. Ale jako chlapec jsem prožíval dost z toho beznadějného zápasu mezi rostoucím městem a mezi venkovem, který zadávalo. Ještě pole sahala až k samým Vinohradům, takže za deset minut od svého bytu jsem mohl natrhat chrp a vlčích máků, kolik bych chtěl. Kousek dál byly vlhké*

34 JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 34.

35 RAIS, K. V., TUREK, A. (eds.): *Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol*, Praha: C. k. Okresní školní rada na Král. Vinohradech, 1898, s. 436.

*louky, kde jsem v mokřinách lovil salamandry a pak je choval doma ve sklenici od okurek.*³⁶

V souvislosti s tím jak město „po americku“ rostlo, byl často spojován i charakter zdejších obyvatel. Nejčastěji zmiňovanými a upřednostňovanými vlastnostmi byly podnikavost, přičinlivost, svornost, dále také láska k městu a pracovitost. Průčelí vinohradské radnice dříve zdobilo heslo: „Rovnost, svornost, bratrství“, jež směřovalo k ideálům Francouzské revoluce. Vinohradské obyvatelstvo bylo také označováno za „pokrokové a uvědomělé“. Další zajímavé srovnání Vinohrad a jeho obyvatel se Spojenými státy americkými, nacházíme v knize Památník města Královských Vinohradů v části zpracované Františkem Fuksou: „*V zastupitelstvu a městské radě byla vždy zastoupena inteligence, ale většinou byli členové těchto korporací prostí občané. Byli to však lidé pracovití, poctiví a rozmyslní. Jejich jednání a usnesení upomínají v mnohém na první osadníky americké Unie. Smysl pro pořádek a pro obecné dobro, přísnost a vykonávání povinností občanských, dodržování řádů, jež si pro obec vydali, dávaly jim způsobilost k zakládání a rozšiřování obce.*“³⁷

Ačkoliv na Vinohradech působilo mnoho charitativních organizací, nebyla zde sociální otázka palčivým problémem. Sociální ústavy tak přijímaly i chudé z okolí. Pokud tomu můžeme věřit, bylo ještě v roce 1900 na Vinohradech pouhých dvanáct chudých.³⁸ Při studiu místního tisku jsem taktéž nenarazila na zprávy o dělnických nepokojích. V letech 1895 – 1939 zde působil Občanský politický klub Rovnost pro Královské Vinohrady a okolí. V publikaci Památník města Královských Vinohradů je v souvislosti s touto organizací zmiňován jen incident při její ustavující schůzi. Další schůze, odehrávající se ve vinohradské restauraci Kravín, byly, jak se zdá již poklidné. Předsedou Rovnosti byl typograf Antonín Reis. Připomínání jsou dělníci, kteří pracovali na stavbách vinohradských domů a byli nespokojeni s dlouhou pracovní dobou. V komunálních službách bylo zaměstnáno sto stálých dělníků.³⁹ Pro vinohradské dělníky byl zřízen dostatek malých, zdravých bytů a fungovaly tu i obecní kuchyně a bezplatná poptavárna po práci. Zabezpečeno bylo i nemocenské a úrazové pojištění.⁴⁰ Na Vinohradech působila i sociálně demokratická strana, jejímž předsedou zde byl

36 LANGER, F.: *Byli a bylo*, Praha: Akropolis, 2003, s. 201.

37 FUKSA, F.: Jak povstaly a rostly Královské Vinohrady, in: *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: tiskem a nákladem Aloise Koníčka, 1929, s. 15.

38 PAVLÍK, F.: *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: tiskem a nákladem Aloise Koníčka, 1929, s. 73. Srov. také JANOVSÁ, V.: *Praha a chudí: chudinská péče v Praze v letech 1864 – 1929*, Praha: Karlova univerzita, Filozofická fakulta, 2014. Diplomová práce. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc., s. 79.

39 Z nich bylo 70 zaměstnáno na metení ulic, 9 na kropení ulic s dvoukolovými vozíky a hadicemi a 11 na vyvážení popelů a smetí z domů. In: VLASÁK, E.: *Některá sociální a hygienická zařízení na Královských Vinohradech, nejmladším velkém městě českém*, Praha: vlastním nákladem, 1900, s. 18.

40 Tamtéž, s. 25.

Antonín Brůha, ovšem opět bez zmínek o nepokojích.⁴¹

2. 5. Královské Vinohrady jako české město

Další charakteristikou a podstatným rysem Vinohrad bylo také to, že se jednalo o české město. Již zmiňovaný Martin Pelc ve svém článku píše, že obraz města by nebylo možné skicovat, aniž bychom znali národnostní strukturu jeho obyvatel. Přičemž připouští, že ji mnohdy může být těžké přesně určit vzhledem k tomu, že při sčítání se zjišťovala pouze obcovací řeč a nikoli národnost.⁴² Národní identita měla ve sledovaném období navrch nad ostatními, ať už tradičními či moderními, kolektivními hodnotami. Navíc měla silnou tendenci k tomu, aby je všechny podřizovala svému hodnotovému kódu. Prostřednictvím mnohem staršího kulturního stereotypu polarity mezi „my“ a „oni“ se vymezovala vůči jiným národním identitám.⁴³

Tato charakteristika Vinohrad jako českého města byla velmi často zmiňována v dobovém tisku. Zdůrazňování národnostní identity samozřejmě souviselo jednak s dobovým ovzduším vyhraněných národnostních rozporů mezi Čechy a Němci a dále také s názorovými neshodami mezi mladočechy a staročechy. Na Královských Vinohradech lze nalézt mnoho odkazů právě na českou národní symboliku. Například na průčelí vinohradské radnice dříve bývaly již zmiňované fresky českých panovníků, u portálu kostela sv. Ludmily zase byly umístěny sochy českých světců. Dále byly všechny uliční tabulky pouze české na rozdíl od Prahy, kde byly psány dvojjazyčně. A to i přes to, že na Královských Vinohradech žilo poměrně velké množství obyvatel hlásících se při sčítání k německé obcovací řeči. Názvy vinohradských ulic a veřejných prostranství také odkazovaly na místa spojená s českou či slovanskou historií a symbolikou a na slavné osobnosti. Jmenované faktory jsou, dle mého názoru, součástí symbolického přivlastňování si veřejného prostoru. Jejich prostřednictvím bylo okolí, a zejména německé menšině, dáváno najevo, že se jedná o české město (místo).

Tímto faktorem, tedy, že Královské Vinohrady byly považovány a prohlašovány za české město, se podrobněji zabývám v kapitole o českém veřejném životě na Vinohradech.

---

41 PAVLÍK, F.: *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 131 – 133.

42 Srov. PELC, M.: Utváření novodobého obrazu města Opavy ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století, in: *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19. - 21. století.*, Brno: Etnologický ústav AV ČR, s. 428 – 453.

43 ŠTAIF, J.: Smetanova Plzeň? Poznámky k roli místních elit v konstrukci lokální, regionální a nadregionální identity během 19. století., in: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740 – 1918*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 56 – 70.

Zajímá mě totiž právě tzv. symbolické osidlování prostoru. František Pavlík, člen vinohradského zastupitelstva a ředitel škol v jubilejní publikaci z roku 1929 píše: „*Obyvatelstvo vinohradské vždy pečlivě dbalo, aby Král. Vinohrady měly český ráz. V tom bylo vydatně podporováno správou obce a to zvláště od té doby, kdy byly Král. Vinohrady povýšeny na město. V těch dobách, kdy Praha i některá předměstí měla ulice vyznačeny dvojjazyčně, byly na Král. Vinohradech tabulky jen české. Podobně si počínali místní obchodníci a živnostníci a firmy česko-německé byly celkem vzácností. Menšina německá nepřiliš početná, avšak hospodářsky silná, uplatňovala své německví vydatně hovorem a vším svým vystupováním. (...) Ačkoliv při posledním sčítání v r. 1921, kdy zjišťována byla národnost a nikoliv jako v Rakousku obcovací jazyk, bylo napočítáno jen 6,67% Němců, mluví se na Král. Vinohradech, zvláště v některých obvodech jejich, poměrně mnoho německy. Zjev tento lze si vysvětlit jen tím, že mnoho Neněmců ve veřejných místnostech i na ulicích užívá ve vzájemných rozhovorech němčiny. Opravdovým Němcům vinohradští občané nikdy nebránili po německu žítí, ale na český ráz své obce jsou hrdí.*“⁴⁴ „*Správa obce byla vždy velmi dbalá národní cti a na ochranu našich národních a politických práv neopominula žádné příležitosti. S počátku samostatnosti obce zasedali v obecním zastupitelstvu i Němci a lidé německého smýšlení. Nemohlo ani býti jinak, když téměř veškerá půda byla v rukou německých. (...) Národní uvědomění bylo na Král. Vinohradech vřelé a citlivé.*“⁴⁵ Tento text Františka Pavlíka může být jistě ovlivněn i dobou svého vzniku, tedy národnostní situací v období První republiky. Pavlík byl ale dlouholetým obyvatelem Vinohrad, proto myslím, že výše citovaný úryvek má určitou výpovědní hodnotu o tom, jak to na Vinohradech co se týče národnostní vyhraněnosti, vypadalo. Na Vinohradech žilo po celé sledované období let 1880 – 1922 vždy okolo 90% obyvatel hlásících se k české obcovací řeči. Z jiných zdrojů, například místního tisku, se zdá, že vůči Čechům používajícím na veřejnosti více němčinu než češtinu, se okolí poměrně ostře vymezovalo. V novinách se objevovaly články, ve kterých jejich autoři nabádali Čechy k větší uvědomělosti. To se týkalo například německy psaných nápisů na vývěsních štítech obchodů nebo toho, že v městských sadech byla slyšet převážně němčina, přičemž někteří Češi mluvili raději německy než česky. Je tedy otázkou, nakolik byli obyvatelé Královských Vinohrad ztotožněni s jejich identitou jako ukázkového českého města. Jednalo se dle mého názoru o záležitost odvislou od individuálních faktorů. Český ráz města byl zřejmě záměrně ovlivňován zastupitelstvem na radnici, které rozhodovalo o všech

---

44 PAVLÍK, F. (ed.): Památník města Královských Vinohradů, Královské Vinohrady: tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 15.

45 Tamtéž, s. 21.

důležitých změnách ve městě. Vliv radnice se jistě projevil i v dalších, již výše zmíněných, symbolech utvářejících charakter města. Například se to týkalo výběru architektů či stavebních firem, které se podílely na stavbě a výzdobě významných vinohradských dominant jako byl například kostel sv. Ludmily nebo Divadlo na Vinohradech. K těmto stavbám byli důsledně vybíráni jen čeští umělci a firmy.

2. 6. Královské Vinohrady jako moderní velkoměsto

Proč byly Královské Vinohrady považovány za moderní velkoměsto? Jaké konkrétní aspekty zde hrály roli? Blanka Soukupová ve svém článku píše, že představa moderní metropole, v našem případě jen velkého města, souvisela mimo jiné s proměnou půdorysu města, s činžovními domy představujícími nový typ komfortního měšťanského bydlení, s rozvojem komunikací a telefonní sítě, s dostatečným zásobováním města kvalitní pitnou vodou, s vybudováním kanalizace, zavedením elektřiny, prodejem pod střechou tržnice, se zvýšením hygieny, s rozšířením záchytné sítě pro sociálně slabé a v neposlední řadě s rozhojněním a revitalizací městské zeleně. Dále se velká pozornost věnovala školství, které nabývalo zejména v národnostně neklidné době na velké důležitosti. K modernímu městu patřilo právě i výše zmíněné etnické vyhraňování se.⁴⁶

Na otázku v úvodu této podkapitoly částečně odpovídá také Julius Janeček, který velkoměstský vzhled Vinohrad viděl v ozdobných kandelábrech, pěkných výkladních skříních s portály, širokých chodnicích a čilé dopravě. Důležité pro něj byly i vinohradské slavnosti a společenské události, které se mohly radovat z hojné návštěvnosti. Konkrétně se zmiňuje o Fidlovačce, dušičkách a nezapomíná ani na rušná vinohradská kluziště. Připomínal i vinohradské korso, které zahrnovalo pravou část Palackého třídy, tedy dnešní Anglické ulice od Hálkovy ulice, dnes Londýnské po tehdejší Purkyňovo náměstí, dnes Náměstí Míru.⁴⁷ Dalším odvětvím veřejného života, které bylo v tisku a zejména v publikaci Karla Václava Raisa často vyzdvižováno, je úroveň vinohradského školství. Rychlost jeho rozvoje Rais popisoval jako „*rychlý a veliký jako všechen rozkvět města*“⁴⁸. Julius Janeček o něm napsal, že „*má výši, jakou málo měst se může vykazat*“⁴⁹. Dalším prvkem modernity mohly být

46 SOUKUPOVÁ, B.: Asanace a Velká Praha – symboly modernizace Prahy v posledním desetiletí 19. a v prvním desetiletí 20. století, in: in: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740 – 1918*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 275 – 292.

47 JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 130.

48 RAIS, K. V. (ed.), TUREK, A. (ed.): *Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol*, Praha: C.k. okresní školní rada na Král. Vinohradech, 1898, s. 436.

49 JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 71.

městské dominanty - především asi Náměstí Míru a jeho okolí. Na Náměstí Míru, jakožto centru města, byly postupně postaveny všechny důležité instituce veřejného života – radnice, kostel, národní dům, divadlo a první vinohradská škola a také zde ústilo výše zmiňované vinohradské korso.

Dlouholetý ředitel Divadla na Vinohradech, František Fuksa, který zpracoval heslo „Královské Vinohrady“ v Ottově slovníku naučném, potom vyzdvihuje především městské sady, které „vyrovnají se mnohým sadům světové pověsti“ a jsou „nejkrásnější ozdobou“⁵⁰. Vinohradské sady, kterými se budu ještě podrobněji zabývat v následující kapitole, nabízely poměrně velkou škálu společenského vyžití. Nejvýznamnější byly pravděpodobně Riegroviny sady. V 19. století byl z důvodu zprůmyslňování měst mnohdy zdůrazňován hygienicko-ozdravný význam přírodních prvků a přírodní oázy jako míst rekreace širokých vrstev společnosti. V ulicích byly často vysazovány aleje.⁵¹ Stejně tak tomu bylo i na Královských Vinohradech. K tomuto bych také doplnila vinohradské předzahrádky s ovocnými stromy, které se dodnes nacházejí např. v Londýnské ulici.⁵²

Jak píše Martin Pelc ve svém článku o utváření novodobého obrazu města Opavy, dobový obraz města mohl být utvářen například rozvinutým základním a středním školstvím, širokou nabídkou kulturního vyžití, polohou města, výstavností domů, čistotou ulic a úpravností městské zeleně.⁵³ Vinohrady právě toto vše splňovaly, jak jsem popsala v předcházejících podkapitolách. Co vše lze zahrnout do modernizačních prvků města konce 19. století, konkrétně Královských Vinohrad, vypočítává ve své knize i již zmiňovaný Julius Janeček: „V této periodě jest rozvoj tohoto města nejintenzivnější, neboť přibývalo rychle nejen domů a obyvatelstva, ale pořizovány v době této též veškeré potřeby a provedena opatření, jichž třeba ve velikém moderním městě. A věru, že nebylo těchto velkoměstských potřeb málo! V době této zřídila obec vlastní rozsáhlou vodárnu, zavedla osvětlování plynem, provedla dlažbu téměř všech ulic, vystavěla nádherný kostel, potřebné budovy školní, přičinila se s úspěchem o otevření státního českého gymnasia i škol reálných a postarala se o zřízení úřadů, pro město tak veliké nezbytných.“⁵⁴ Velkoměstskou podobu získaly Královské Vinohrady podle Julia Janečka také tím, jak rostl počet obyvatel a souběžně s tím i výstavba

---

50 FUKSA, F.: Vinohrady – královské, in: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, Praha: J. Otto, 1907. Díl 26., s. 732 – 736.

51 HALÍK, P., KRATOCHVÍL, P., NOVÝ, O.: *Architektura a město*, Praha: Academia, 1998, s. 86.

52 Viz přílohy: Obrázek 2 Hálkova třída (dnes Londýnská) s předzahrádkami. Kolem roku 1890., s. 2.

53 PELC, M.: Utváření novodobého obrazu města Opavy ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století, in: *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19. - 21. století.*, Brno: Etnologický ústav AV ČR, 2009, s. 428 – 453.

54 JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 17.

nových domů. Duch velkoměsta se tu jeví jak na ulicích, tak ve vnitřních dispozicích domů.⁵⁵

Myslím, že co se týče modernizace Královských Vinohrad jako pražského předměstí, lze zde pravděpodobně také nalézt paralely s vývojem brněnských předměstí, jak jej popisuje Lukáš Fasora v knize „Svobodný občan ve svobodné obci?“. Vidím je především v tom, že pro předměstí bylo motivací snažit se o vybudování podobně vyspělé infrastruktury, jakou disponovala metropole. V našem případě Praha. Potřeba vybudování dobré infrastruktury byla na Královských Vinohradech nutností zejména kvůli rychlému početnímu nárůstu obyvatelstva. Myslím, že v případě Vinohrad platí i další bod, totiž, že budování infrastruktury mělo vliv na rozvoj podnikání a na zvýšení atraktivity bydlení pro střední vrstvy. Svou roli mohla hrát, jak jsem již naznačila, i sebe prezentace vinohradských místních elit.⁵⁶ Na Vinohradech byl například problém se zásobováním města vodou. Ze strany Prahy byla po roce 1866, kdy byly zbourány hradby, snaha o připojení předměstí. To však vinohradští odmítli, uvádí se, že to bylo kvůli vyšším činžovním daním. Za to jim byly později přerušeny dodávky vody. Vybuďovali tedy vlastní vodárnu v Podolí, která byla uvedena do provozu jen tři roky po povýšení Vinohrad na město, roku 1882.⁵⁷

Vrátíme-li se ještě na začátek této podkapitoly, zbývá zmínit několik prvků moderního města. Co se týče sítě sociálních služeb, byly Vinohrady velmi dobře vybavené. Z jejich velkého počtu budu jmenovat jen vybrané. Fungoval tu zvláštní samosprávný chudinský úřad, který se skládal z chudinské rady, okresních chudinských správ a sboru otců chudých. Byla zde zřízena okresní vychovatelná arcivévodkyně Alžběty (1886), pokladna pro léčení čeledi (1891) a pokladna pro místní chudé (1900), obecní kuchyně (1888) a městské útulky pro mládež (1903, 1904 a 1910). V dobách velkého nedostatku paliva, zejména v letech první světové války, byly zřízeny ohřívárny. Na začátku války začal fungovat také Válečný fond sirotčí. V roce 1918 byla na Vinohradech založena Ochrana matek a kojenců a o rok později, v 1919, noclehárna a útulek pro opuštěné děti. Velký podíl na péči o chudé měl také Dobročinný sbor dam sv. Elišky, který byl založen v roce 1875. Po zániku tohoto sboru začal fungovat Komitét pro ošacení chudé mládeže, jehož činnost často probíhala ve spolupráci s místním odborem Ústřední matice školské. V listopadu 1917 byl na Vinohradech založen místní odbor Českého srdce.⁵⁸

---

55 Tamtéž, s. 35.

56 Srov. FASORA, L.: *Svobodný občan ve svobodné obci?*, Brno: Matice moravská, 2007, s. 217 – 218.

57 POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s.14.

58 PAVLÍK, F. (ed.): *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 73 – 81.

Vinohradská tržnice byla otevřena v roce 1903. Poskytovala místo pro 98 prodejních stánků, 86 sklepů a 140 chladíren. Byli tam přemístěni trhovci hlavně z Tylova náměstí.⁵⁹

Elektrina i plyn byly od roku 1882 odebírány z Prahy a to především z toho důvodu, že to bylo pro Vinohrady finančně výhodnější než zřizovat vlastní elektrárnu a plynárnu. Zato tramvajovou dráhu si Královské Vinohrady postavily vlastní. Stavbu provedl Křižíkův elektrotechnický závod. Kvůli administrativním neshodám s Prahou byla dráha zpočátku funkční jen na území Vinohrad. Vedla od dolní části dnešní Vinohradské ulice až k Floře. První jízda se uskutečnila 25.6.1897.⁶⁰ Proud vinohradskému tramvajovému provozu dodávala samostatná městská elektrárna, která se od roku 1896 nacházela v objektu vinohradské vodárny. Malá vozovna u Orionky se zachovala dodnes.⁶¹

2. 7. Obraz Královských Vinohrad v dobových naučných slovnících

Obraz Královských Vinohrad byl jistě utvářen i dobovými encyklopedickými publikacemi. Zde bych se chtěla zaměřit na tři nejznámější - Riegrův, Ottův a Masarykův slovník. I přes to, že k sledovanému období let 1880 – 1922, se vztahuje vlastně jen Ottův slovník, zařadila jsem i dva další výše jmenované, jelikož si myslím, že se díky nim může také ukázat, které součásti tvořící obraz Vinohrad přetrvávají a které nikoliv.

Heslo „Vinohrady“ se v Riegrově slovníku nachází v jeho devátém svazku, který byl vydán v roce 1872. V té době Královské Vinohrady ještě zahrnovaly jak vlastní Vinohrady, tak pozdější Žižkov. K rozdělení těchto dvou obcí došlo až v roce 1875. Stejně tak Vinohrady ještě neměly status samostatného města. Ten získaly až v roce 1879. Přesto si myslím, že bude zajímavé podívat se na to, jaké charakteristiky si později samostatné Vinohrady převzaly.

Autor slovníkového hesla uvádí, že obec odvozuje svůj původ od císaře Karla IV. a vinic, které zde založil. Vinohrady tu jsou také uvedeny jako „Hory viničné“. Další charakteristika, která se zde vyskytuje, je „královská obec u Prahy“.⁶²

Dalším sledovaným slovníkem je Ottův slovník naučný. Autorem hesla je již výše zmiňovaný František Fuksa. V tomto ohledu bude zajímavé sledovat, jak je heslo strukturováno, když je vytvořeno přímo obyvatelem Vinohrad. Příspěvek o Vinohradech zabírá ve slovníku celých pět stran, což je myslím vcelku úctyhodné. Hned na začátku je

---

59 Tamtéž, s. 126.

60 Tamtéž, s. 18 - 20.

61 POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 47.

62 RIEGER, F. L., MALÝ, J. (eds.): *Slovník naučný*, Praha: Korber&Markgraf, 1872. Díl 10., s. 1117.

uvedeno, že se jedná o Vinohrady „královské“ a také, že jde o třetí největší město v Čechách. Po vymezení území, na kterém se Vinohrady nacházejí, následuje popis jejich historie. Již v úvodu je vzpomenu, že Královské Vinohrady odvozují svůj původ od privilegia k založení vinic, které udělil Karel IV. Dále se zde objevuje již známá charakteristika, že rozvoj města byl stejně tak rychlý jako rozvoj amerických měst. Fuksa dodává: „*Kde jeden rok vzdělávalo se role, povstala rokem druhým široká ulice s velikými a úpravnými domy.*“ Je uveden rovněž vývoj počtu obyvatel a domů a také obecní výdaje a druhy daní, které se na Vinohradech vybírají. Fuksa také vyjmenovává tři nejvýznamnější náměstí – Purkyňovo (dnes Náměstí Míru), Tylovo a krále Jiřího. Zmiňuje i nejdůležitější a nejvýstavnější ulice a dodává, že všechny vinohradské ulice jsou široké a vzdušné. Jak již bylo zmíněno výše, nejkrásnější ozdobou Královských Vinohrad jsou městské sady (největší z nich – Riegrovy a Havlíčkovy). Riegrovy sady „*tvoří překrásný protějšek k sadům na Petříně a Nebozízku, poskytující rozkošný pohled na královské Hradčany*“. V souvislosti s Havlíčkovými sady je zmiňovaná i tamní vinice spravovaná městem, kde se na památku Karla IV. pěstuje réva z Burgundska. Z úřadů, veřejných budov a ústavů jmenuje Fuksa na předních místech městský úřad a další správní úřady. Dále také městské divadlo, elektrárnu na Korunní třídě, hasičskou stanici, hnaneckou stanici, hřbitov s kaplí a umrlčí komorou, chudobinec a chorobinec, jatky a tržnici na maso - opět na Korunní třídě, městskou knihovnu s veřejnou čítárnou v Národním domě a teprve poté chrám sv. Ludmily a Národní dům. Následuje nemocnice pro infekční nemoci, obecní dvůr, pohřební ústav, pokladna pro léčení čeledi a pokladna pro místní chudé, veřejné sady, školy, ústřední tržnice ve Slezské ulici a Jungmannově třídě (dnes Vinohradská), tržiště na Tylově náměstí a nakonec vodárna s čerpací stanicí v Podolí a s ní související přečerpací stanice v Korunní třídě. Dále uvádí popis radnice, Národního domu a chrámu sv. Ludmily. Od popisu chrámu sv. Ludmily přechází František Fuksa k výčtu církví, které na Vinohradech působily. Nevynechává ani vinohradský hřbitov. Další část textu patří vinohradské nemocnici. Následně se věnuje vinohradským divadlům. Vynecháno není ani nádraží Františka Josefa I. (dnes Hlavní nádraží). Další odstavce slovníkového hesla jsou věnovány školství, chudinství, zdravotnické péči a nakonec i průmyslu (zde je v první řadě uveden měšťanský pivovar a hned za ním akciová společnost továren na výrobu orientálských cukrovinek a čokolády, jakožto největší svého druhu v Rakousku a další, menší, vinohradské továrny).

Kromě výčtu témat, které heslo Vinohrady v Ottově slovníku obsahuje, bych ráda uvedla některé již výše zmíněné charakteristiky tohoto města. Vinohrady jsou zde opět prezentovány jako zdravé město: „*Poloha obce, její založení, sady, kanalisace, čistota a*

všeobecná péče o zdravotnictví vůbec způsobily, že podle dat statistických Král. V. náležejí k nezdravějším městům v Rakousku.“ Vinohrady jsou představeny také jako místo pro dobré bydlení: „Král. V. svou polohou, založením a výstavností staly se hlavně městem vyhledávaným pro příjemné bydlení...“.⁶³

V Masarykově slovníku je heslo „Vinohrady, Královské“ podstatně stručnější a tudíž kratší. Má délku jednoho odstavce. Ani na tomto místě není opomenut původ odvozený od vinic založených Karlem IV. Nezapomíná se ani na městské sady. V této souvislosti je připomenuto, že v Čechových sadech se nalézá pomník Svatopluka Čecha, přičemž Riegrův pomník v Riegrových sadech je opominut. Naopak opět je zde zmíněna vinice v Havlíčkových sadech. Z veřejných budov a institucí je jmenován hřbitov, chrám sv. Ludmily, synagoga, tržnice, Národní dům, spořitelna a záložny, dále vinohradské školy, nemocnice a nakonec i vinohradské a Wilsonovo nádraží. Z výše uvedených charakteristik tu figuruje jen ta vztahující se k rychlému vzrůstu města.⁶⁴

2. 8. Obraz Královských Vinohrad v dobových turistických průvodcích

Obraz města dle mého názoru tvořily i turistické průvodce určené pro širokou veřejnost. Zajímavé je, stejně jako v případě slovníků, sledovat, které městské dominanty a charakteristiky se v nich nejčastěji objevují. Vinohrady jako takové samy žádného turistického průvodce nemají. Průvodce analyzované v této podkapitole byly určeny primárně pro Prahu a předměstí jsou tam pouze přičleněna.

První tři analyzované průvodce byly sepsány první polovině 80. let 19. století.⁶⁵ Odvozují původ Královských Vinohrad od vinic založených Karlem IV. Je zde konstatován rychlý rozkvět města s připomínkou, že ještě nedávno se v těchto místech rozkládala pole. Dalším uvedeným faktem je, že město se nachází na rozlehlé ploše. Což opět souvisí s Vinohrady jako zdravým městem, neboť důležitá je „vysoká, zdravá poloha“. Zmiňováno je také příjemné bydlení. Na Vinohradech se podle průvodců nacházejí „nové výstavné domy“, které jsou v porovnání se Žižkovem „mnohem krásnější“. Jiný průvodce uvádí „výstavné a k

63 FUKSA, F.: Vinohrady – královské, in: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, Praha: J. Otto, 1907. Díl 26., s. 732 – 736.

64 *Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*, Praha: Československý kompas, 1933. Díl 7., s. 665.

65 *Průvodčí po Praze a okolí města: s plánem Prahy a popsáním nejvíce vynikajících památek historických, budov a ústavů veřejných*, Praha: Karel Bellman, 1884.; BROŽ, J.: *Illustrovaný průvodce po Praze a okolí*, Praha: O. Heinrich, 1884.; BOROVSKEJ, F. A.: *Řivnáčův Průvodce po Praze a okolí*, Praha: Fr. Řivnáč, 1885.

obývání elegantně i pohodlně zařízené domy“. Autor však vzápětí uvádí, že „Litovati jest, že ostalo jen při slabém pokusu v Hálkově třídě (dnes Londýnská), před každým domem ponechati zahrádku a tím získati pro město skutečně zdravotní a elegantní část.“ Nechybí ani charakteristika Vinohrad jako českého města. Průvodce si všiml vlastenecky vyzdobeného průčelí radnice a také toho, že: „Ulice nesou většinou názvy mužův o vlast' českou velice zasloužilých.“ Z veřejných budov a prostranství, kterých v polovině 80. let ještě nebylo mnoho hotových, průvodci upozorňují na radnici, školy a zahrady (zahrada u Novoměstského divadla, Rajská zahrada, Kanálka, Heinova zahrada s restaurací a německou arénou, zahradní restaurace Kravín).

Ráda bych také zmínila dva průvodce z počátku 20. století.⁶⁶ V nich jsou Vinohrady opět prezentovány jako čistě moderní čtvrť s širokými třídami s moderními činžáky. V souvislosti s tím je opětovně připomínána i Hálkova třída s předzahrádkami. Jeden z průvodců konstatuje, že na Vinohradech je řada vidění hodných míst. Veřejné budovy a prostranství jsou tu popsána velmi pěkně. Pojednává se tu o nádherném gotickém chrámu svaté Ludmily, nákladně vystavěném Národním domě, pozoruhodné radnici, paláci Vinohradské záložny, útulných kavárnách a moderním požadavkům vyhovující tržnici. O vinohradském divadle, které v té době ještě nestálo, se psalo, že „bude postaveno nádherné městské divadlo“. Dále je zde také zmiňována Pištěkova aréna, Heinovka a Německé divadlo, kaple u Nuselských schodů, vinohradské sady, školy, nádraží, okresní nemocnice a hřbitov. Z továren si průvodci všimají Měšťanského pivovaru, Chmelova uzenářského závodu na Zvonaře a Maršnerovy továrny na výrobu orientálských cukrovinek.

Myslím, že je zajímavé zmínit i německé průvodce.⁶⁷ Ty se, co se týče obsahu, mnoho neliší od těch českých. V jednom případě se dokonce zdá, že se jedná o překlad české varianty z nakladatelství Karla Bellmana. V dalším německém průvodci z roku 1900 se píše, že Žižkov i Vinohrady, jakožto pražská předměstí, mají znamenité nové budovy, avšak nenabízejí nic, co by stálo za to vidět. V poznámkách pro návštěvníky se však i přesto zmiňuje o Německém divadle na Vinohradech v Heinově zahradě.

---

66 KAFKA, J.: *Praha, hlava království českého*, Praha: Dr. E. Grégr, 1901.; POUPĚ, J.: *Nejnovější lidový ilustrovaný průvodce Prahou a okolím s úplným polohopisným plánem Prahy a předměstí a s podrobnou mapkou okolí pražského*, Praha: Ústřední vydavatelství, 1906.

67 VEREIN ZUR HEBUNG DES FREMDENVERKEHRS IN PRAG, KREJCAR J.V.: *Illustrierter Führer durch Prag und Umgebung*, Prag: Verein zur Hebung des Fremdenverkehrs, 1895.; *Prag und seine Umgebung*, Prag: Karl Bellmann's Verlag, 1900.

3. Český veřejný život na Královských Vinohradech

V této kapitole bych se ráda podrobněji zabývala tím, co tvořilo identitu Královských Vinohrad jako českého města. Zaměřím se přitom na utváření veřejného prostoru, na budovy a prostranství, kde se obyvatelé Vinohrad scházeli a kde trávili svůj volný čas. Ráda bych zmínila i nejdůležitější události společenského roku na Královských Vinohradech.

V publikaci Památník města Královských Vinohradů jsou uvedeny tři hlavní faktory, které přispěly k rozvoji vinohradského společenského života. Jde o Národní dům z roku 1894, Vinohradské divadlo dokončené roku 1907 a městské sady.⁶⁸ K těmto třem bych přidala nespočet kaváren a restauračních zařízení, které na Vinohradech působily. Důležité bylo i tzv. vinohradské korso nebo vinohradská náměstí (Náměstí Míru, Tylovo náměstí aj.).

Středem Královských Vinohrad bylo, a stále je, Náměstí Míru. Bývá označováno za „městský salon“, který si obyvatelé Vinohrad toužili pečlivě vyzdobit. Julius Janeček o něm napsal, že „*náměstí toto (...) tvoří již nyní nejvýstavnější část města*“⁶⁹. Takto náměstí viděl pamětník Adolf Branald: „*Lidé tak mocní si ovšem mohli vybrat nejlepší stavební místo pro své reprezentační budovy. Vybrali náměstí. Ještě nedávno tam bylo pole, teď se tam vypínal kostel svaté Ludmily, patronky české, kolem rozkvétal parčík, zelenaly se lavičky, lákal kiosk s vychlazenou limonádou, a když se zšeřilo, vzplály podél hlavní cesty plynové lampy.*“⁷⁰ Domnívám se, že právě toto náměstí bylo místem, kde se hlavně soustředila snaha vinohradských elit o symbolické osídlení prostoru českou a celkově slovanskou symbolikou. Právě zde stál totiž Národní dům, budova radnice, první vinohradská česká škola, vinohradské divadlo a ve středu náměstí potom kostel sv. Ludmily. Podrobněji o těchto veřejných budovách pojednávám již ve své bakalářské práci.⁷¹

Náměstí Míru je založeno na vyvýšeném místě. Architekt Pavel Janák formu náměstí, již tvoří obdélník kombinovaný polygonem, připisuje pozůstatku romantismu a příkladu vídeňské Ringstrasse⁷². Domy, které se na náměstí nacházejí, jsou postaveny ve stylu

68 PAVLÍK, F. (ed.): *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: Tiskem a nákladem Aloise Koníčka, 1929, s. 40.

69 JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 22.

70 BRANALD, A.: *Pražské promenády*, Praha: Mladá fronta, 2000, s. 160.

71 Srov. CHARAMZOVÁ, A.: *Místní elity a veřejný život na Královských Vinohradech 1880 – 1922*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Bakalářská práce. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc., s. 35 – 40.

72 Ringstraße je prostor kolem vídeňského historického jádra. Stala se vzorem pro stavební využití území uvolněné zbouráním historických pevnostních okruhů. Jejím autorem je Ludwig Christian Friedrich Förster, vydavatel časopisu Allgemeine Bauzeitung, který v roce 1858 se svým návrhem vyhrál soutěž. In: HRŮZA, J.: *Stavitelé měst*, Praha: Agora, 2011, s. 72 – 73.

neobaroka a secese. Výběr této kombinace architektonických stylů byl záměrný, měl reprezentovat emancipované město vědomé si vlastní hodnoty. Náměstí a jeho okolí spadá do urbanistického projektu, který vycházel ze zmenšené monumentalitě křížení os a sledu náměstí, širokých ulic a points de vue.⁷³

3. 1. Vinohradské spolky a slavnosti

Po pádu bachovského absolutismu se v monarchii na počátku 60. let začal rozvíjet společenský a kulturní život. V poslední čtvrtině 19. století se měnil styl reprezentace i zábavy. Vývoj směřoval od domácích společností k placené zábavě, společenským návštěvám restaurací nebo divadel. Ve městech se udržovala korza a plesy k vzájemnému předvádění, seznamování a zábavě.⁷⁴ V návaznosti na množství nově zakládaných českých spolků, přibývalo i národních oslav a slavností. Významným organizátorem slavností bývaly měšťanské besedy, které pořádaly koncerty, divadelní představení, taneční zábavy, plesy apod. Velkému zájmu se mezi českými národními slavnostmi těšily každoroční matiční slavnosti a akce Sokola. V souvislosti se vznikem spolků, také přibývalo spolkových slavností, besed, akademií a výletů. Mezi nimi patřilo významné místo již zmíněným sokolským akcím.⁷⁵

Součástí společenského života byly i tradiční lidové slavnosti. Šlo o každoročně se opakující poutě, církevní slavnosti s bohoslužbou nebo řadou bohoslužeb. Oslavovaly památku světce, jemuž byl zasvěcen místní kostel nebo kaple. V 19. století ale náboženský charakter ustupoval světské lidové zábavě, která postupem času stále více převažovala. Poutě a jim podobné slavnosti doplňovaly doprovodné atrakce, které mívaly vždy stejný nebo alespoň podobný ráz. Většinou nechyběly střelnice, houpačky, kolotoč či stanové boudy loutkářů. Účastnili se i kočovní kejklíři a akrobaté, kouzelníci, majitelé zvěřinců a dalších pozoruhodných zajímavostí a zvláštností (kabinety voskových figur, mořské panny apod.). Své místo tu měli i flašinetáři, zpěváci a prodavači kramářských písní. Prostranství, kde se poutě konaly, bývala zaplněna plátěnými boudami a dřevěnými krámkami, ve kterých bylo možné zakoupit různé dárkové předměty.⁷⁶

73 Srov. HYPŠMAN, B., WIRTH, Z., JANÁK, P.: *Jak rostla Praha*, Praha: Společnost přátel starožitností, 1940, s. 45; PLATOVSKÁ, M.: *Královské Vinohrady a jejich urbanizační vývoj v 19. a 20. století*, in: *Umění*, ročník LVII, č. 3, Praha: ÚDU AV ČR, 2009, s. 242 – 243.

74 MACHAČOVÁ, J., MATĚJČEK, J.: *Město a městská společnost v českých zemích v 19. století*, in: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740 – 1918*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, s. 20 – 44.

75 MÍKA, Z.: *Zábava a slavnosti staré Prahy: od konce 18. století do počátku 20. století*, Praha: Ostrov, 2008, s. 51.

76 Tamtéž, s. 141 – 142.

Nedílnou součástí slavností byl také tanec. Nejvíce se tančilo v období masopustu. Taneční veselice a zábavy patřily rovněž k poutím, posvícením a jiným podobným lidovým slavnostem.⁷⁷

3. 1. 1. Národní dům na Vinohradech – centrum veřejného života

Skutečným centrem veřejného života se stal Národní dům.⁷⁸ Tak o něm hovoří i Julius Janeček v publikaci *Město Královské Vinohrady* z roku 1895. „*Vedle čilého ruchu průmyslového, obchodního a živnostenského rozvinul se na Král. Vinohradech svěží život společenský. Střediskem jeho jest Národní dům, který ve svých nádherných a pohodlných dvoranách hostí obecnstvo domácí i pražské při rozličných schůzkách, jež ať jsou povahy umělecké, poučné aneb čistě zábavné, nepostrádají nikdy rázu ušlechtilého.*“⁷⁹ Národní dům skýtal mnoho prostoru, kde se mohly odehrávat různé kulturní a spolkové akce. Například Raisův sál byl přímo určen pro divadelní a filmová představení. Využívaly ho jak divadelní soubory, tak třeba také orchestry a kapely. Často zde vystupovala Česká filharmonie nebo orchestr Národního divadla. Díky tomu byl vinohradský Národní dům známý a oblíbený i po celé Praze a jejím okolí. V klubovnách a dalších prostorách se scházely spolky ke svým schůzím a konaly se tu také různé přednášky a diskuze. V Národním domě určitou dobu fungovala i tělocvična pro Sokol vinohradský. Od roku 1897 tu sídlila i Městská knihovna na Vinohradech, která postupně kvůli nárůstu svého knižního fondu obsadila celé první podlaží. Ze spolků, které se zde pravidelně scházely lze jmenovat například Měšťanskou besedu, Hlahol či Řemeslnicko-rolnickou besedu.⁸⁰ Zajímavý a výstižný pohled na rozmanité funkce Národního domu zanechal ve svých pamětech Adolf Branald: „...*taková sebevědomá města musela mít svůj reprezentační salon k besedování, oslavování a radovánkám (...) Do Národního domu se vešlo všechno, po čem lidská duše a rozum touží. Plesová dvorana, sály pro spolky, knihovna, tělocvična, kavárna, restaurace a dokonce i divadelní sál. Pro někoho byl Národní dům od počátku salonem, pro historii poslouží jako zrcadlo doby.*“⁸¹

---

77 Tamtéž, s. 115.

78 Viz přílohy: Obrázek 3 Národní dům. Rok 1898., s. 2.

79 JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 9.

80 POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 41 – 42.

81 BRANALD, A.: *Pražské promenády*, Praha: Mladá fronta, 2000, s. 160 - 161.

3. 1. 2. Měšťanská beseda na Královských Vinohradech

Spolkem, který se významným způsobem podílel na utváření, a rozvoji vinohradského společenského života byla Měšťanská beseda. Byla založena v roce 1875 jako „Vinohradská beseda“. V roce 1884 byla přejmenována na „Měšťanskou besedu na Královských Vinohradech“. Od roku 1918 se nazývala „Občanskou besedou“.⁸² U jejího zrodu stáli budoucí starostové Vinohrad Vilém Vlček, Jan Prokopec a Josef Víšek a také představitelé německé vinohradské menšiny Dr. K. Weinert a F.J. Heine. V prvním výboru Besedy zasedli tyto muži: Jan Friedländer, Jos. Fiala, Ed. Jäger, J. Herkner, H. Houdek, V. Liska, Jan Prokopec, F. F. Svoboda, Jan Troníček, Vilém Vlček, Josef Víšek a Dr. K. Weinert. Prvním předsedou byl F. F. Svoboda, náměstkem Vilém Vlček, pokladníkem V. Liska, účetním Ed. Jäger, správcem domu Jan Friedländer, zapisovatelem J. Troníček a jednatelem Josef Víšek. K desátému výročí založení Besedy se psalo ve Vinohradských listech, že: „*již v r. 1875 poznána mnohými občany Vinohradskými nutná potřeba organisace společenské a v měsíci srpnu téhož roku že svolána pp. J. Friedländrem a Fr. F. Svobodou schůze v příčině založení spolku, kterýž měl býti střediskem života společenského na Král. Vinohradech.*“⁸³ V roce 1875 měla Beseda celkem 127 členů, roku 1880 178 a v roce 1884 již 274 členů.⁸⁴ V roce 1897 byla skladba členstva následovná: 20 zakládajících členů, skutečných 63, přispívajících 768, přispěvatelek 30, bezplatných pánů 55 a bezplatných dam 23. Z novinového fejetonu o zasedání Měšťanské besedy se také dozvídáme o profesní skladbě jejích členů. Kromě členů vinohradského zastupitelstva tu byli například zemský inspektor, soukromník, sedlářský mistr, majitel realit, poštovní asistent, úředník pojišťovny, úředník hypoteční banky nebo spolumajitel továrny.⁸⁵

„Vznik a vzrůst Besedy vinohradské (...) skutečně úzce souvisí s dějinami města tohoto, jehož náhlé zmohutnění v krátké době třinácti let z nepatrných počátků na město, hned na třetím místě za královskou matičkou Prahou se řadící, mělo i rozhodného vlivu na spolek ten, který potom po celé to první desetiletí svého trvání, co do povinností vlasteneckých, stál vždy v popředí ruchu vlasteneckého. Vstupuje v desetiletí druhé má to blahé vědomí, že vždy bylo snahou jeho život společenský na Král. Vinohradech osvěžovati a utužovati, i může se z příčin těch oddati pevné naději, že další jeho činnost vždy opřena bude sympathiemi

82 PAVLÍK, F. (ed.): *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: Tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 39 – 40.

83 Měšťanská Beseda na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 1.3.1886, č. 7, s. 2 – 3.

84 Tamtéž, s. 3.

85 Měšťanská beseda na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 27.3.1897, č. 13, s. 4.

občanstva Vinohradského.“⁸⁶ O jedenáct let později psal o Měšťanské besedě i Julius Janeček: „*Měšťanská beseda, jež má v Národním domě své sídlo, jest předním spolkem místním, jehož členstvo, počtem skoro 1000, jest obrazem společnosti vinohradské.*“⁸⁷ Jako středisko společenského života je Beseda popisována i v jubilejní publikaci z roku 1929. „*Tak se stala Měšťanská beseda, zvláště od přestěhování do Národního domu, skutečným ohniskem všeho kulturního a společenského života v obci. Současní starostové města bývali předsedy a význační městští úředníci jejími jednatelem.*“⁸⁸

Až do vybudování Národního domu na Vinohradech sídlila Beseda v domě č.p. 393 v Brandlově ulici (dnes Římská). Přínos Měšťanské besedy tkví v tom, že organizovala nespočet společenských a kulturních akcí. Pro své členy vyvíjela činnost v oblasti zábavy, divadla i přednášek. Beseda byla rovněž častým iniciátorem různých národních slavností, které v mnoha případech také přímo pořádala. Svou činností výrazně zasahovala do vinohradského veřejného života. Na jejích schůzích se projednávaly důležité otázky veřejného života, obecní samosprávy, voleb a politiky všeobecně. Na těchto setkáních se také zrodily podněty k výstavbě významných veřejných vinohradských budov a založení důležitých městských institucí vůbec. Například se jedná o stavbu Národního domu, Divadla na Vinohradech, založení městské knihovny nebo zřízení vlastní vodárny. K rozvoji společenského života přispívala Beseda rovněž tím, že propůjčovala své prostory i jiným vinohradským spolkům. Jednalo se například o Hlahol, Sokol nebo místní odbory národních obranných jednot. Beseda také pořádala různé národní sbírky jako například tu ve prospěch znovupostavení Národního divadla nebo sbírku pro Ústřední matici školskou.⁸⁹

Beseda, zdá se plnila i funkci udržovatele místní kolektivní paměti. Tisk připomínal, že „*významnější dny v dějinách Král. Vinohradů byly Besedou způsobem okázalým oslaveny a byly to zejména den 3. září 1876, kdy kladly se základní kameny ku stavbě radnice a první školy, a den 19. října 1879, kdy slavilo se povýšení obce této na město.*“⁹⁰

Mezi akce, které Beseda pořádala, patřil například Kostýmní ples, který měl podle článku v tisku „*zvučnou pověst jednoho z nejlepších a nejnavštěvovanějších plesů celé Velké Prahy*“⁹¹. Dále organizovala divadelní večery, přednášky, Silvestrovské zábavy, maškarní

86 Měšťanská Beseda na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 1.3.1886, č. 7, s. 3.

87 JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 9.

88 PAVLÍK, F. (ed.): *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: Tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 39 – 40.

89 PAVLÍK, F. (ed.): *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: Tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 39.

90 Měšťanská Beseda na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 1.3.1886, č. 7, s. 3.

91 Kostýmní ples Měšť. Besedy na Kr. Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 10. 2. 1914, č. 9, s. 3.

plesy nebo tzv. věnečky⁹². Například v sezoně 1904-1905 měla Beseda tento program: „v období zimním: 12. října koncert České Filharmonie, 19. po případě 26. října divadelní večer. 5. listopadu programová zábava. 9., po případě 16. listopadu divadelní večer, 26. listopadu věneček. 6., po případě 14. prosince divadelní večer. 31. prosince Sylvestrovská zábava. - V období masopustním: 14. ledna věneček. 25. ledna dětská zábava. 1. února věneček. 11. února maškarní ples. 15., po případě 22. února divadelní večer. 7. března věneček (masopustní dozvuky). - V období postním: 15., po případě 22. března divadelní večer. 18. března programová zábava. 1. dubna slavnosti na paměť třicetiletého trvání Besedy. 5., po případě 12. dubna divadelní večer. 29. dubna velký Dvořákův koncert. Mimořádné zábavy a výlety v období letním oznámeny budou později.“⁹³

3. 1. 3. Místní odbory Ústřední matice školské

Dalším důležitým spolkem, který měl velký vliv na vinohradský společenský život, byl místní odbor Ústřední matice školské (dále také jako ÚMŠ). Ten byl založen v prosinci 1882, tedy jen necelé dva roky po založení pražské Ústřední matice školské. V roce 1885 byl založen i místní dámský odbor Ústřední matice školské. První předsedkyní dámského odboru se stala manželka tehdejšího vinohradského starosty Terezie Friedländerová.

Oba odbory ÚMŠ na Královských Vinohradech pořádaly každý rok velký počet akcí, což jim zaručovalo potřebné příjmy pro jejich činnost. Organizace těchto akcí byla zaštiťována městskou radou za součinnosti místních spolků a společenstev. Akce Ústřední matice školské měly charakter národních slavností, což je často zmiňováno v tisku i v jubilejních publikacích. Sdružovaly všechny místní spolky, které se v den pořádání slavnosti sešly na jednom místě. Podíleli se i vinohradští učitelé. V tisku se v souvislosti s pořádáním těchto slavností často objevuje pojem vlastenectví. Vinohradská Matice také často spolupracovala se Sborem pro ošacení chudé mládeže školní, jehož předsedkyní bývala i manželka jednoho z vinohradských starostů paní Emma Víšková.

Pod vzájemnou součinností spolků si můžeme představit to, že úkolem dámského odboru Matice bylo zajištění občerstvení, Měšťanský pivovar na Vinohradech daroval pivo. Hudbu obstarával Hlahol vinohradský, spolek Harmonie a sbor tamburašů Sokola

---

92 Věneček byl taneční zábavou pro užší okruh návštěvníků. In: KAFKA, J. (ed.): *Domáci vševěd: ilustrovaný slovník vědomostí ze všech oborů domácího hospodářství, rodinného a společenského života*, Praha: Šolc a Šimáček, 1926, 3. díl, s. 692.

93 Měšťanská beseda na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 15.10.1904, č. 42, s. 4.

vinohradského. Spolky přispívaly i tím, že pro své členy koupily vstupenky na slavnost a postaraly se o jejich úplný rozprodej.⁹⁴ Účastnil se i místní odbor Národní jednoty česko-židovské.⁹⁵

„Slavnosti i jiné podniky, které odbor kdy pořádal, potkaly se vždy se zdarem. A nebyly to jen podniky výdělečné, neboť jednalo se při nich vždy nejen o zisk, ale i povznesení společenského života v mladém našem městě. Zvláště první slavnosti odboru v letech devadesátých bývaly skutečnými svátky vinohradskými, jichž se súčastnily všechny vrstvy obyvatelstva. Bylyť slavnosti matiční jakýmsi kontrolním shromážděním přátel Ú.M.Š., a každý kladl si za povinnost dostaviti se, aby položil hřivnu na oltář vlasti.“⁹⁶ Průběžně, převážně však v jarních a letních měsících, se konaly matiční koncerty, které probíhaly v Riegrových sadech. Na jaře se na celém území Riegrových sadů nebo také někdy v pivovarské zahradě konala Velká jarní slavnost. Tato slavnost se v tisku objevuje také pod názvem Velká národní slavnost. Co všechno bylo pro návštěvníky připraveno, popisuje jeden z článků Vinohradských listů z roku 1904: „O zábavu účastníků jest postaráno rozličnými atrakcemi, z nichž na prvním místě jmenujme rozsáhlou zoologickou zahradu. Více zábavy než vážného poučení najde návštěvník v museu zvláštností, jež sebrali a v přednáškách objasní naši vinohradští akademikové. Museum umístěno jest v pavilonu rozhledny, jež opatřena bude velkým dalekohledem (...) Spolek českých střelců zřídil v medvědí jámě matiční střelnici, kdež bude se stříleti o ceny. Králičí divadlo, koníci, kočárek tažený oslíky uvítá zajisté naše mládež. O občerstvení hostí hojně jest postaráno v Matiční kavárně řízené dámským odborem v bývalém letohrádku v dolní části sadů. Ctitelům řízného nápoje doporučujeme výtečný „břežňák“, jehož 100 lahví věnovala správní rada Měšťanského pivovaru Vinohradského.“⁹⁷

Na podzim, obvykle v říjnu, se v Národním domě tradičně konalo matiční posvícení. Podle zpráv v tisku mělo toto posvícení své renomé a soustředilo se na něm jak místní, tak i obecnost ze širokého okolí.⁹⁸ Posvícení v sobě nese křesťanskou i světskou tradici. Název je totiž odvozen od „posvěcení“ místního kostela. Ve světské tradici mělo druhý název „hody“, což značilo radost, hojnost a hodování. O posvícení bylo dostatek času na oslavy, více než v období pouti. Trvalo obvykle dva dny – neděli a pondělí.⁹⁹

94 K národní slavnosti v Riegrových sadech, in: *Vinohradské listy*, 28.5.1904, č. 22, s.3.

95 Národní slavnost, in: *Vinohradské noviny*, 27.6.1903, č. 26, s. 2.

96 Dvacet pět let Místního odboru Ústřední Matice Školské na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 25.4.1908, č. 18, s. 2.

97 Velká národní slavnost v Riegrových sadech, in: *Vinohradské listy*, 18.6.1904, č. 25, s. 4.

98 Srov. např.: Letošní matiční posvícení, in: *Vinohradské listy*, 22.10.1904, č. 43, s. 3.

99 LANGHAMMEROVÁ, J.: *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 206 – 209.

V prosinci se, rovněž v Národním domě, konal Milionový věneček, který byl stejně jako posvícení organizován ve prospěch tzv. „matičního milionu“.

Tradičním počinem odborů ÚMŠ na Vinohradech bylo matiční kluziště. To první se nacházelo na konci vinohradských sadů v místě zvaném „U Ořechů“ a bylo zřízeno v roce 1892. V roce 1899 se kluziště přestěhovalo na cvičiště místního Českého klubu velocipedistů Královské Vinohrady u Vinohradského pivovaru „*kdež od té doby trvá a takové oblibě se těší, že při nedělních koncertech sotva stačí prostory jeho k pojetí návštěvníků z celé Velké Prahy.*“¹⁰⁰ Časem však právě svou kapacitou přestalo dostačovat, a proto bylo v součinnosti se Spolkem pro ošacení chudé mládeže v roce 1903 otevřeno další kluziště, které se nacházelo v blízkosti školy Na Smetance. „*Zvláštní přízvi a hojně návštěvě těší se nové elitní Vinohradské kluziště (...) jest výborně situováno na obecním pozemku bezplatně městskou radou propůjčeném, vedle české reálky „Na Smetance“ a měří plošně 2500 m². Útulné ohřívárny, velká veranda k připínání bruslí, jakož i oba buffety (dámský a pánský) zařízeny jsou co nejelegantněji, pohodlně a účelně. Pro hudbu zřízen velký pavilon a pro všední dny přichystán velký orchestrion.*“¹⁰¹ I toto kluziště se však stěhovalo a to v souvislosti s výstavbou nové školní budovy na Smetance. Od roku 1906 bylo umístěno vedle České dětské nemocnice.

O matičních akcích se v tisku vždy psalo již dlouho dopředu, probírala se organizace slavnosti a po jejím skončení se vždy objevilo zhodnocení toho, jak proběhla, zda byla úspěšná, a zpravidla býval otištěn i seznam lidí, kteří přispěli finančním darem ve prospěch Matice.

Dámský odbor matice byl, zdá se aktivnější, co se týče pořádání akcí. Dámy organizovaly například maškarní plesy nebo divadelní večery.

Při bilancování činnosti vinohradských odborů Matice byly zmíněny tyto důležité uskutečněné akce: „... připomínáme zvláště velikou slavnost v Kravíně (r. 1884), dámský podnik ve Staré Besedě (1885), vinohradskou pomlázku v budově cirku (...) a matiční slavnost v budově Čingalesů na nynějším náměstí Purkyňově. V dobré paměti je i „Vinohradský den“ uspořádaný spolky místními na výstavě Národopisné, při kteréž příležitosti odvedeno bylo z Kr. Vinohrad Matici 1,000.000 haléřů.“¹⁰²

100Dvacet pět let Místního odboru Ústřední Matice Školské na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 25.4.1908, č. 18, s. 2.

101Naše kluziště, in: *Vinohradské listy*, 1.1.1904, č. 1, s. 6.

102Dvacet pět let Místního odboru Ústřední Matice Školské na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 25.4.1908, č. 18, s. 2. Pozn. autorky: 1 000 000 haléřů představovalo 10 000 korun. 1 rakousko-uherská koruna = 100 haléřů.

3. 1. 4. Další vinohradské spolky a slavnosti

Místního společenského života se účastnily i další vinohradské spolky, mezi nimi například Sokol vinohradský. Jeho největší společenskou akcí byly šibřinky pořádané každoročně v masopustním období. Šibřinky měly tradičně charakter bohatě vypraveného veselého maškarního bálu s jedním ústředním tématem.¹⁰³ Téma bylo vždy poutavé a každý rok se měnilo. Pojmenování „šibřinky“ bylo vybráno Jindřichem Fügnerem v roce 1865, kdy se tato veselá maškarní sokolská zábava konala poprvé.¹⁰⁴ Místní tisk psal, že „*naše Šibřinky, které jsou střediskem nejen representace zdejšího obecnstva, ale i přední společnosti pražské, těší se co rok všeobecné oblibě.*“¹⁰⁵ Šibřinky patřily, i vzhledem k významu samotného Sokola, k nejvýznamnějším spolkovým plesům. Jejich charakter přibližuje i Vladimír Kovářík: „*Všichni účastníci museli být maskováni, buď úplně, nebo alespoň částečně. A tak té noci nechodili po Praze dámy ve večerních toaletách a páni ve fracích, nýbrž cikánky, královny víl, kolombíny, princové a rytíři, kominíci a šašci a různé podivné maškary, které budily podiv nočních a časně ranních chodců a s nimiž si nevěděla rady ani slavná pražská policie!*“¹⁰⁶ Na Královských Vinohradech byl Sokol založen 27. února 1887 a brzy se stal jednou z místních nejvýznamnějších společenských a tělovýchovných organizací.¹⁰⁷

Každoroční sledovanou událostí býval i ples Městského dobrovolného sboru hasičského na Královských Vinohradech konaný pod záštitou vinohradské městské rady. Obliba tohoto plesu byla prý na Vinohradech pevně zakořeněna a rok od roku vzrůstala. Jiné zábavy už hasičský sbor nepořádal. Hasičský sbor na Vinohradech vznikl v roce 1878 a sídlil v obecním dvoře na rohu Máchovy a Kollárovy (dnes Varšavské) ulice.¹⁰⁸

Další událostí, tentokrát z oblasti církevního života, byla pouť svaté Ludmily, patronky kostela na hlavním vinohradském Purkyňově náměstí (dnes Náměstí Míru). Konala se následující neděli po svátku této české světice, který spadá na 16. září. V novinách byla tato

---

103 VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha: Svoboda, 1996, s. 239.

104 Ve staré češtině se název Šibřinky vykládá z napodobení vrabčího hlasu. Označuje frašky, žerty, šašky nebo kudrlinky. In: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, Praha: J. Otto, 1906, 24. díl, s. 597. Srov. také jako masopustní maškarní zábava. Vykládá se z německého Schabernack – taškařina, škodolibý žert. Původ tohoto slova není jasný. In: REJZEK, J.: *Český etymologický slovník*, Voznice: Leda, 2001, s. 628.

105 Šibřinky „Sokola“ Vinohradského, in: *Vinohradské listy*, 6.2.1904, č. 6, s. 4.

106 KOVÁŘÍK, V.: *Staropražské romance: Čtení o tom, jak se žilo před sto lety*, Praha: Albatros, 1973, s. 65.

107 POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 43.

108 JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 107.

pouť označena jako „obvyklá“, z čehož lze usuzovat, že ačkoli se o ní tisk pravidelně nezmiňuje, byla tradiční součástí společenského života. Článek také poznamenává, že této pouti se v hojném počtu zúčastňovali i přespolní prodavači. Stánky prodejců se nacházely jak na samotném náměstí, tak i v přilehlých ulicích.¹⁰⁹ Pouť lákala také prodejce zcela civilního rázu, neboť nebyla jen církevní záležitostí, ale i záležitostí společenskou. V rámci veřejného života obce byla výjimečným dnem a vybočením z pracovního tempa. Kolem kostela a na návsi, v případě Královských Vinohrad na náměstí a jeho okolí, se obvykle rozložily různé krámký nejen s dárkovými předměty, ale i s cukrovinkami (cukrovou vatou, tureckým medem a perníky).¹¹⁰

S poutí svaté Ludmily souvisí i matiční pouť. Obě pouti se odehrávaly ve velmi blízkém termínu. Na rozdíl od pouti svaté Ludmily, se tato konala v Riegrových sadech. Nechyběly pouťové stánky a nejrůznější atrakce. Akce byla doplněna o koncert v Národním domě.¹¹¹ „*Pestrý obrázek, který na širokém prostranství sadovém i ve vlastním parku se naskýtal, byl obrazem skutečné pouti. Dlouhé řady bud a budek se slad'oučkým marcipánem, hračkami, obrázky a jinými charakteristickými objekty poutními, rozestavěné v pěkné úpravě, obléhány byly zvláště poutnickou mládeží, jež projevovala nepokrytě radost nad uspořádáním tak vábné podívané. Nescházeli tu ani potulní pěvci pouťoví, kolem nichž stále kupil se zástup nadšených posluchačů. K slavnosti zavítali také četní hosté z předních kruhů nejen zdejší, ale i pražské společnosti.*“¹¹²

Kromě toho, že například akce pořádané místními odbory ÚMŠ měly pravděpodobně stmelující účinek na místní české spolky, byly i příležitostí pro reprezentaci místních elit. Každé větší společenské akce se víceméně pravidelně účastnil starosta se svými náměstký, okresní starosta, městští radové, ředitel Záložny vinohradské nebo císařský rada.

3. 2. Vinohradské kavárny

Nedílnou součástí společenského života na Vinohradech byly i četné kavárny a restaurace, ve kterých se obyvatelé Vinohrad, ať už soukromě nebo v rámci spolkové schůze, setkávali. Mnoho z nich se nacházelo přímo v okolí tzv. Vinohradského korsa, další významné v Rierových sadech. „*Kavárna je salon pro duše spřízněné vůni kávy a kouře cigaret,*

109Pouť sv. Ludmily na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 10.9.1914, č. 40, s. 3.

110LANGHAMMEROVÁ, J.: *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 193 – 199.

111Matiční pouť na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 17.9.1904, č. 38, s. 2.

112Matiční pouť, in: *Vinohradské listy*, 24.9.1904, č. 39, s. 4.

*polohlasným sdělováním polopravd, vyhlídkou na bulvár, zejména pak hudbou, a takové kavárně se říkalo koncertní. Zámožné Vinohrady si mohly dovolit kavárnu na každém rohu. Já znal tři.*¹¹³

Jedna z nejlepších restaurací a kaváren sídlila přímo v Národním domě na Vinohradech. K posezení zde návštěvníci mohli využít letní i zimní zahradu. Antonín Brandejs, restauratér v Národním domě, v roce 1904 inzeroval *Koncerty v zahradě: „Při chladném počasí koncerty v zasklené verrandě nebo v kavárně, vchod z Korunní tř. i z Blanické ul. Známa výborná kuchyně. Obědy po 1 K. Před i po divadle doporučuje se návštěva kavárenské restaurace a zahrádky na náměstí. Pivo z Měšť. pivovaru na Kr. Vinohradech a plzeňský „Prazdroj“.*¹¹⁴

Další významnou vinohradskou kavárnou byla Demínka. Nacházela se na rohu Škrétovy a Palackého ulice (dnes Anglická) na místě bývalého dřevěného Novoměstského divadla. Byla založena v roce 1886 Josefem Demínem. Josef Demín, bývalý vrchní číšník na Státním nádraží *„měl praxi, vkus i peníze. Zřídil kavárnu v nóbl vídeňském stylu, mramorové stolky, salonek pro taroky, salonek pro šachy, časopisy pro pány, módy pro dámy, prostě luxus. (...) O tom, že Demínka byla zlatodol, svědčí diskrétní informace: kdo tam chtěl dělat vrchního, musel časopisy pro pány a módy pro dámy nakupovat ze svého. A prali se o ten flek.*¹¹⁵ V Demínce se scházeli například anarchističtí básníci. Schůze tam pořádal i sportovní klub A. C. Královské Vinohrady, který zde v roce 1894 rozhodl o přejmenování na Athletic Club Sparta.¹¹⁶

Vyhledávanou vinohradskou kavárnou byla také Hlavova kavárna, zkráceně nazývaná jako Hlavovka. Původně sídlila na rohu Vávrovy (dnes Rumunská) a Táborské (dnes Legerova). Po renovaci v roce 1897 se v tisku psalo, že: *„Nová její úprava vyznamenává se elegancí a zvláštním jemným vkusem, který vábí oko pozorovatelovo zejména ve velkém saloně, kdež umístěny jsou tři skvostné, moderní kulečníky. Stěny tohoto salonu opatřeny jsou tapetami v živých barvách půvabných chrysanthem a vchody ozdobeny nádhernými portierami. Veliká zrcadla, krásné sochy a lustry doplňují celek. Neméně skvostně vyzdobena je herna, jakož i obě čítárny. Pan Ant. Hlava nešetřil jak na veškeré to nové úpravě vidno, žádných obětí, aby svým hostům připravil stánek útulný a příjemný. Ventilace je vzorná, osvětlení je večer brilantní. Že postaráno je při tom všem při obsluze nejpozornější o*

113BRANALD, A.: *Pražské promenády*, Praha: Mladá fronta, 2000, s. 185.

114In: *Vinohradské listy*, 2. 7. 1914, č. 40, s. 5.

115BRANALD, A.: *Pražské promenády*, Praha: Mladá fronta, 2000, s. 186.

116Tamtéž, s. 186.

výbornou kávu a pečivo, jakož i o znamenitá vína domácí a cizí, o likéry nejjemnější, o čaje a čokolády, kdož by o tom ve velkokavárně Hlavově, která požívá od počátku svého trvání nejlepší pověsti, i jen dost málo pochyboval? Upozorňujeme na kavárnu tuto v obecnstvu našem velice oblíbenou zejména naše české studentstvo, které tu má nejamilovanější své středisko a i příště zajisté míti bude. Novin vyloženo je v Hlavově velkokavárně množství obrovské, jmenovitě českých politických odborných, beletristických, humoristických aj. O všem tom, prosíme, aby se každý osobně přesvědčil.“¹¹⁷ Od roku 1902 sídlila Hlavovka nově na rohu Divišovy ulice (dnes Italské) a Purkyňova náměstí (dnes Náměstí Míru). I tato kavárna je zmíněna v pamětech pana Adolfa Branalda: „Hlavovka byla vzdušná, ševelivá, její zasklené veduty nabízely výhled na tepnu města. Před kavárnou, na chodníku, stály bílé stolky s bílými židličkami a u těch stolků sedávaly na jaře a v létě krásné dámy, zejména z divadla, celé v bílém, s širokými klobouky zdobenými nadýchanou krajkou nebo třešničkami, bavily se s pány, rovněž v bílém, ale i v tmavém, ti tmaví měli aspoň bílé psí dečky a slaměný žirardáček. Odpolední promenáda byla v plném proudu, kolempromenující zdravili herce, dámy se usmívaly, páni se lehce ukláněli a všem bylo jako na boulevardu des Capucines.“¹¹⁸ V inzerátu v knize Památník města královských Vinohradů se o Hlavovce psalo toto: „Hlavova kavárna od vzniku svého před 28 roky shromažďuje ve svých skvělých místnostech vybranou společnost inteligence a světa uměleckého, novinářského i veřejného. Mezi stálými návštěvníky po léta možno vzpomenouti malířů Preislera, Ulmana, Úprky, Hynaise, Nejedlého, Jansy, Beneše, Kalvody, velkého národního hrdiny Štefánika v létech předválečných, dále J.V. Klofáče, Čapka-Choda a mnoho dalších. Výborná, reprezentační poloha této kavárny s přímým výhledem na nejživější část Mírového náměstí, činí sympatickou návštěvu kavárny i hostům z celé Prahy.“¹¹⁹ Charakteristiku Hlavovy kavárny vcelku výstižně shrnuje a zároveň uzavírá dobový novinový inzerát: „Hlavova kavárna na Kr. Vinohradech na nároží Purkyňova náměstí a Palackého třídy. Středisko inteligence. Elegantní vzdušné místnosti, 4 moderní kulečníky. Herna. Otevřeno denně do 2. hod. v noci. Pečlivá obsluha. Bohatý výběr časopisů.“¹²⁰

117Hlavova velkokavárna, in: *Vinohradské listy*, 28.8.1897, č. 35, s. 2.

118BRANALD, A.: *Pražské promenády*, Praha: Mladá fronta, 2000, s. 186 – 187.

119PAVLÍK, F. (ed.): *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: Tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 157.

120In: *Vinohradské listy*, 15.9.1909, č. 40, s. 9.

3. 3. Městské sady

Významným střediskem veřejného života na Královských Vinohradech byly i městské sady. Na Vinohradech měly poměrně dlouhou tradici, neboť předtím, než tu začalo růst město, nacházely se zde povětšinou šlechtické zahrady¹²¹. Z nich byla část přeměněna právě na nové vinohradské parky.

Zakládání městských parků, dobově nazývaných jako sady, mělo v Praze, v období vlády císaře Františka Josefa I., sílu hnutí. To souviselo s oživením českého kulturního života, rozvojem stavebního ruchu a průmyslu. Sady měly tento poněkud dravý rozvoj zmírnit a čelit jeho, v některých případech, až bezohlednosti. Nejvíce městských parků vznikalo v období bourání městského opevnění a s tím spojeným rozvojem předměstských obcí.¹²²

Na své sady bylo město patřičně hrdé. „*Král. Vinohrady mohou se honositi svými městskými sady v takové rozlehlosti a kráse, jako málokteré město jiné. (...) Vzrůst města dál se rychlým tempem, a lze děkovati jen včasné prozíravosti a správnému porozumění zástupců obce, kteří dovedli zachrániti z tehdejších zahrad soukromých tak krásné objekty, přeměnit je ve veřejné sady a učiniti je přístupnými všemu občanstvu. Různých zahrad bylo na půdě nynějších Král. Vinohrad mnoho.*“¹²³

3. 3. 1. Riegrový sady

Asi nejvýznamnějším parkem Královských Vinohrad byly Riegrový sady¹²⁴, nazývané také jako „vinohradská Stromovka“. S jejich budováním se na Vinohradech začalo v roce 1901 terénními úpravami odkoupených pozemků bývalých šlechtických zahrad a usedlostí Saracíny, Švihanky, Kuchynky, Pštrosky a části Kanálky. Bylo potřeba upravit hlavně východní část parku, kde se původně nacházel lom. Práce na budování sadů probíhaly celé čtyři roky v období let 1904 – 1908. Na jejich výstavbě se podílel především sadový zahradník a pozdější ředitel městských sadů vinohradských pan Leopold Batěk.¹²⁵ Tomu se

---

121 Asi nejznámější byla zahrada Kanálka, pojmenovaná po svém majiteli hraběti Josefu Emanuelovi Canalu z Malabailly. V typicky šlechtické zahradě se nacházely anglické sady, pokusný hospodářský ústav, botanická zahrada s posluchárnou, čínské pavilony, malá zoologická zahrada aj. Zanikla v roce 1892. in: POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 77.

122 PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, B. a kol.: *Pražské zahrady a parky*, Praha: Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, 2000, s. 34.

123 PAVLÍK, F. (ed.): *Památka města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: Tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 34.

124 Viz přílohy: Obrázek 4 Riegrový sady. Rok 1903., s. 3.

125 POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media,

podářilo zapojit do komponovaného průhledu do té doby méně známý pohled na Prahu s Hradčany. Jeho významným počinem byla i promenádní trasa zvaná „kilometr“ na velkém cestním okruhu.¹²⁶ Ta procházela celým parkem od křížení Třebízského ulice a Polské (dříve Nerudova) až k ulici Italské (dříve Divišova). Sady jsou zbudovány v historizujícím krajinářském a secesním pojetí. Jejich kompozice je charakterizována volnými loukami, průhledy a již zmiňovanou velkolepou vyhlídkou na Prahu. Parkové cesty, při jejichž plánování bylo využito vrstevnic, opisují okruhy s dalšími zajímavými výhledy na Prahu. Vedle širokých promenádních cest bylo pamatováno i na menší intimní zákoutí a zklidněná místa. Zamýšlenou atmosféru lesního prostředí dodnes, spolu s lesními dřevinami, připomínají zbytky původních betonových napodobenin kořenových obrubníků, pařezových ptačích pitek a okrajů schodišť. V parku se dochovaly také původní litinové pumpy. Charakter sadů v neposlední řadě utváří i výrazné solitéry a skupiny stromů, spolu s výrazně kvetoucími keřovými skupinami, záhony trvalek s cibulovinami a okrasnými travinami v různých druzích a kultivarech. To vše doplňují a sjednocují prostorné trávnickové plochy.¹²⁷

Těsně před otevřením se v novinách psalo, že: „*nový sad má veškerý přednosti přírodních parků; hojně a příjemně procházky, útulná zákoutí, bohatství stromů, květů i ptactva. Malá rozhledna poskytuje úchvatnou vyhlídku na celou Prahu. Sady, pojmenované na počest velkého Čecha, stanou se zajisté nejhledanějším dostaveničkem občanstva nejen z Král. Vinohradů, ale i ostatní Prahy. O osvěžení a zábavu postaráno jest nově zřízenou restaurací ve ville „Švihance“ s pravidelnými koncerty.*“¹²⁸

Sady se staly oblíbeným místem Vinohradanů. Nabízely jim prostor jak pro procházky, tak pro hru, zábavu, odpočinek i sport. „*Je známo, že Riegrovy sady jsou nejkrásnějším sadem naším a jsou navštěvovány zejména v hodinách ranních a podvečerních četnými milovníky rozkošných přírodních scenerií.*“¹²⁹

O Riegrovy sady, stejně jako o všechny další vinohradské sady obec vzorně pečovala. V letech 1906 - 1954 zde působil i okrašlovací spolek s názvem Spolek pro okrašlování města a ochranu sadů a stromořadí na Královských Vinohradech. V roce 1915 se uvažovalo také o založení Klubu přátel Riegrových sadů, který měl tento okrašlovací spolek podporovat v jeho prý příliš skromné činnosti.¹³⁰ Každý rok na začátku jara se v tisku psalo o úklidu parkových

---

2009, s. 79 – 80.

126PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, B. a kol.: *Pražské zahrady a parky*, Praha: Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, 2000, s. 43.

127Tamtéž, s. 286 – 289.

128Otevření Riegrových sadů na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské noviny*, 30.5.1903, č. 22, s. 3.

129Klub přátel Riegrových sadů, in: *Vinohradské listy*, 12.6.1915, č. 32, s. 3.

130Tamtéž, s. 3.

prostor po zimě, o výsadbě nových květin a stromů. Obyvatelé Vinohrad byli také často nabádáni, aby dbali na čistotu, pořádek a klid v sadech.

V sadech, v bývalé Vaňkově vile, na území někdejší usedlosti Švihanka, se nacházela stejnojmenná „velkorestaurace“¹³¹. Podnik měl osm místností. Návštěvníkům byla k dispozici také prostorná veranda a venkovní zahrada. Přímo před hlavním vchodem se nacházelo posezení s příjemným stínem starých košatých stromů. Uprostřed zahrady hrála v altánku živá hudba. Na zbývajícím volném prostranství bylo zřízeno hřiště pro děti. Prvními hostinskými v této restauraci byli bratři Zimmermannové, kteří dříve vedli restauraci pod Letnou „U Bílé Labutě“.¹³² V novinovém inzerátu se o restauraci psalo, že se jedná o: „*Nejkrásnější restaurační park v předměstích s nejčistším vzduchem a čarokrásnou vyhlídkou na Prahu. Třikrát týdně koncerty oblíbených kapel. Začátek ve 3 hod. Výtečná kuchyň, dobře vyleželé pivo vinohradské, ležák, královské a plzeňské z měšťanského pivovaru. Všechny druhy vína.*“¹³³ Později zde sídlila restaurace pana Bohumila Šťastného, s místy pro dva tisíce lidí, kde se rovněž konaly pravidelné koncerty. Koncerty probíhaly každý den, včetně nedělí a svátků.¹³⁴

V sadech se nacházela i tzv. Mlíkárna. V té si mohli návštěvníci, zejména matky s dětmi, koupit zdravé občerstvení. Nabízelo se zde mléko a mléčné či jogurtové nápoje z Vysočanské mlékárny Bedřicha Freye, na jejíž síť prodejen byla vinohradská Mlíkárna napojena.¹³⁵

Součástí parku byl i tzv. American skating rink, kde bylo možné jezdit na kolečkových bruslích. Jízda na „běhokolkách“ byla v období po roce 1890 módní záležitostí a převážně společenským sportem. Dřevěný pavilon byl postaven v roce 1900. Jezdilo se na hladké dřevěné podlaze. Znovu obnoven a zpřístupněn veřejnosti byl pavilon v roce 1912.¹³⁶ Za první světové války sloužil jako lazaret a později i jako tělocvična.¹³⁷

Riegrový sady byly také místem, kde se konaly nejrůznější akce (dobročinné akce,

---

131 Viz přílohy: Obrázek 5 Pohled z restaurace v Riegrových sadech. Kolem roku 1905., s. 3.

132 Stromovka na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské noviny*, 30.5.1903, č. 22, s. 3.

133 Srov např. in: *Vinohradské noviny*, 20.6.1903, č. 25, s. 6.

134 POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 80.

135 VOMÁČKA, J: Hloupé sady. [online]. 2009 [cit. 2014-11-06]. Dostupné z:

<http://www.reflex.cz/clanek/kultura-archiv-vytvarne-umeni/34954/hloupe-sady.html> Srov. LÁNÍK, J., MANDELÍK, R., VEVERKA, P.: *Historie a současnost podnikání v Praze*, Žehušice: Městské knihy, 2003, 3. díl, s. 67. Mlékárna B.Freye byla založena roku 1889. Mléko a mléčné výrobky byly rozváženy každý den po celé Praze. Ke specialitám firmy patřilo čajové máslo.

136 MÍKA, Z.: *Sporty a sportoviště. Počátky tělesné výchovy a sportu v Praze.*, Praha: Paseka, 2011, s. 32-33.

137 POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 80.

zahradní koncerty a slavnosti) vinohradských spolků a organizací. Na své si přišly i děti, kterým sady podle zpráv v tisku nabízely nejlepší hřiště v okolí, nicméně i zde se projevil národnostní konflikt. „*Nejlepší hřiště mají na Kr. Vinohradech Riegrovy sady, leč hřiště tato jsou zcela okupována dětmi německými a německo-židovskými, takže naše děti jsou tam skoro zatlačeny přes to, že hřiště ta jsou velmi rozsáhlá.*“¹³⁸

Myslím, že Riegrovy sady byly, alespoň do určité míry, symbolicky považovány za české území. Právě národnostní otázka se v souvislosti s Riegrovými sady řešila častěji. V roce 1903 byli čeští obyvatelé prostřednictvím článků v místním tisku nabádáni, aby park více navštěvovali, neboť tam bylo slyšet více němčiny než češtiny. „*Jsou sice sady tyto otevřeny teprve několik dní, ale pozorujeme už, že živel židovský a německý chce je zaujmouti pro sebe, tak jako zabral už sady nad bývalou Kanálkou. (...) Samý německý hovor, od dětí i dospělých. Samý pan Žid a pan Němec a Čech jako žebrák leze do kouta... (...) Kde jsou ti naši čeští lidé, že nenavštěvují sady, které obec pro ně tak ohromným nákladem pořídila a že ponechávají je nepřátelům národa českého?*“¹³⁹

K mé domněnce, že Riegrovy sady byly považovány za místo určené především pro české obyvatele Vinohrad, vede i to, že právě na jejich okraji byla, i když až v roce 1919, postavena budova pro vinohradský Sokol. Jak jsem již zmínila, tyto sady byly i místem, kde se pravidelně konaly národní slavnosti místního odboru Ústřední matice školské. V tisku se v souvislosti s velkou národní slavností pořádanou místními odbory Ústřední matice školské psalo: „*Překrásné Riegrovy sady (...) budtež dostaveníčkem všeho našeho vlasteneckého obecenstva!*“¹⁴⁰ Ovoce, které se v sadech vypěstovalo, patřilo již tradičně také Matici školské. Dalším ukazatelem na symbolické osidlování tohoto prostoru je podle mě i umístění pomníku samotného Františka Ladislava Riegra.

3. 3. 1. 1. Pomník F. L. Riegra

Podle Josefa Jungmanna je pomník „pamětním znamením“. Je také především symbolem. Druhá polovina 19. století a počátek 20. století jsou potom klasickou dobou pomníku. Modernizace měst v 19. století zdůraznila jeho urbanistický význam. Pomníky sloužily k organizaci prostoru. Staly se často pointou nových bulvárů a rozlehlých náměstí. Nárůst počtu pomníků ve zmiňovaném období souvisí nejen s rychlým rozvojem měst, ale i s

---

138Naše parky a děti, in: *Vinohradské listy*, 27.2.1914, č. 40, s. 4.

139Mluvte česky, in: *Vinohradské noviny*, 6.6.1903, č. 23, s. 4.

140Velká národní slavnost v Riegrových sadech, in: *Vinohradské listy*, 18.6.1904, č. 25, s. 4.

dynamickým rozvojem měšťanské společnosti. Právě pomníky se totiž staly prostředkem k vyjádření jejího životního stylu, idejí, potřeb reprezentace a nacionální ideologie. V tomto smyslu také pomáhají nalézt státní, ale především národní identitu. Mají sjednocovat. Novým typem pomníku se tak stávají ty, které jsou budovány hrdinům nacionálních společností. Výběr těchto hrdinů velmi dobře vypovídá o kolektivním historickém vědomí. Pomník také úzce souvisí s politikou. Mohou se u nich totiž konat manifestace, kladou se na ně věnce, ale i se proti nim demonstruje. Symbolizují totiž vliv, který je určitá skupina schopna v daném teritoriu prosadit. Pomníky byly, jsou a budou zástupným terčem národnostních a politických sporů.¹⁴¹

V roce 1913 se již od ledna na stránkách Vinohradských listů psalo o zbudování pomníku Františka Ladislava Riegra¹⁴². Noviny apelovaly na Záložnu Vinohradskou, aby dodržela svůj dva roky starý slib a začala s realizací projektu co nejdříve. Na zasedání Záložny Vinohradské se na návrh tehdejšího starosty pana Aloise Bureše o zbudování pomníků osobnostem, podle kterých byly pojmenovány vinohradské sady, jednalo už v roce 1910. Hovořilo se mimo jiné také o pomníku Karla Havlíčka a Svatopluka Čecha. Zatímco první z nich nebyl nikdy postaven, Čechův pomník stojí od roku 1924 ve stejnojmenných sadech¹⁴³.

Zbudování Riegrova pomníku se plánovalo na rok 1914, ve kterém slavila Záložna Vinohradská čtyřicet let svého působení na Královských Vinohradech. Na začátku roku 1913 však ještě nikdo netušil, že se tato slavnost bude muset o více než rok odložit.

K vybudování pomníku byl vybrán „největší soudobý sochař český, mistr Myslbek“¹⁴⁴. Výběr právě tohoto sochaře opět ukazuje, jak se na Vinohradech dbalo na to, aby významné stavby tvořili výhradně čeští umělci. A to většinou právě ti nejlepší. Práce na podstavci byla svěřena firmě J. Višek z Královských Vinohrad, konkrétně městskému staviteli panu Jar. Pelcovi. Socha měla být odlita z bronzu v Maškově slévárně. Pro pomník bylo vybráno prestižní místo naproti hlavnímu, jihozápadnímu vchodu do sadů, tedy u tehdejší Žižkovy, dnes Italské ulice. Místo mělo být před umístěním pomníku řádně zahradnický upraveno. Na to dohlížel ředitel Městských sadů vinohradských pan Leopold Batěk. Architektonickou úpravou místa byl pověřen městský stavitel Antonín Turek.

141HOJDA, Z., POKORNÝ, J.: *Pomníky a zapomínky*, Praha: Paseka, 1997, s. 14 – 20.

142Viz přílohy: Obrázek 6 Pomník F. L. Riegra v Riegrových sadech., s. 4.

143Socha Svatopluka Čecha od Josefa Štursy byla v Čechových sadech umístěna k 50. výročí založení Záložny Vinohradské v roce 1924. in: POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 79.

144 Riegrův pomník v Riegrových sadech na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské noviny*, 15.2.1913, č. 10, s. 4.

Na konci listopadu 1913 noviny psaly, že pomník bude spolu s oslavami jubilea Vinohradské záložny veřejnosti představen už v únoru následujícího roku. Ke konci února se však v novinách objevila informace, že pomník bude odhalen v květnu. Novináři v této době již měli i možnost podívat se na návrh pomníku a psali, že „*pomník představuje F. L. Riegra v podobě z lét šedesátých, hmota je plná produševnění, hybu a výmluvnosti*“¹⁴⁵. Termín odhalení pomníku byl z důvodu průtahů kamenických prací neustále posouván. Z května se stal červen a nakonec začátek podzimu. Mezitím do příprav zasáhl Sarajevský atentát a následně i první světová válka. Obyvatelstvo Vinohrad mělo náhle úplně jiné starosti a slavnost byla opět odložena. Další zmínka o pomníku se tak ve Vinohradských listech objevila až ke konci března 1915. Podle této zprávy mělo k odhalení sochy dojít 11. dubna. Všechny práce na pomníku už byly hotovy a zbývala tedy pouze jeho instalace na připravené místo. Nicméně termín byl znova o týden posunut.

18. dubna 1915 byl tedy pomník předán Záložnou Vinohradskou obcí a tehdejší starosta Alois Bureš jejím představitelům na 40. jubilejní valné hromadě poděkoval za podporu rozvoje Královských Vinohrad a připomněl odkaz F. L. Riegra. Na závěr svého prostoru si posteskl, že „*těžká dnešní doba nedopustila, abychom před jeho pomníkem podali si ruce všichni věrní a upřímní Češi, bez rozdílu stavu, bez rozdílu politické příslušnosti a přísahali si, že chceme žít a pracovat společně a svorně bez zášti a závisti ke štěstí svého národa, jež jenom my svou vlastní silou a pomocí můžeme založit*“¹⁴⁶. O slavnostním odhalení či slavnosti s ním spojené jsem v novinách nenašla zmínku. Je možné, i vzhledem ke slovům starosty Bureše, že tomu tak bylo právě kvůli probíhající válce.

Riegrův pomník stojí v Riegrových sadech dodnes. Socha je v nadživotní velikosti, měří téměř tři metry. I s podstavcem dosahuje celý pomník skoro sedm metrů. U levé nohy má F. L. Rieger postaven štít, na kterém je na jedné straně vyobrazen český lev a Riegrovo heslo „Nedejme se!“, na druhé straně se nachází znak města Královské Vinohrady a nápis „Věnovala Záložna Vinohradská“. Domnívám se, že pohnutky k zbudování Riegrova pomníku na Vinohradech korespondují s výše uvedenou charakteristikou pomníku a jeho významu.

---

145 Riegrův pomník pro Riegrovy sady na Kr. Vinohradech, in: *Vinohradské noviny*, 25.2.1914, č. 9, s. 3.

146 Zpráva o zřízení pomníku F.L. Riegrovi, in: *Vinohradské noviny*, 20.4.1915, č. 17, s. 2.

3. 4. Vinohradská divadla

V rámci vinohradského veřejného života je důležité zmínit i místní česká divadla. O Pštrosce se podrobněji zmiňuji v kapitole o Němcích na Vinohradech.

Vedle Kravína, oblíbeného a vyhlášeného vinohradského hostince, stála od roku 1868 česká Kramuelova aréna (nazývaná také Aréna v Kravíně). Založil ji Josef Emil Kramuele, který byl jednak vyučeným krejčím, ale hlavně také hercem Stavovského divadla, přítelem J. K. Tyla a ředitelem herecké společnosti. Činnost této arény byla zahájena právě Tylovou hrou Jiříkovo vidění. Hrál se zde široký repertoár zahrnující činohru i operetu. Aréna fungovala 11 sezon, do roku 1876.

V roce 1877 arénu převzala Pištěkova společnost. Hrála se tu převážně operetní a operní představení. Roku 1882 byla tato původní aréna zavřena, nicméně na jejím místě Pištěk záhy vybudoval nové Letní divadlo na Královských Vinohradech. Kvůli velkému stavebnímu rozvoji Vinohrad se muselo v roce 1893 divadlo přesunout o kus dál, na roh Slezské a Kladské ulice. S novým umístěním získalo divadlo i nové pojmenování – Pištěkova aréna (také Pištěkovo lidové divadlo či Pištěkárna). Kapacita divadla byla až 1800 míst. Časem sem byla zavedena elektřina i voda. Od roku 1910 mělo divadlo celkové zastřešení, což umožnilo celoroční provoz. Hrála se tu především činohra, nějaký čas ale také opera a opereta. Toto divadlo je zajímavé tím, že jako jediné z vinohradských arén vydrželo až do 30. let 20. století. Hezkou vzpomínku na něj má František Langer: *„Později jsem jistě chodil s rodiči tu a tam v neděli odpoledne do Pištěkovy arény, jako chodívaly všechny malé vinohradské rodiny. Byl to již výlet, na který se šlo s mnoha krajíci chleba a lahví studené kávy. Z divadla se pamatuji jen na písek mezi lavicemi, v kterém jsem se po celou dobu hry pokaždé hrabal. Bylo to pro rodiče v aréně pohodlné. Děti si mohly hrát v písku, na kterém stály lavice, nad hlavami bylo modré nebe, takže se zdálo, že jsou všichni trochu v přírodě.“*¹⁴⁷

Další české divadlo se nacházelo naproti Pštrosce. Bylo otevřeno v roce 1876 jako Národní aréna. Přezdívalo se jí i Trucaréna, vzhledem ke sporu staročechů s mladočechy. Mladočeši si totiž, také na Vinohradech, otevřeli Nové české divadlo. Název Trucaréna by však mohl být příhodný i vzhledem k Heinovu německému divadlu, které stálo hned naproti. Vedením této arény byl z pověření staročechů jmenován osvědčený Pavel Švanda ze Semčic. Hrála se zde činohra i operety a komické opery. Tato aréna bohužel neměla dlouhého trvání a byla zbořena již v roce 1881.

---

¹⁴⁷LANGER, F.: *Byli a bylo*, Praha: Akropolis, 2003, s. 269.

Výše zmiňované mladočeské divadlo zahájilo provoz také v roce 1876, ale vydrželo o několik let déle než Trucaréna, do roku 1885. Nacházelo se v místech dnešního sídla kavárny Demínka na rohu Škrétovy a Palackého ulice (dnes Anglická) a bylo schopno pojmout až tři tisíce diváků. Účinkovali zde členové Českého zemského divadla. Repertoár zahrnoval opery a výpravné hry.¹⁴⁸

Z českých divadel tedy dlouhá léta fungovala jen Pištěkova aréna, což bylo spolu s dalšími okolnostmi podnětem pro stavbu neznámějšího vinohradského divadla – Městského divadla na Královských Vinohradech. O výstavbě a výzdobě divadla podrobněji pojednávám ve své bakalářské práci.¹⁴⁹ Zde tedy jen připomenu, že vinohradské divadlo bylo zbudováno jako konkurence Národního divadla. Tento fakt jistě posiloval statut Královských Vinohrad jako českého města. Zároveň bylo nové české divadlo jasnou protiváhou dvou německých divadel sídlících na území Vinohrad. Na jeho stavbě se z vlasteneckých důvodů podíleli výhradně Češi. V divadle se hrála kromě činohry i opera.¹⁵⁰

148POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 107 – 109.

149Srov. CHARAMZOVÁ, A.: *Místní elity a veřejný život na Královských Vinohradech 1880 – 1922*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Bakalářská práce. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc, s. 39 – 40.

150POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 109 – 111.

4. Němci na Královských Vinohradech

Na Královských Vinohradech žila i početná německá komunita. Její přesnou velikost je však složité přesně vymezit vzhledem k tomu, že národnost lze v období 1880 – 1921 zjistit jen podle obcovací řeči, tehdy uváděné při sčítáních lidu. Situaci také komplikuje skutečnost, že německou obcovací řeč často uváděli Židé. Nicméně obyvatel s německou obcovací řečí bylo na Vinohradech v letech 1880 1672 tzn. 11,27 %, 1890 4250 tzn. 12,31%, 1900 4769 tzn. 9,08 %, 1910 6911 tzn. 9,06 % a 1921 5567 tzn. 6,87 % obyvatel.¹⁵¹

Němci na Vinohradech byli, stejně jako třeba na Starém a Novém Městě, především zámožnějšími příslušníky svobodných povolání, průmyslníci a obchodníci.¹⁵²

Německá komunita na Vinohradech se pravděpodobně koncentrovala hlavně v dolní části Vinohrad směrem k Novému Městu. Antonín Boháč vymezil několik oblastí v rámci Vinohrad dle koncentrace německého obyvatelstva. Například 20% obyvatelstva tvořili Němci na Vinohradech v oblasti ohraničené Jungmannovou třídou (dnes Vinohradská), Budečskou ulicí a Riegrovými sady. Více než 10% vinohradských Němců žilo v části Vinohrad nad Muzeem a dnešním Hlavním nádražím. Toto území se podle Boháče shoduje s židovským osídlením. 5 – 10% Němců žilo v těsné blízkosti dvou výše uvedených oblastí.¹⁵³ Tyto části Královských Vinohrad byly zároveň obvody číslo VIII, IX a X. Není jistě náhodou, že území těchto tří obvodů je také oblastí, kde bylo na Vinohradech nejvíce velkých a tedy i drahých bytů.¹⁵⁴ Ve stejných obvodech bylo v domácnostech i nejvíce služebnictva, což také ukazuje na vysokou koncentraci německého obyvatelstva.¹⁵⁵ Jak uvádí americký historik Gary B. Cohen, kolem 80% domácností, kde byl hlavou rodiny Čech, nemělo služebnictvo. Zato v případě, kdy byl hlavou rodiny Němec, to bylo jen 38%.¹⁵⁶ Vinohradský tisk toto území obydlené Němci vymezoval následovně: „*Jak vidět, koncentrují se Němci na části vinohradské od bývalé Koňské brány ke Kanálce, a nazývají již nyní tuto čtvrť čtvrtí německou.*“¹⁵⁷ Že se Němci usídlili právě v této části, bylo podle mého názoru logické, vzhledem k tomu, že se v blízkosti nacházelo Nové německé divadlo (dnes budova Státní

151 CHARAMZOVÁ, A.: *Místní elity a veřejný život na Královských Vinohradech 1880 – 1922*, Praha:

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Bakalářská práce. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc., tabulka II.

152 COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 97.

153 BOHÁČ, A.: *Hlavní město Praha*, Praha: Státní úřad statistický, 1923, s. 37 - 38.

154 SRB, J.: *Sčítání lidu v král. hlav. městě Praze a obcích sousedních provedené 31. prosince 1900, Díl 3, Poměry populační v podrobném zpracování*, Praha: Edv. Jan Baštyř a spol., 1908, s. 43.

155 Tamtéž, s. 103.

156 COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 – 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 97.

157 Na staveništi německého divadla na Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 17.4.1886, č. 10, s. 4.

opery) a nebylo to daleko ani do německého Kasina na pražských Příkopech. K usídlení Němců v této části Vinohrad přispěly i aktivity továrníka F. J. Heineho, o kterém se podrobněji zmíním v následující části této kapitoly.

V místech dolní části dnešní Vinohradské ulice se původně nacházela usedlost a zahrada zvaná Pštroska. Pojmenována byla po jedněch z majitelů – manželech Pštrossových, kteří ji koupili v roce 1815. Jan Pštross ve vinici vybuďoval hostinský dům s lázeňskou restaurací. Nad zdejším, údajně léčivým pramenem, nechal vystavět altán v podobě antického chrámu. Místní vinohrad byl částečně přeměněn na park a sad a uprostřed byla postavena lázeňská budova s parními lázněmi. Syn těchto majitelů, Eduard Pštross, zastával v letech 1861 – 1864 post vinohradského starosty.¹⁵⁸ V roce 1849 zde bylo otevřeno divadlo nesoucí název Královské stavovské letní divadlo. Za 13 sezon jeho působení se tu odehrálo na 205 českých představení. V roce 1861 bylo toto divadlo zbouráno, ale již o osm let později, v roce 1869, zde Pavel Švanda ze Semčic nechal postavit novou arénu. Ta byla původně česká, a jak ještě zmíním, později německá. I přes různé přestavby zde však vydržela až do roku 1910.¹⁵⁹

V roce 1872 koupil tuto usedlost od rodiny Pštrossů již zmiňovaný Němec František Julius Heine. Ten původní Pštrosku skoro celou rozparceloval a rozprodal na stavební pozemky. Na části, kterou si ponechal, v roce 1887 postavil velký hostinec s prostorným sálem.¹⁶⁰ Tento hostinec je také zmiňován v knize *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*. Píše se tam, že v domě číslo 25 na dnešní Vinohradské ulici sídlila „*Heinovka, německý „národní dům“ na Kr. Vinohradech (Grand Restaurant)*“.¹⁶¹ Zbytek pozemku původní Pštrosky odkoupila vinohradská obec při budování Riegrových sadů, část byla přeměněna na stavební pozemky. Pštroska tedy zanikla na konci 19. století. Místu se podle nového majitele začalo říkat Heinovka.¹⁶² Zde se také od té doby nacházelo společenské a kulturní centrum vinohradských Němců. Svou spolkovou místnost zde měl především dále zmiňovaný *Deutscher politischer Verein* (Německý politický spolek).

Za „ústředí vinohradského německví“ byl Heinův Grandrestaurant označen i v jednom z článků Vinohradských novin. V něm se objevila zajímavá stížnost na hluk vycházející z restaurace: „*Z výčepu toho však při otevřených dveřích v nynějším létě až do pozdních hodin*

158POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 34.

159Tamtéž, s. 105.

160Tamtéž, s. 34.; viz přílohy: Obrázek 8 Jungmannova ulice (dnes Vinohradská). Kolem roku 1899. V popředí vpravo Heinův Grandrestaurant., s. 6.

161RUTH, F.: *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, Praha: Pavel Körber, 1903-1904, Díl I., s. 444.

162POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 34.

večerních rozléhá se řev obrovského gramofonu do ulice, což ani kolemjdoucím, ani v okolí bydlícím nikterak není příjemno. Hraní či řvaní gramofonů při otevřených oknech se již nikde netrpí, jen zde – v německé baště – ne jedno, ale obě oči dozorcích orgánů stále se přivírají!“¹⁶³ Také Vinohradské listy byly vůči tomuto sídlu německé komunity v dolní části Královských Vinohrad nepřátelsky naladěny: „*Jak známo, staví předseda žižkovského Šulfrajnu a veliký podporovatel Němců na Vinohradech v bývalé Pštrosce nákladný dům, v němž bude umístěno německé kasino vinohradské, aby bylo německému divadlu a německé areně na blízku. (...) Den co den víc a více slyšeti lze po našich ulicích hovor německý, což dosud nebyvalo. Pozor tudíž pánové, kteří repraesentujete obec naši před celou veřejností, abyste vy napřed a české obecnstvo za vámi nemuseli jednoho krásného dne přeskakovati nebo podlízati černobílé šraňky pruskoněmecké čtvrti v českých královských Vinohradech!*“¹⁶⁴ a „...zveme všechny, kdož v ta místa ještě nepřišli, aby se na celé to „německé“ prostranství podívali z Mánesovy ulice! Kolem všude jsou moderní domy a moderně upraveny ulice a hluboko pod těmito přerušuje dojem velkoměstský Pštroska se svým divadlem, hostincem a se svým hřištěm, ze kterého doléhá k vám už na daleko pokřik hrající si „německé“ mládeže.“¹⁶⁵

4. 1. Německá divadla na Královských Vinohradech

F.J. Heine, jak již bylo naznačeno výše, koupil v roce 1871 i Švandovu arénu. Tímto začíná na Vinohradech éra německé arény, která získala pojmenování Německé letní divadlo Heinovka (neoficiálně také Heinoва aréna)¹⁶⁶. Heine nechal původní Švandovu arénu přestavět a postupně ji modernizoval. Projekt přestavby byl dílem profesora techniky architekta Josefa Niklase. Pravděpodobně ne náhodou to byl i autor blízkého, Nového německého divadla (dnes Státní opera). Po přestavbě měla Heinovka pohyblivou střechu na kolečkách z plechu se žaluziemi po stranách nad hledištěm. To mělo jednu velkou výhodu a totiž, že divadlo na rozdíl od předchozího období přestalo být závislé na aktuálním počasí. Interiér byl osvětlen plynovými lampami.¹⁶⁷ Heine divadlo pronajímal německým ředitelům blízkého Nového německého divadla.¹⁶⁸

¹⁶³Co by nemuselo být!, in: *Vinohradské noviny*, 23.5.1914, č. 29, s. 4.

¹⁶⁴Na staveništi německého divadla na Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 17.4.1886, č. 10, s. 4.

¹⁶⁵Pro okrasu města, in: *Vinohradské noviny*, 29.8.1903, č. 35, s. 3.

¹⁶⁶Srov. LUDVOVÁ, J.: *Až k hořkému konci: pražské německé divadlo 1845 – 1945*, Praha: Academia, 2012, s. 59. Zde autorka uvádí také název Theater in Heines Garten. Po roce 1890 se divadlo, již zastřešené, nazývalo Deutsches Volkstheater.; viz přílohy: Obrázek 10 Heinovo letní divadlo s restaurací. Kolem roku 1905., s. 7.

¹⁶⁷POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 105 – 106.

¹⁶⁸LUDVOVÁ, J.: *Až k hořkému konci: pražské německé divadlo 1845 – 1945*, Praha: Academia, 2012, s. 59.

Toto německé divadlo nebylo, jak se zdá, na Vinohradech ze strany Čechů nikterak v oblibě. V jednom z článků Vinohradských novin bylo dokonce označeno za „starou barabiznu“ a Němcům bylo doporučeno, aby „*odstěhovali se se svojí budoucí někam za město!*“¹⁶⁹

Druhé, již výše také zmiňované, Novoměstské divadlo (později Nové německé divadlo) se nacházelo rovněž na území Královských Vinohrad, a stejně jako Heinova aréna v bývalé Pštrosce hostilo původně i ono česká představení. Bylo zbudováno v roce 1858 v zahradě vinohradské usedlosti zvané Smetanka jako pobočná scéna Královského zemského německého divadla na pražském Ovocném trhu. Toto převážně dřevěné divadlo bylo schopno pojmut až 4000 diváků. Divadelní představení se zde hrála jen v letních měsících. Od dubna 1859 tu byla uváděna také česká představení, činohry, operety, hlavně ale opery. Premiérově tu byl uveden například Dalibor Bedřicha Smetany, a to za přítomnosti samotného skladatele. V zimě se zde pořádaly bazary, vystupoval tu i cirkus a probíhaly maškarní bály (tzv. pražské reduty).

V roce 1882 tento pozemek, na kterém divadlo stálo, koupil smíchovský továrník Alexander Richter. Jen o rok později jej postoupil divadelnímu spolku pražských Němců. V roce 1885 bylo celé původní dřevěné divadlo zbořeno. Na jeho místě bylo v letech 1886 – 1887 postaveno Nové německé divadlo (později nazývané také Pražská německá scéna nebo jen Německé divadlo)¹⁷⁰. Tuto novorenesanční budovu postavil Alfons Wertmüller podle plánu vídeňských architektů F. Fellnera a H. Helmera. Nové divadlo bylo slavnostně otevřeno v roce 1888 Wagnerovou operou *Mistři pěvci norimberští*. Hrály se zde především německé opery a operety. Divadlo provozovali pražští němečtí průmyslníci prostřednictvím německého divadelního spolku Deutsches Theaterverein. Prvním ředitelem se stal Angelo Neumann.¹⁷¹ Pro německé divadlo znamenal tento muž velký přínos. Pozvedl ho na vysokou uměleckou úroveň mezinárodního významu. Díky Neumannovi zde působila celá řada významných umělců, především operních hvězd, té doby. Ačkoli to často tajil, měl židovský původ. Ke katolické víře přestoupil kvůli sňatku se svou první manželkou. Později dokonce přestoupil k víře evangelické a to opět z důvodu sňatku.¹⁷²

Stavba tohoto nového německého divadla zákonitě vytvářela prostor pro různé dohady mezi Čechy a Němci. Obzvláště výbušně zapůsobil článek v německém periodiku

---

169Pro okrasu města, in: *Vinohradské noviny*, 29.8.1903, č. 35, s. 3.

170Viz přílohy: Obrázek 11 Nové německé divadlo. Kolem roku 1890., s. 7.

171POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 106.

172ŠMOK, M.: *Stopy židovské přítomnosti na území Prahy 2*, 2014.

„Montagsrevue“. Němci se totiž domnívali, že jim vinohradské zastupitelstvo schválně klade ve stavbě různé překážky. K tomuto posléze vyšlo vyjádření ve Vinohradských listech: „Proto také obec Vinohradská od toho okamžiku, kdy německý divadelní spolek zažádal za povolení k stavbě nového německo-židovského divadla – ačkoli podnik tento nevyšel z nijaké citelné potřeby, poněvadž každý objektivní znalec divadelních poměrů uzná, že pro 30.000 pražských židů a Němců posavadní zemské divadlo jistě úplně vystačí – zachovala se representanty svými naproti tomuto podniku loyálně a benevolentně. Cokoliv v příčině stavby něm. divadla se strany obce Vinohradské bylo žádáno, nebylo žádáno z důvodu, aby snad stavba tato byla zdržována aneb překažena.“¹⁷³

4. 2. Německé spolky na Královských Vinohradech

Rozvoj německého spolkového života se po roce 1861 projevil budováním těsně integrované sítě dobrovolných spolků. Ty se staly vedle společného jazyka a vzdělání, pocitu speciálního postavení svého národa a potřeby toto vše bránit, dalším posilujícím prvkem kolektivní identity Němců. Organizovaná spolková činnost dávala Němcům možnost ostře se odlišit od české části společnosti, jelikož v každodennosti pracovního a rodinného života nebyly vzájemné rozdíly obou národů tak viditelné. Mnoha Němcům tak pomohly právě spolky konkretizovat svou etnickou identitu. Byly institucí, která mohla být jen čistě německá, protože Češi a Němci budovali síť svých spolků odděleně. Toto rozdělení se projevilo nejdříve u pěveckých a tělocvičných spolků a pokračovalo spolky sdružujícími vzdělance. Polarita mezi českou a německou částí společnosti se naopak neprojevovala v charitativních spolcích spojených s náboženským vyznáním, ať už katolickým nebo třeba židovským. Náboženská tradice zde totiž potlačovala vliv probíhajícího nacionálního konfliktu. Vedle toho ostatní instituce byly buď etnicky neutrální nebo v nich začali stále více převládat Češi.¹⁷⁴

Německý spolkový život se od toho českého lišil i tím, že byl silně uniformní a solidární a snažil se především odvrátit politický, početní a ekonomický úpadek Němců v Praze a okolí, a to zejména ke konci 80. let a na konci 19. století. Pro německé spolky je rovněž charakteristické, že byly liberální a sdružovaly především střední a vyšší vrstvy německé společnosti, měšťanstvo. Síť spolků měla nahradit postupnou ztrátu vlivu Němců v

---

¹⁷³Král. Vinohrady a něm. divadlo, in: *Vinohradské listy*, 19.11.1887, č. 13, s. 1.

¹⁷⁴COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 56 – 57.

místní správě.

Němečtí liberálové měli převahu v letech 1861 – 1879. To, že se veškeré německé aktivity v tomto období odehrávaly pod záštitou právě německé liberální strany bylo zapříčiněno nacionálním konfliktem i ekonomickými faktory. Právě liberálové totiž prosazovali německé zájmy a ekonomický rozvoj. Měli také podporu původně konzervativních Němců, u kterých posléze převážil odpor vůči českému nacionalismu. V 70. letech zaznamenala německá liberální strana rozkol, po kterém se odštěpila maloburžoazie. V Praze a jejím okolí však zůstávali liberálové i nadále jednotní. 70. léta byla také obdobím krize německého spolkového života, která souvisela s bankrotem v roce 1873.

Spolkový život Němců se začal diferencovat teprve v době, kdy německý liberalismus slábnul a kdy bylo potřeba zapojit i Němce příslušné k nižším společenským vrstvám.¹⁷⁵ Tyto nižší vrstvy, které zahrnovaly německé menší obchodníky, níže postavené zaměstnance a dělníky s rodinami, neměly až do konce 80. let 19. století své vlastní organizace. Pokud však takové spolky přece jen vznikly, neměly dlouhého trvání. V tomto ohledu nabízela česká síť spolků řemeslníkům a dělníkům mnohem více možností zapojení se do společenského života. Na druhou stranu se německého spolkového života nijak výrazně nezúčastňovala ani dědičná šlechta.¹⁷⁶ Většina Němců střední třídy společnosti zůstala i do budoucna věrná liberálnímu vedení německého spolkového života. Oproti tomu německá nižší vrstva si v 90. letech 19. století už byla schopna vybudovat svůj vlastní spolkový život.

Hlavou sítě německých spolků bylo až do konce 80. let německé Kasino, existující od června 1862, které jim poskytovalo nejen vedení a finanční podporu, ale i prostory pro konání schůzí.

Alespoň přibližnou představu o německém spolkovém životě na Vinohradech si můžeme utvořit na základě článku ve Vinohradských novinách, ve kterém se psalo, že *„Němců na Král. Vinohradech není mnoho, ale vyvinují velmi horlivou činnost. Jejich spolkový život, který soustřeďuje se v Heineově zimní zahradě v Jungmannově třídě (dnešní Vinohradská), jest čilý. Pro letošní plesovou sezonu ohlašují Němci na Král. Vinohradech tyto plesy: 10. ledna ples spolku vojensk. vysloužilců císaře Maxmiliána (zvou i české občanstvo!), 17. ledna plesy německých státních úředníků a státních zřízenců, 22. ledna ples vinohradských Němců, 29. ledna kabaretní večer spolku Němců na Vinohradech, 2. února dětskou slavnost a vídeňský večer spolku Němců.“*¹⁷⁷

¹⁷⁵Tamtéž, s. 47 – 53.

¹⁷⁶Tamtéž, s. 64.

¹⁷⁷Německé plesy na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské noviny*, č. 1, 10.1.1914, s. 3.

Julius Janeček, autor knihy *Město Královské Vinohrady*, v roce 1895 uvádí tyto německé spolky sídlící na Vinohradech: Verein der Deutschen in der Stadt Königliche Weinberge (Spolek Němců, 1885 - 1940), Deutscher politischer Verein in der Stadt Königliche Weinberge (Německý politický spolek, 1890 - 1922), Verein deutscher Schulfreunde in den Königlichen Weinbergen (Spolek německých přátel školy, 1880 - 1940), Ortsgruppe Weinberge des deutschen Schulvereines (Místní skupina německého školského spolku, 1885 - 1920), Verein der Lehrer des deutschen Schulvereines (Spolek učitelů německého školského spolku), Deutscher Kindergartenverein in der Stadt Königliche Weinberge (Německý spolek pro mateřské školy, 1893 - 1941), Bundes-Gruppe des deutschen Böhmerwaldbundes (Svazová skupina německého šumavského svazu, 1894 - 1930).¹⁷⁸ Tisk z roku 1886 zmiňuje i „*teátrfajn*“¹⁷⁹. Pravděpodobně však půjde o výše zmiňovaný spolek, který se staral o provoz Německého divadla. Ten však nesídlil na Královských Vinohradech, nýbrž v Praze a působil v letech 1883 – 1943. Další článek v tisku s názvem „Němectví na Vinohradech“ se také zmiňuje o německé spolkové činnosti na Vinohradech: „*Houfec Němců přistěhovaných, zejména příslušníků říše německé, má již tři spolky a zejména tzv. „spolek vinohradských Němců“ odbývá četné schůze a zábavy i čítá nyní už 185 členů, počet to u porovnání se zdejší „Besedou“ velice značný.*“¹⁸⁰

V pozdějších letech na Vinohradech působily také tyto německé spolky: Deutscher Kulturverband Ortsgruppe Königliche Weinberge (Německý kulturní svaz, 1920-1939), Eisenbahnbediensteten Fach und Unterstützungsverein der österreichischen Staatsbetriebe Ortsgruppe Königliche Weinberge (Oborový a podpůrný spolek zaměstnanců železniční dráhy rakouských státních zaměstnanců, 1896-1897), Verein der Schuhmacher Österreichs Ortsgruppe Königliche Weinberge (Spolek rakouských ševců, 1904-1906), Verband der Holzarbeiter Österreichs Ortsgruppe Königliche Weinberge (Skupina svazu rakouských dřevodělníků Vinohrady, 1904-1910), Bund der Deutschen in Böhmen Ortsgruppe Königliche Weinberge – Bezirkshauptmannschaft Königliche Weinberge (Spolek Němců v Čechách, 1895-1939), Ortsgruppe Königliche Weinberge des Prager Schulerhaltungs-Vereines (1899 – 1913).¹⁸¹ Zdeněk Míka také v souvislosti s tím, kde se v Praze a okolí hrával tenis, zmiňuje

---

178JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 134.; LAŠTOVKA, M. et. al.: *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895 – 1990*, Praha: Scriptorium, 1998.

179Nové německé divadlo na Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 17.3.1886, č. 8, s. 3.

180Němectví na Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 1.3.1886, č. 7, s. 5.

181LAŠTOVKA, M. et. al.: *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895 – 1990*, Praha: Scriptorium, 1998.

německý klub v Heinovce a to v období 1890-1893.¹⁸² Tento klub je zanesen v kategorii německých spolků i v Adresáři města Královských Vinohradů z roku 1912 jako First Lawn-Tennis Society se sídlem na hřišti v Jungmannově (dnes Vinohradské) třídě. Většina německých vinohradských spolků měla podle adresáře sídlo v Heinovce, ale Spolek přátel německého školství sídlil v blízkosti židovské synagogy v Sázavské ulici č. 5.¹⁸³

Zprávu o personálním obsazení výboru Spolku přátel německého školství na Vinohradech nám zanechaly Vinohradské listy. Ze jmen je znát, že v tomto spolku zasedali jak Němci, tak Židé a i Češi. „*Fr. Bardachzi, Jan Dupal, Šimon Engel, F.J. Heine, Jos. Guckler, JUDr. K. ryt. Helminger, Fr. Hofman, Fr. Kohaut, Ad. Laube, C.A. Müller, Jan Pichler, Fridolín Šimek, Vilém Schmied, Fr. Schuh a Bedřich Waidl. Revisory účtů jsou Max Erben, Vil. Gruber a Julius Westermayer. Tak zde je máte ty naše vinohradské Němce. Je jich zrovna mandel, a jelikož veškeré to německví u nás a vůbec v Praze representují pouze židi, byl by to zázrak, kdyby nebylo mezi těmito patnácti vinohradskými šváby alespoň dvacet židů!*“¹⁸⁴

Aktivita Němců ve spolkové činnosti zesílila zejména po roce 1879, v souvislosti s politickými změnami, kdy němečtí liberálové ztratili politickou převahu v celém Rakousku.¹⁸⁵ Vznikalo mnoho nových obranných spolků. Tato zvýšená činnost souvisela i se snahou liberálního vedení nejznámějšího pražského německého spolku, Kasina, o zachování liberální politiky mezi Němci a o zabránění asimilace pražských Němců s českou společností. Úkolem tedy bylo rozšířit členskou základnu především o podporu Němců z nižších společenských vrstev, zejména řemeslníků a dělníků, a také Němců z pohraničí.¹⁸⁶

Speciálními organizacemi pro etnickou ochranu jsou myšleny především tzv. Schutzvereine (obránné spolky). Jimi byly například i výše zmíněné odbočky Německého školského spolku na Vinohradech a také Německého šumavského spolku na Vinohradech. Tyto spolky se staly nejviditelnějším důkazem nového defenzivního postoje Němců té doby a byly také v podstatě jakousi prodlouženou rukou německého Kasina, které nad nimi udržovalo dohled. Hlavní pražskou pobočku německého Schulvereinu založil Franz Schmeykal, přední představitel německých nacionálních politiků v Čechách, v září 1881. Právě z iniciativy této hlavní pobočky byly založeny i pobočky v pražských předměstích, mimo jiné i na Vinohradech. Přispívaly na centrální rakouský Schulverein a vedle toho se také staraly o své vlastní školy. Jejich hlavními podporovateli byli Němci ze střední a vyšší vrstvy

182MÍKA, Z.: *Sporty a sportoviště: počátky tělesné výchovy a sportu v Praze*, Praha: Paseka, 2011, s. 49.

183JANEČEK, J.: *Adresář města Král. Vinohradů*, Královské Vinohrady: vlastním nákladem, 1912, s. 463.

184Spolek přátel německého školství na Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 17.3.1886, č. 8, s. 3.

185COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 70.

186COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 120.

společnosti. Ve čtvrtích obývaných především nižší třídou obyvatel, měl spolek stmelující funkci a měl podporovat společenský život a zabránit asimilaci Němců s Čechy. Liberální charakter těchto poboček umožňoval přijímání židovských členů i žáků do spolkových škol.

Stejně jako u školského spolku, mělo Kasino patronát i nad Německou jednotou Pošumavska. Tato obranná jednota byla založena v roce 1884. V Praze sídlily tři pobočky, jedna z nich na Vinohradech. Předpokládalo se, že tento spolek získá širokou lidovou podporu, zejména od příslušníků maloburžoazie.¹⁸⁷

Dalším již výše zmiňovaným německým spolkem, jehož odbočka sídlila i na Vinohradech, byl Bund der Deutschen. Ten byl součástí tzv. „völkisch“ (lidového) hnutí, které vzniklo mezi pražskou německou nižší vrstvou v roce 1888. Charakterizuje jej to, že bylo antiliberální a antisemitské. Stejně jako liberálové se snažili získat sympatie nižší třídy německé části pražské společnosti. Toto úsilí bylo stěžováno několika faktory, mezi které se řadil malý počet a roztržitost těchto Němců. Problémem byla i jejich již pokročilá asimilace s Čechy.

Vzorem Bund der Deutschen byl liberální spolek Böhmerwaldbund a také jeho český ekvivalent Národní jednota pošumavská. Poskytoval finanční podporu německým zemědělcům a obchodníkům sídlícím na hranici mezi českými a německými jazykovými oblastmi. K jeho činnosti patřila kromě šíření „völkisch“ propagandy i agitace u německých zaměstnavatelů za to, aby zaměstnávali jen Němce. Mezi členy patřili studenti, dospělí z řad nižší střední třídy a pracující vrstvy, pro které byl tento spolek hlavní společenskou organizací. Členové spolku se pravidelně scházeli na přednáškách, debatách a při společenských událostech.

Tento spolek soupeřil s místními jednotami Schulvereinu, které byly vedeny již zmíněnými liberály. Převahu získal v 90. letech, kdy měl větší podporu nižších vrstev než Schulverein. Například na Vinohradech měl Schulverein převážně členy z řad měšťanů. Místní odbočka zde byla založena v květnu 1896. V 90. letech měl stabilně kolem devadesáti členů. Vedle toho odbočka Bund der Deutschen v roce 1897 měla celých 160 členů právě z nižších vrstev. Tajemství úspěchu tzv. völkisch organizací spočívalo v tom, že nabízely svým členům větší stupeň rovnostářství. Netrvaly, na rozdíl od Schulvereinu a Německého řemeslnického spolku, na nadřazenosti jedinců z vyšších vrstev ve veřejném životě. Na spolkové činnosti se mohli přímo podílet všichni členové.¹⁸⁸

187COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 123.

188Tamtéž, s. 158 – 164.

4. 2. 1. Německý politický spolek na Vinohradech

Pravděpodobně nejsilnějším a největším německým vinohradským spolkem byl Německý politický spolek na Vinohradech, který byl založen za podpory německého Kasina v roce 1890. Vznik tohoto spolku byl iniciován růstem pražských předměstí a naléhavější potřebou obrany německých zájmů v místní správě. Středostavovský ráz Královských Vinohradů, a domnívám se, že i jejich poloha v sousedství Nového Města, způsobili, že měl tento spolek své sídlo právě zde. Jeho dlouholetým předsedou se stal advokát a zároveň liberální poslanec českého sněmu Adalbert Werunsky. Za úkol měl shromáždování vinohradských Němců a rovněž byl pověřen jednáním jejich jménem s místními úřady.¹⁸⁹

Svým charakterem se vinohradský politický spolek podobal Německému klubu. K jeho členstvu totiž také patřilo mnoho Němců, kteří byli zároveň členy Německého klubu a Kasina. V roce 1891 spadalo 65 % členů spolku do střední horní střední vrstvy společnosti. V Německém klubu to bylo 80 %. Fakt, že ve vinohradském spolku bylo více maloburžoazních členů, přivábil jako příležitostné návštěvníky i německé dělníky.¹⁹⁰

Cenným zdrojem informací, jak k tomuto spolku, tak k životu Němců na Vinohradech obecně, je složka ve fondu Presidia policejního ředitelství v Praze v pražském Národním archivu. Z těchto materiálů se například dozvíme profesní složení členů spolku i adresy jejich bydliště. Zde se potvrdilo, že co se týče členů Německého politického spolku, a předpokládám, že to bude obecný trend u vinohradských Němců, tak bydleli skutečně v dolní části Královských Vinohradů.¹⁹¹

Členy spolku byli jak Němci bydlící přímo na Vinohradech, tak i Němci z jiných částí Prahy nebo dokonce ze vzdálenějších měst. Je zde uvedena Praha, Žižkov, Karlín, Smíchov a dále také Chomutov, Teplice, Děčín a jednou německý Winterberg. Většina členů měla bydliště v Praze, další na Královských Vinohradech a zbytek ve výše uvedených městech.

Co se týče profesí členů spolku bydlících na Vinohradech, jde o poměrně rozmanitý soubor povolání. Nejvíce bylo obchodníků, dále bylo hodně inženýrů, bankovních úředníků a soukromníků. Hojně zastoupené byly i profese spojené s železnicí a vlakovou dopravou celkově, což pravděpodobně souviselo s blízkostí Pražského státního nádraží (dnes Masarykovo) a nádraží císaře Františka Josefa (dnes Hlavní nádraží). Dále v seznamu

---

¹⁸⁹Tamtéž, s. 127.

¹⁹⁰Tamtéž, s. 127.

¹⁹¹Viz přílohy: Obrázek 7 mapa Královských Vinohrad (rok 1909) s vyznačeným německým osídlením podle seznamů členů německého politického spolku na Vinohradech., s. 5.

figurovali účetní, lidé pracující v oblasti pojišťovnictví, pokladníci, lidé zaměstnaní v oblasti práva. Z méně početně zastoupených pak například tyto profese – doktor, vlastník realit, majitel pozemků, zaměstnanci univerzity, učitelé, obchodníci, lidé spojení s německým divadlem.¹⁹²

V roce 1890 měl Deutscher politischer Verein celkem 102 členů, z toho bylo 66 z Královských Vinohrad. O rok později už měl spolek 291 členů a z nich 123 z Vinohrad. V roce 1892 to bylo 277 členů, přičemž z Vinohrad jich bylo 127.¹⁹³

V úvodním článku spolkových stanov se psalo, že: „*Německý politický spolek na Královských Vinohradech má za cíl pozvednout a zesílit národní povědomí německého národa v Čechách, zejména německých obyvatel pražských předměstí, podporovat a pečovat o ideu solidarity všech Němců v Rakousku, stejně tak obhajovat národní zájmy všemi zákonnými prostředky, cenit si udržení a vývoje celostátního a svobodomyšlného charakteru našeho zřízení a ústavních zákonů, zcela usilovat o pokrokové utváření zákonodárství všech odvětví veřejného života. Spolek má sídlo na Královských Vinohradech.*“¹⁹⁴ Tohoto vytyčeného cíle měl spolek dosahovat několika způsoby. A to zejména pravidelnými schůzemi, přednáškami a diskusemi. Na veřejnost měl působit vydáváním publikací, peticemi, rezolucemi a rozšiřováním populárních tiskopisů a jiných ústavních projevů. Dále měl mimo jiné podporovat zdatné a způsobilé kandidáty pro volby do různých legislativních a administrativních zastupitelstev prostřednictvím komunikace s již zvolenými, a také všechny liberální muže a jejich tendence svoláváním schůzí a shromažďováním peněžních prostředků.¹⁹⁵

Stanovené cíle tohoto spolku přesně kopírovaly záměr liberálních Němců v Praze. Kvůli propojenosti českého a německého každodenního života nebylo možné se navzájem ignorovat. Bylo však velmi nutné pěstovat svou vlastní skupinovou identitu a trvat na jazykových právech ve všech oblastech veřejného života. Němci měli jít do každých voleb, snažit se získat místa v obecních zastupitelstvích a hlavně měli pomoci svým organizacím

---

192Podrobněji viz přílohy: Tabulka 1 Povolání členů Německého politického spolku na Vinohradech podle seznamu členů. 1. část., s. 8. a Tabulka 2 Povolání členů Německého politického spolku na Vinohradech podle seznamu členů. 2. část., s. 9.

193Srov. Verzeichnis der Mitglieder des deutschen politischen Vereines in der Stadt Königl. Weinberge nach der Stande mit Ende des Jahres, dat. 12. Januar 1891, NA, f. PP 1900 – 1907 V/15/25; Verzeichnis der mit Ende des Jahres 1891 dem deutschen politischen Vereine in der Stadt Königl. Weinberge angehörenden Vereinsmitglieder, dat. 25. April 1892, tamtéž; Verzeichnis der Mitglieder des deutschen politischen Vereines in der Stadt Königl. Weinberge nach der Stande mit Ende des Jahres 1892, dat. 16. Januar 1893, tamtéž.

194Satzungen des „Deutschen politischen Vereines in der Stadt K. Weinberge“, nedat., NA, PP 1900 – 1907 V/15/25, překlad A.Ch.

195Tamtéž.

usilovat o obranu svých zájmů všude tam, kde jim chyběl přímý podíl na rozhodování.¹⁹⁶

Mezi členy Německého politického spolku na Vinohradech patřil i F. J. Heine, v jehož restauraci měl spolek svou stálou místnost. Ve spolkovém seznamu je uveden jako Fabrikant s bydlištěm v Praze v Nekázance.

Ke členům spolku patřili i vinohradští Židé. Kolik jich bylo však nelze z určitostí říct. Jisté je, že mezi členy spolku patřil Simon Engel, předseda Israelského náboženského spolku na Vinohradech a pozdější zakladatel vinohradské židovské obce. V seznamu členů je v kolonce Charakter uvedeno „Private“ a adresa Wozelgasse 4 (dříve i dnes Vocelova ulice). Mezi členy spolku je i Heinrich Teweles, rovněž Žid. Povoláním byl dramaturgem a později také ředitelem Německého zemského divadla a také, což však nebylo uvedeno ve spolkovém seznamu, šéfredaktorem deníku Prager Tagblatt. Zastával také funkci ředitele Nového německého divadla. V době, ke které se vztahují zmíněné archivní záznamy bydlel v Bolzanově ulici č. 7.¹⁹⁷

Německá liberální společnost, mezi kterou se řadili i členové německého politického spolku, a potažmo i německého Kasina, v této době vítala účast Židů v řadách svých členů. Jak píše Cohen, liberální němečtí křesťanští a němečtí židovští měšťané se na to, aby si mohli dovolit náboženskou nebo rasovou roztržku, v této době navzájem příliš potřebovali. I přesto bylo toto vzájemné spojení nejspíše docela křehké. Nicméně vůdci liberálního hnutí vzali Židy pod svou ochranu a netolerovali jakýkoli projev antisemitismu. Všechny ty, kteří se tomuto stavu odmítali přizpůsobit vylučovali ze svých řad. Po roce 1879 se stále více židovských měšťanů a maloburžoazie zapojovalo do německého veřejného života. K jejich přijetí bylo potřeba, aby mluvili německy, podporovali německou liberální stranu a celkově německou část společnosti a v neposlední řadě také museli být příslušníky buržoazie a maloburžoazie.¹⁹⁸

Z české strany bylo dění v tomto německém spolku sledováno a následně komentováno v tisku. „Zdější spolek pro děláni němciů, v Hajnovně usídlený, odbýval (...) ustavující schůzi, v níž zvolil za předsedu pana H. Skálu a za jeho náměstka p. Jos. Malého! Už jména těchto čelných funkcionářů německo-židovského sdružení na českých Vinohradech ukazují, s jakými „němci“ jest nám co činiti. Kdyby aspoň „pro oko“ byli zvolili praezesem

196COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 120.

197Srov. Verzeichnis der Mitglieder des deutschen politischen Vereines in der Stadt Königl. Weinberge nach de Stande mit Ende des Jahres, dat. 12. Januar 1891, NA, f. PP 1900 – 1907 V/15/25; Verzeichnis der mit Ende des Jahres 1891 dem deutschen politischen Vereine in der Stadt Königl. Weinberge angehörenden Vereinsmitglieder, dat. 25. April 1892, tamtéž; Verzeichnis der Mitglieder des deutschen politischen Vereines in der Stadt Königl. Weinberge nach de Stande mit Ende des Jahres 1892, dat. 16. Januar 1893, tamtéž.

198COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 65.

svého „büchenwarta“ (tj. po česku knihovník) Perelesa, to by ještě ušlo, ale – Skálu?¹⁹⁹

4. 3. Česko – německé soužití na Královských Vinohradech

Neustálé narážení na německví nebo češtví na Vinohradech bylo součástí vyhroceného národního boje v té době. Tisk pečlivě monitoroval veškeré dění ve městě, se kterým měli Němci co do činění a vše náležitě komentoval. Velmi časté byly výzvy k hájení českého národního rázu Vinohrad, ať už se jednalo o školství, uliční tabulky nebo návštěvnost parků. Češi byli nabádáni k tomu, aby podporovali vše české a naopak odvrhovali vše německé. Nepřátelství vůči všemu německému bylo spojováno i s židovským obyvatelstvem na Vinohradech, jak zmiňují přímo v kapitole věnované Židům.

I přes vyhrocené vztahy byli Němci, i když jich bylo minimum, zpočátku zastoupeni v městské radě a stáli také, jak již bylo zmíněno, i u zrodu vinohradské Měšťanské besedy. Podíl Němců na správě Královských Vinohrad a fungování administrativy popsal vinohradan dr. František Fuksa: „*Správa obce byla vždy dbalá národní cti a na ochranu našich národních a politických práv neopominula žádné příležitosti. S počátku samostatnosti obce zasedali v obecním zastupitelstvu i Němci a lidé německého smýšlení. Nemohlo ani býti jinak, když téměř veškerá půda byla v rukou německých. Následek toho byl, že byla německá podání sice z slušnosti přijímána, ale vyřizována česky. Se strany Němců bylo mnoho rekursů a stížností, ale obec své stanovisko uhájila. V bojích o naše jazyková práva ve školách i v úřadech neopomíjela obec nikdy posilniti svými projevy stanovisko našich parlamentních zástupců.*“²⁰⁰ Z toho, jak se články ve vinohradském tisku s nespokojeností vymezují vůči městskému zastupitelstvu, co se týče německých záležitostí na Vinohradech, by se dalo usuzovat na to, že zastupitelé v zájmu zachování klidu ve městě Němcům povětšinou vyhověli, pokud to přímo neohrožovalo jejich zájmy. Počet Němců v zastupitelstvu, jak obecním tak okresním, se zjišťuje poměrně obtížně. Jednou z možností je řídit se podle německy znějících jmen a příjmení. To by však mohlo být dosti zavádějící. Nicméně z dostupných materiálů, ve kterých lze nalézt seznamy členů zastupitelstev, se zdá, že většina míst byla v rukou Čechů.²⁰¹ Stejně tak je dnes, zejména kvůli minimu či úplné absenci archivních pramenů, těžké zjistit, jaké záležitosti Němci s úřady na Vinohradech řešili. Některá podání se dochovala v zápisech ze

199Ejhle vinohradští „němci“!, in: *Vinohradské listy*, 1.1.1893, č. 1, s. 2.

200FUKSA, F.: Jak povstaly a rostly Královské Vinohrady, in: *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 21.

201Jedná se o městské adresáře – např. JANEČEK, J.: *Adresář města Král. Vinohradů*, Král. Vinohrady: vl. Nákladem, 1912, s. 443 – 449. a statistické publikace pro Prahu a předměstské obce.

schůzí okresního zastupitelstva. Jedná se však spíše o zprávy útržkovitého charakteru. Zápisy ze zasedání obecního zastupitelstva se nedochovaly vůbec.

Ačkoli Fuksa dodává, že „*národní uvědomění bylo na Král. Vinohradech vřelé a citlivé*“²⁰², tak se také mnoho Čechů klonilo k německému obyvatelstvu a mluvilo na veřejnosti německy nebo měli na svých vývěsních štítech nápisy v němčině. Je to patrné i z tiskových zpráv. Jak těch sarkasticky laděných, tak i těch, které referovaly o členstvu německých spolků na Vinohradech, v jehož řadách se vyskytovali i Češi. Kolik jich bylo je však dnes podle mého názoru nezjistitelné.

Na konci 19. století a začátku toho 20., se Němci s Čechy stýkali v každodenním životě běžně. I Němci na Vinohradech, kteří, jak již bylo poznamenáno, bydleli především na hranicích s Novým Městem, žili neustále obklopeni Čechy. Nejednalo se tedy určitě jen o čisté německé území. Češi a Němci byli běžně sousedé jeden druhého, mohli mít mezi sebou užší vztah, i když ne třeba důvěrný a často také podbarvený etnickým konfliktem. Důležitější než etnická loajalita byly totiž mnohdy osobní výhody a praktické ekonomické úvahy. I přesto, že se Němci sdružovali ve svých spolcích a byli loajální vůči své národnostní skupině, byly pro ně důležité i zaměstnání v obchodě a službách, dobré příjmy a styl života velkoměstského měšťanstva. I toto byl důvod, proč na Vinohradech žila poměrně početná německá menšina. To znamenalo, že se Češi s Němci i nadále navzájem stýkali jako dodavatelé a zákazníci nebo kolegové a zaměstnanci. Jak již bylo uvedeno, právě na toto soužití narážely často nacionalisticky laděné zprávy v tisku. Až do éry nacionalistických násilností na konci 90. let 19. století, vyvěšovalo mnoho českých řemeslníků, kupců a majitelů restaurací dvojjazyčné firemní štíty a používalo dvojjazyčné jídelní lístky. Němečtí majitelé, kteří neuměli dobře česky, zaměstnávali jako jazykové prostředníky Čechy.²⁰³ „*V době nejbystřičtějšího utiskování Čechů sverepou rotou židovsko-německou v uzavíraném území, v Plzni, v Praze a jinde po Čechách, v době, kdy třeba ucpávati i nejnepatrnější otvory, jimiž by k nám němčina vniknouti mohla, najdou se restauratéri čeští na Král. Vinohradech, kteří se nestydí předkládati hostům svým – mezi nimiž objeví se někdy jeden Němec ke všemu tomu ale česky rozumějící – také německé špajscetle čili „menu“. Aby se takhle opovážil hostinský v Chebu nebo v Liberci vystrčiti český jídelní lístek, ten by se brzo neshledal se svou hospodou, ale u nás? Inu, vlastenci hubou – charaktery!*“²⁰⁴ Vinohradský tisk si pečlivě

---

202 FUKSA, F.: Jak povstaly a rostly Královské Vinohrady, in: *Památník města Královských Vinohradů*,

Královské Vinohrady: tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 21.

203 COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 99.

204 Vlastenečkové – Čecháčkové, in: *Vinohradské listy*, 21.8.1897, č. 24, s. 4.

všimal například právě toho, v jakém jazyce byly vývěsní štíty. „*Nebudeme však všimati si pouze těch jedinců, kteří nečeským označením národní vlažnost svou dokumentují a tak český ráz města našeho znešvařují, ale poukážeme i na slohové a pravopisné chyby, které se na návštěích objevují. (...) Tak učiníme-li začátek v dolejší části Palackého třídy a pohlédneme-li ku Praze, padne nám hned do oka Rasier-Salon J. Paroubka, firma Franz Čapek a Všetečka Droguist. Obrátíme se raději ku Král. Vinohradům s nadějí, že tato rovnoprávná specialita pražská nebude se opakovati zde tak často. Však již na samém začátku zarazí nás Ressorf-Färberei J. Jelinka. (...) Pro německé Thusneldy vyrábí pěkné klobouky Georg Ranacher Damenhütesalon, na kterýžto krkolomný nápis se zalíbením dívá se z protějška Z. Heller Fleischer, vedle něhož státní Leichanstallt s nedalekým Modesalonem für Herren Fr. Holovského (...) činí ostudný soubor nápisů, jimiž rušen český ráz Král. Vinohradů již při vstupu, zvláště přidáme-li k tomu ještě Štěpánkovu Apotheke (městský rada!!)...“²⁰⁵ V tisku se objevila i zpráva o tom, že někteří čeští domáci v době konání Husových slavností neměli ozdobený dům. Jako důvod uváděli to, že jim to zakázali jejich němečtí nájemníci. „*Takový zákaz jest ovšem drzostí, ne však tak velkou jako je duševní zuboženost lidí, kteří podobný zákaz poslouchají! Stalo se to – jak jsme slyšeli od hodnověrných svědků – hlavně v Mánesově ulici...*“²⁰⁶ Češi, ačkoli určitým způsobem respektovali německou menšinu na Vinohradech, zřejmě hájili ulice, kde se předpokládala většina Čechů. Jako v případě, kdy trafikant v Šumavské ulici používal pro označení zboží němčinu. „*Zhrozil jsem se přímo opovázlivostí jeho, že vůbec v úplně české ulici Šumavské může míti tolik odvahy ověřiti krám svůj nápisy, každého Čecha urážejícími. Pořád říkáme „české, české jsou Král. Vinohrady“ a zatím trpím, jak někteří jednotlivci český ráz našeho města znešvařují.*“²⁰⁷*

Jinak tomu bylo při skupinových setkáních v hospodách a kavárnách, které mohly být, a často tomu také tak bylo, ztotožňovány s určitým českým nebo německým spolkem. Zde potom žádný Němec nevstupoval do podniků ztotožňovaných například se Sokolem. Stejně tak tomu bylo u Čechů. Kdyby tak totiž učinili, mohlo by to znamenat počátek výtržností. Podnik, který nebyl ztotožňován s žádnou konkrétní institucí, mohl mít smíšenou klientelu.²⁰⁸ Otázkou zůstává, kolik z nespočtu vinohradských restauračních zařízení bylo buď neutrálních nebo čistě německých, kromě již zmiňované Heinovy restaurace. Podle zprávy v tisku, komentující přesun vojska do kasáren u Vršovic, což se dotklo i Vinohrad, takové žádné

205 Za český ráz města Král. Vinohradů, in: *Vinohradské noviny*, 2.5.1903, č. 18, s. 2.

206 Me sme me!, in: *Vinohradské noviny*, 18.7.1903, č. 29, s. 3.

207 Ze Šumavské ulice, in: *Vinohradské noviny*, 5.9.1903, č. 36, s. 3.

208 COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 99.

nebyly. „Pokud mluvili česky, byli všude náležitě obslouženi i rádi viděni. (...) Tam (v Praze) mohli chodit do kaváren německých, poněvadž tam kavárny takové jsou. Jinak tomu ale u nás. Zde žádné německé kavárny není a bohdá také nebude.“²⁰⁹

Občas se v tisku objevila i sarkastická zpráva jako třeba tato s titulkem „Vinohradská němčina“: „V jednu letní neděli ráno potkal jsem dvě paničky, které spolu hovořily po „německu“, ačkoli jim na očích bylo vidět, že jsou Češky. Mezi jiným ptá se jedna: „Wohin fahren Sie heute?“ (Kam jedete dnes?) „Nach Hinterstille!“ Lámal jsem si dlouho hlavu přemýšlením, co je to „Hinterstille“. Konečně jsem si dodal kuráže a paničky jsem se na to zeptal. Řekla: „Jdou, jdou, to jsou vzdělanej, když neuměj' překládati z němčiny? Co by to mohlo býti – Hinterstille – než-li - - Zátíší?!“ No – šíří-li takovouhle němčinu vinohradský šulfrajn, pak tam dám děti honem taky!“²¹⁰ nebo v článku s titulkem „Rarita“: „Poděl německého divadla ve Pštrosce je zeď se vchody do tohoto uměleckého ústavu. Na vchodech jsou vedle německých nápisů také české, patrně proto, aby tam „němečtí“ návštěvníci trefili. Není-liž to charakteristické pro vinohradské „Němectvo“?“²¹¹

Separace Čechů a Němců do dvou samostatných skupin se projevovala nejvíce ve veřejném společenském životě, který měli pod kontrolou politikové a spolky. Roli v šíři separace tu hrál právě tento kolektivní dohled. Existence německé menšiny závisela na organizovaných politických, společenských a kulturních akcích, kde byla posilována jejich národní identifikace. Spolu s tím, jak narůstala síla etnického konfliktu, mohli Češi a Němci stále méně v každodenním vzájemném styku ignorovat svou etnickou identitu. Konflikt mohlo přiživovat i to, že Němci často s Čechy jednali z nadřazené pozice kulturní elity, která disponuje ekonomickými výhodami a lepším vzděláním. Češi si potom stěžovali na aroganci, snobství a upjaté chování Němců.²¹² Stejně tomu bylo i na Vinohradech: „Jménem českého obyvatelstva vinohradského však ohražujeme se proti impertinentní insinuaci, že zde na Vinohradech intelligentnější a nejbohatší obyvatelstvo tvoří Němci! Každý, kdo Vinohrady zná, kdo ví, jak Vinohrady vzrostly, ví také, že jest to zrovna tak málo pravda, jako to, že by Němcům jakýmkoli způsobem bylo zde křivděno.“²¹³

Česko – německý konflikt postupně zvětšoval kulturní rozdíly mezi oběma národnostními skupinami. To se týkalo například nové národní hudby a poezie, módy a

---

209Něco zvláštního, u nás nevídaného, in: Vinohradské noviny, 7.11.1903, č. 45, s. 2.

210Vinohradská němčina, in: Vinohradské listy, 11. 9. 1901, č. 15, s. 4.

211Rarita, in: Vinohradské noviny, 2.5.1903, č. 18, s. 2.

212COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 105.

213Král. Vinohrady a něm. divadlo, in: Vinohradské listy, 19.11.1887, č. 13, s. 4.

dalších.²¹⁴ Rozdíl podněcovalo i sčítání obyvatel, ve kterém se od roku 1880 musel každý rozhodnout, jakou zvolí obcovací řeč. Právě obcovací řeč byla v období vyhrocených národnostních konfliktů považována za potvrzení etnické a nacionální příslušnosti.²¹⁵

Docházelo i k častému setkávání českých a německých dětí, které spolu třeba chodily do školy nebo si hrály na hřištích a ulicích. Někdy docházelo k potyčkám, jindy spolu děti dobře vycházely. Právě školy a také náboženské instituce spravované nebo řízené státem zůstaly místem, kde se v rámci veřejného života mísili Češi s Němci.²¹⁶

Na Vinohradech působilo hned několik německých škol. Německá mateřská škola byla otevřena roku 1882 na Tylově náměstí, od roku 1896 sídlila na dnešní Vinohradské třídě. V prvních letech jejího fungování ji podporoval výše zmíněný Spolek přátel německého školství (Verein deutscher Schulfreunde), od roku 1893 se péče o ni ujal Německý spolek pro mateřské školy. Německá obecná škola – chlapecká a dívčí – byla na Vinohradech povolena zemskou školní radou 19. dubna 1876. Nejdříve fungovala jako soukromá, od roku 1877 se stala veřejnou. Do školního roku 1897 – 1898 byla umístěna na Tylově náměstí, poté sídlila v nové velké školní budově v Moravské ulici č.p. 965. Roku 1896 byla otevřena Německá měšťanská škola pro dívky. Avšak po stížnosti, které město proti založení této školy podalo, byla výnosem Nejvyššího správního soudu ve Vídni roku 1898 zrušena. Nezanikla však úplně, díky příspěvkům Spolku přátel německého školství pokračovala dále jako soukromá s právem veřejnosti se sídlem ve Sladkovské ulici č.p. 404 (dnes Balbínova ulice). Od roku 1898 na Královských Vinohradech působilo německé C.k. gymnázium. Sídlilo v budově, kde dříve fungovala německá obecná škola, tedy na Tylově náměstí č.p. 561.²¹⁷ Ze zpráv v místním tisku a ze statistik vyplývá, že německé školy navštěvovaly i české děti. Bylo jich však minimum.

To zda se Češi s Němci na Vinohradech setkávali v rámci církevního života, nelze podle mě s určitostí ani potvrdit ani vyvrátit. V místním tisku jsem o tom nenašla zmínku. V knihách ohlášek bohoslužeb farního úřadu sv. Ludmily na Vinohradech se informace, jestli bohoslužby probíhaly také v německém jazyce nevyskytuje. Akorát je zde uvedeno, že se konaly české nešpory.²¹⁸ Naopak v tzv. Soupisu duší (status animarum) můžeme nalézt jména

---

214COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 72.

215Tamtéž, s. 73.

216Tamtéž, s. 216.

217Srov. RAIS, K. V. (ed.), TUREK, A. (ed.): *Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol*, Praha: C.k. Okresní školní rada na Král. Vinohradech, 1898.; JANEČEK, J.: *Adresář města Král. Vinohradů*, Král.ovskéVinohrady: vlastním nákladem, 1912, s. 443 – 449.

218Ohlášky bohoslužeb, AHMP, f. Farní úřad kostela svatě Ludmily, Praha 2 – Vinohrady, inv. č. 12.

Němců, jež byli zároveň členy Německého politického spolku na Vinohradech.²¹⁹ Jak jsem již uvedla, výzdoba chrámu svaté Ludmily v sobě nesla výraznou slovanskou symboliku. Svátky českých světců tu byly náležitě slaveny. Otázkou je, zda to Němci na Vinohradech přehlíželi nebo raději navštěvovali nějaký jiný kostel na Novém či Starém Městě v Praze.

Smíšené sňatky pravděpodobně nebyly výjimkou, ačkoli, jak poznamenává Cohen, nelze je číselně podchytit, jelikož matriky neobsahovaly označení národnosti. Dalším úskalím je, že nevíme, kolik jedinců upravilo odpověď v kolonce obcovacího jazyka tak, aby se přizpůsobilo svému manželovi. Dále je tu také fakt, že zvláště v rodinách střední a vyšší vrstvy společnosti, panovaly společenské předsudky a byla zde silná etnická loajalita.²²⁰

Spory mezi Čechy a Němci se týkaly především jazykových práv v administrativních záležitostech na úřadech a dále také oblasti školství. Fakt, že se Češi snažili, aby české děti navštěvovaly jen české školy a ne ty německé, brali Němci jako osobní útok. Domnívali se, že Češi chtějí jejich školy zavřít nebo je počestit. Ve skutečnosti byly podobné snahy místních zastupitelstev stejně většinou zastaveny z vyšších míst. Konflikt probíhal i v otázce jazykového označení ulic. Spolu s nárůstem masové politiky se objevovaly stále silnější demonstrace síly obou národnostních skupin. Pražští zastupitelé se snažili, aby Praha vypadala jako české město, poukazovali na početní úbytek Němců a hovořili o „zlaté slovanské Praze“.²²¹ Právě v tomto vidím paralelu s Vinohrady, kde se také představitelé města snažili o ráz českého města a podobně vyznívaly i zprávy v tisku. „*Tím více jest povinností, aby české obyvatelstvo úzkostlivě pečovalo o český ráz obce, zejména aby odvyklo manýře „rovnoprávných“ tabulek. Nevíme věru, pro koho ty také – německé nápisy českých obchodníků vlastně jsou? Čech jich nechte a Němec také ne! Česká lhostejnost jde tak daleko, že např. jeden český advokát zdejší, který potrpí si na množství tabulek, má na domě německých víc než českých. Žádáme s důrazem, aby tyto tabulky zmizely čím dřív tím líp!*“²²²

Jak vypadal každodenní život vinohradských Němců je dnes již obtížné rekonstruovat. Podle mého názoru se vztahovali hlavně ke svým spolkům, dvěma německým divadlům sídlícím na Vinohradech a k Heinovu restaurantu, jakožto centru svého společenského života. Část volného času také trávili vinohradští Němci v Riegrových sadech a to nejspíše proto, že to měli z domova velice blízko. Svůj význam jistě měly i německé školy, které si místní Němci museli většinou tak říkajíc vybojovat. Síť německých obchodníků, lékařů aj. bohužel

---

219Status animarum, AHMP, f. Farní úřad kostela svaté Ludmily, Praha 2 – Vinohrady, inv. č. 2.

220COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 103.

221Tamtéž, s. 113.

222Němectví na Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 1.3.1886, č. 7, s. 5.

nelze přesně zjistit. Byl by to opět jen odhad založený na německy znějících jménech. Je ale také možné, že většinu služeb Němci využívali mimo Vinohrady. Této teorii by nahrávala i blízkost Nového Města.

Mezi lety 1880 – 1890 začala německá menšina v Praze a předměstích slábnout. Příčin tohoto jevu bylo několik. Jedním z nich byl fakt, že počet Čechů, kteří se z českého venkova stěhovali do Prahy a jejích předměstí převyšoval počet přistěhovalých Němců. Pokud již Němci do Prahy přicházeli, byli většinou profesí průmyslníci nebo obchodníci, tovární úředníci, kvalifikovaní dělníci, řeholníci a studenti. Další, a zřejmě také hlavní příčinou úbytku německého obyvatelstva bylo zařazení k české části společnosti a přijetí české identity. Toto se týkalo zejména německé maloburžoazie a dělnictva. Svou loajalitu začali postupně měnit i Židé. I v tomto případě se jednalo o příslušníky chudší společenské vrstvy.

5. Židé na Královských Vinohradech

5. 1. Židé v procesu modernizace

Proces emancipace židovské menšiny měl v prostoru střední Evropy počátek jako součást osvícenských reforem a trval až do přelomu šedesátých a sedmdesátých let 19. století. Protižidovské restriktce byly uvolňovány pomalu. Revoluční rok 1848 pro Židy znamenal mimo jiné právo stěhování a zrušení tzv. familiantských zákonů. Povolovány byly postupně i různé konkrétní činnosti v oblasti ekonomiky a studia. Rovnoprávnost všech náboženských a národnostních skupin, a tedy i Židů, v monarchii nastala až po vydání tzv. prosincové ústavy v roce 1867. O rok později v roce 1868 právní emancipace Židů pokračovala tzv. májovými zákony, které omezovaly vliv církve na školství a manželství. Pro Židy to znamenalo integraci do státních bezkonfesijních škol a možnost uzavření smíšeného sňatku. Na konci 60. let byli Židé z právního hlediska rovnoprávními občany Předlitavska. I nadále však platilo, že se k určitým společenským pozicím mohli dostat jen prostřednictvím konverze ke křesťanství.²²³ Politické zrovnoprávnění Židů se zbytkem společnosti bylo postupně akceptováno všemi tehdejšími rozhodujícími politickými silami. Kvůli česko-německému nacionálnímu a politickému zápasu však nikdy nedošlo k akceptaci této skutečnosti v širších vrstvách majoritního obyvatelstva. Na pochopení nového postavení Židů nebylo v této době místo.²²⁴

Zatímco jiná etnika přimělo revoluční období vytvořit národní společenství, u Židů proběhl tento proces přesně naopak. Dříve Židy pojilo společné náboženské vyznání, specifický způsob života, stejně tak jako specifické vzdělání nebo vědomí společné historické zkušenosti. Po zrušení ghet a zákonů omezujících místo pohybu i povolování sňatků, se Židé začali masivně stěhovat do nových lokalit. Otevřela se jim možnost pro přijetí národní identity většinové společnosti. V místech svého nového bydliště se snažili o co největší asimilaci či akulturaci s místním obyvatelstvem. Integrovali se jak kulturně, tak politicky i ekonomicky. Přitom si však v různé míře zachovávali svou židovskou identitu.²²⁵ Výstižně to myslím ve svých pamětech popisuje František Langer: „*Tak vůbec žili židé ke konci minulého století. Se zásobou židovského vědomí a náboženských zvyků, jakou si z domova odnesli, se*

223FRANKL, M.: „*Emancipace od židů*“: český antisemitismus na konci 19. století, Praha-Litomyšl: Paseka, 2007.

224BĚLINA, P. et al.: *Dějiny Prahy II., Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*, Praha-Litomyšl: Paseka, 1998, s. 141.

225ČAPKOVÁ, K.: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách.*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2013, s. 26 – 27.

naši otcové stěhovali do měst. Nové okolí, jiný způsob života, denní životní shon a vůbec jen světské starosti a myšlenky, které na ně doléhaly, náboženskému citění nepřidaly nic, a leckteré staré zvyklosti činily obtížnými. Kromě toho měšťanstvo té doby se honosilo náboženskou liberálností, a židé, kteří se do něho právě zařazovali, rádi s tímto liberalismem souhlasili, ovšem vlašněli ve víře svých otců stále víc a víc.²²⁶ Ačkoli zbožnost v podobě striktního dodržování náboženských předpisů skutečně mezi Židy postupně upadala, většina z nich si přeci jen zachovala něco ze svého židovského náboženského a kulturního dědictví. Stejně tak udržovali i odlišnou skupinovou identitu v rodinném kruhu.²²⁷ To se projevovalo i tím, že Židé, ať už čeští nebo němečtí, žili, alespoň na Starém a Novém Městě, jen zřídka ve stejném domě jako němečtí katolíci. Vzhledem k podobnému složení německé komunity, je možné, že to takto fungovalo i na Královských Vinohradech.²²⁸ Našli se však i tací, kteří svou identifikaci s německým či českým prostředím dovršili přímo náboženskou konverzí.²²⁹ Například v Praze jich však nebylo víc než 10 ročně. Výjimkou byly i smíšené sňatky.²³⁰

Většina Židů, kteří se přistěhovali do Prahy, pocházela převážně z jazykově českých oblastí Čech. Měli na výběr. Mohli se asimilovat do německy nebo česky mluvících vrstev společnosti. Mnoho pražských Židů mluvících německy tehdy patřilo do vysoce postavených společenských vrstev. Stát se jejich součástí bylo pro mnohé z přistěhovalých Židů lákavé. Svou roli zde hrálo i to, že mnoho Židů cítilo náklonnost vůči liberální politice, které vděčili za občanskou rovnoprávnost a svobodu podnikání. Zamlouvalo se jim i odhodlání německých liberálů brát náboženství jako soukromou záležitost a pokud možno ho vyloučit z veřejného života. S tím souviselo i to, že od Židů nebyla vyžadována náboženská konverze.²³¹ Dalším důvodem, proč byl liberalismus Židům z vyšších vrstev sympatický, byl jeho elitní charakter. Liberalismus, který prosazuje rovnost práv pro všechny, dává šanci schopným, vzdělaným a movitým jedincům, kteří se mohou dostat do vedení společnosti. Navíc i přesto, že se později dostaly do popředí německé nacionalistické strany, přežíval názor, ve kterém bylo němectví považováno za progresivní. Sympatie k německojazyčné části společnosti se navenek projevila například tím, že mnozí Židé začali posílat své děti do německých škol.

Naproti tomu Židy nelákala česká politika. Nevyhovovalo jim spojení staročechů s konzervativní šlechtou a katolickou církví. Mladočeši zase, i přesto, že byli více

---

226LANGER, F.: *Byli a bylo*, Praha: Akropolis, 2003, s. 174.

227COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 – 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 66 – 67.

228 Tamtéž, s. 104.

229BĚLINA, P. et al.: *Dějiny Prahy II., Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*, Praha-Litomyšl: Paseka, 1998, s. 140.

230COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 – 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 67.

231Tamtéž, s. 65.

antiklerikální, tolerovali a někdy také přímo sdíleli názor, že Židé jsou součástí sil, které utiskují Čechy. Vadilo jim, že Židé sdíleli zájmy liberálního německého měšťanstva. To posilovalo nepřátelství Čechů vůči Židům.²³²

Zařazení Židů k německé nebo české části společnosti není jednoduché. Většina z nich hovořila v zaměstnání a často i doma v rodině oběma jazyky a jejich národnostní uvědomění nebylo mnohdy vyhraněné. O tom svědčí i fakt, že Židé, kteří uvedli jako svou obcovací řeč češtinu, posílali své děti do německých škol. Ještě v roce 1880, i když to nelze zjistit přesně, uvedla při sčítání jako obcovací řeč němčinu zřejmě drtivá většina Židů. Situace se v tomto ohledu do konce 19. století změnila, k čemuž napomohla nejspíše Jubilejní výstava v roce 1891, dále Národopisná výstava v roce 1895 a také vyhrocené národnostní střety v Praze roku 1897. Rostoucí národní uvědomění českého obyvatelstva totiž na Židy vyvolávalo tlak. Dělo se tak především tehdy, když měli Židé malý obchod nebo řemeslnickou dílnu a byli existenčně závislí na české klientele.²³³

Mezi faktory, které podporovaly integraci Židů do okolní společnosti, byly koncentrace ve velkých městech, kde tvořili minoritní část společnosti a také vlašný vztah k náboženství.²³⁴

5. 2. Vinohradští Židé

Židovská komunita na Vinohradech byla velmi početná. Tyto údaje uvádím již ve své bakalářské práci, kde jsem se blíže zabývala strukturou vinohradského obyvatelstva. Nyní tedy jen ve zkratce. Židovská komunita na Vinohradech tvořila standardně něco kolem 6% celkového obyvatelstva města. Početně to znamená asi 3 – 4000 obyvatel. Při sčítání v roce 1890 měly Vinohrady nejvíce židovských obyvatel ze všech dalších předměstí. Toto prvenství si Královské Vinohrady udržely i v následujících desetiletích.

Důvodů, proč se na Královských Vinohradech usadilo více židovského obyvatelstva, bylo několik. Jak píše Antonín Boháč, soustředili se Židé především v místech, kde je čilý obchodní ruch a kde se příjemně a zdravě bydlí.²³⁵ Židy tak na Vinohrady mohla lákat především vidina nového života bez nucené segregace, špíny a chudoby. Do moderních

---

232 Tamtéž, s. 68.

233 BĚLINA, P. et al.: *Dějiny Prahy II., Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*, Praha-Litomyšl: Paseka, 1998, s. 136.

234 ČAPKOVÁ, K.: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách.*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2013, s. 33.

235 BOHÁČ, A.: *Hlavní město Praha*, Praha: Státní úřad statistický, 1923, s. 24.

novoměstských či právě vinohradských domů se začali stěhovat především zámožní Židé.²³⁶ Dalším důvodem byl fakt, že Židé byli většinou příslušníky střední třídy. I proto pro ně byly Vinohrady, jakožto město obývané právě střední třídou, ideálním místem pro život. Židé, kteří se stěhovali na Vinohrady pocházeli převážně z česky mluvících měst. Královské Vinohrady, které se navenek prezentovaly jako nejčeštější z českých měst, jim umožnily i nadále používat češtinu. Ačkoli samozřejmě i zde byla čeština vedle němčiny jen jedním ze dvou oficiálních jazyků.²³⁷ Kateřina Čapková píše, že na Vinohradech díky demokratičtějšímu volebnímu systému jasně převládali Židé českého kulturního okruhu. To samé platilo i v Libni.²³⁸ K předměstím, kde žili převážně česky mluvící Židé se řadí také Smíchov.²³⁹ To potvrzuje i Gary B. Cohen, když uvádí, že čeští Židé měli na Královských Vinohradech, které označuje za favorizovaný okres českého měšťanstva, dobré podmínky. Německá židovská elita zde byla nucena k větším ústupkům česko-židovským silám. Při příležitosti zasvěcení vinohradské synagogy v roce 1896 tak Rada židovské náboženské obce na Vinohradech poskytla češtině stejný status jako němčině. Počátkem roku 1897 bylo rozhodnuto o přijetí druhého rabína, který uměl jak česky, tak německy. Měl pomáhat prvnímu rabínovi, který uměl jen hebrejsky a německy. Bohužel i po jmenování tohoto druhého rabína do funkce, uznávala rada přednostně toho prvního a druhému zakázala vykonávat funkce v německém jazyce. I po roce 1897 pokračovali čeští Židé v boji za rovná práva, ovšem proněmecky ladění rabíni a členové rad místních obcí si i přesto nadále uchovali nadvládu nad Prahou a předměstími.²⁴⁰ Německy mluvící židovská elita si všeobecně udržela své dominantní postavení ve všech důležitých židovských společenských a náboženských spolcích až do vzniku Československé republiky v roce 1918.²⁴¹

Nově přistěhovalí Židé se na Vinohradech začali usazovat v okolí Tylova náměstí. Toto náměstí bylo tehdejším středobodem vinohradského dění. I díky tomu se pravděpodobně stalo centrem židovské komunity. V domě č. 478 a 561²⁴² na Tylově náměstí vznikla německá

236BĚLINA, P. et al.: *Dějiny Prahy II., Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*, Praha-Litomyšl: Paseka, 1998, s.136.

237 ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.

238ČAPKOVÁ, K.: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách.*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2013, s. 67.
239Tamtéž, s. 33.

240COHEN, G.B.: *Němci v Praze 1861 – 1914*, Praha: Karolinum, 2000, s. 172 – 173.

241ČAPKOVÁ, K.: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách.*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2013, s. 26.

242RAIS, K., TUREK, A. (eds.): *Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol*, Praha: C.k. okresní školní rada na Král. Vinohradech, 1898, s. 440.

škola²⁴³ a později také německá a židovská mateřská škola²⁴⁴ a samozřejmě také síť košer obchodů.

Důležité bylo také zabezpečení konání židovských obřadů. Od roku 1881 se židovské ohlášky a svatby konaly v Synagoze města Vinohrady (nebo také Bethaus města Vinohrady), což byly pronajaté místnosti zájezdního hostince na adrese Tylplatz 11/12 (později Vávrova ulice č. 11, dnes Rumunská č. 18). Je zajímavé, že se jednalo o dům Jana Friedländera. Tento muž byl významným vinohradským občanem. Byl to jednak podnikatel, stavitel domů, továrník a hlavně budoucí vinohradský starosta (1885 – 1892). Faktem však je, že i Jan Friedländer měl k židovské komunitě velmi blízko, jelikož byl sám synem židovských rodičů. O rok později, tedy v roce 1882 byl tento zmiňovaný dům již trvale pronajímán zakladatelem vinohradské židovské obce a předsedou Israelského náboženského spolku na Královských Vinohradech, Šimonem Engelem z Roudnice. Ve stejném domě bydlel i první učitel židovského náboženství na Královských Vinohradech David Grünthal.²⁴⁵

5. 2. 1. Vinohradská synagoga

Vrcholem židovského působení na Vinohradech se stala stavba Vinohradské synagogy v Sázavské ulici, která se po své dostavbě zařadila po bok těch největších a nejhonosnějších evropských synagog.²⁴⁶

Kvůli rychlému početnímu nárůstu židovského obyvatelstva na Vinohradech přestala brzy dostačovat kapacita malé modlitebny na Tylově náměstí. Proto byl 24.10.1888 založen Spolek pro zbudování israelitského templu na Královských Vinohradech.²⁴⁷ V roce 1893 byl izraelitský náboženský spolek přeměněn na samostatnou Izraelskou náboženskou obec. Jejím prvním starostou se stal Dr. Alfred Hamburger.²⁴⁸ Teprve po ustavení obce získal spolek pro

---

243Německá obecná škola zde sídlila v letech 1878 – 1897. V roce 1897 se přestěhovala do nové školní budovy v Moravské ulici. Ve školním roce 1894/5 ji navštěvovalo 106 chlapců a 120 dívek židovského vyznání.

Působili zde dva učitelé židovského náboženství. Srov. PAVLÍK, F. (ed.): *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: Tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 91. a JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895, s. 74.

244Mateřská škola zde byla otevřena 1.3.1882. Byla zřízena německým spolkem Verein deutscher Schulfreunde, od r. 1896 ji spravoval spolek Deutscher Kindergartenverein. Od r. 1896 školka sídlila v č. 25 na dnešní Vinohradské ulici. Srov. PAVLÍK, F. (ed.): *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: Tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929, s. 107.

245 ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.

246Viz přílohy: Obrázek 12 Vinohradská synagoga. Pohled z Moravské ulice. Kolem roku 1910., s. 10.

247 ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.

248POLÁK, M.; SLAVÍKOVÁ, J. a BRONCOVÁ, D., ed.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 73.

stavbu synagogy bankovní půjčku. To souviselo také s tím, že mu mezitím narostl počet členů a obec po svém ustanovení rovněž získala právo uvalit na své členy náboženskou daň.²⁴⁹

Pro stavbu synagogy byl vybrán pozemek č. katastru 517/1 a 770/2 v Sázavské ulici. 4.4.1894 byla k městskému úřadu podána žádost o povolení na stavbu israelského chrámu Páně.²⁵⁰ „...Dotyčná stavba jeví se pro rychle vzrůstající se isr. obec, kteráž dnes ku 700 rodinám čítá a z jejíž členův ke 100 majitelů domů na Kr. Vinohradech jsou nalehavou potřebou. (...) Zamýšlená budova, zbudována jsouce ve vlaské renaissanci stane se provedena v monumentálních rozměrech, nejmladšímu městu českému jednou z nejpřednějších ozdob, neboť žádné druhé město rakouské podobnou budovou toho druhu vykázati se moci nebude. Nehledě ani k tomu, že řečená stavba bude jednou z předních okras města, kteráž zajisté poskytne četným řemeslníkům i dělníkům značného výdělku, dlužno poukázati i na tu okolnost, že chrám tento prospěje značně městu i v ohledu finančním, aň mnoho souvěrců, ne jen z Prahy, ale i ze širšího okolí v městě trvale se usadí, jakožto členové nově se ustavivší náboženské obce, a tím počet poplatníkův zajisté valně se rozmnoží. Opírajíce se o známou ochotu, s kterou vždy vynikající osobnosti a úřady městské naší obci vstříc se přichází, osměluje se podepsané představenstvo jménem obce, kteráž jen na sebe odkázána jest pokud se týče stavebního nákladu rozpočteného na ¼ milion zl. na slavné městské zastupitelstvo nejuctivější prosbu vznésti, aby ráciho povoliti k účelu zbudování řečeného chrámu neuročitelnou půjčku 25000 zl. V případě však, že by dle stávajících norem totěž nemožným bylo, ráciž povoliti 10letou subvencí ročních per 1000 zl.“²⁵¹ Tato žádost byla městským úřadem po dvou týdnech schválena. „Staveniště chrámové zaujímá plochu čtyř parcel, které dle plánu rozdělovacího a zastavovacího, jenž schválen byl pro pozemky usedlosti Kravín zvané, zastavěny měly býti budovami obytnými (...) účel, jehož předložené plány se týkají, totiž projekt stavby budovy veřejné, jest oproti zastavění budovami činžovními zejména čtyřpatrovými tím příznivý, že nezpůsobuje přelidnění v těchto místech.“²⁵²

Architektem plánované synagogy se stal vídeňský architekt českého původu Wilhelm Stiassny, který měl se stavbou budov tohoto druhu bohaté zkušenosti, jelikož byl autorem synagog v Praze (např. Jubilejní synagoga v Jeruzalémské ulici), Čáslavi, Jablonci a Malackách. Ofertní řízení vypsané v roce 1893 vyhrál vinohradský stavitel Karel Horák.

---

249 ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.

250 ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.

251 Archiv Židovského muzea v Praze, f. Židovská náboženská obec Vinohrady (1810) 1880 – 1922, karton č. 40.

252 ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.

Stavba velké synagogy probíhala v letech 1893 – 1896. Ještě před zbudováním samotné stavby byla postavena malá prozatímní synagoga. Jednalo se o pavilon s modlitebnou, který byl slavnostně zasvěcen 28.9.1894. U tohoto významného aktu byl osobně přítomný tehdejší starosta Jan Prokopec a také další vinohradští hodnostáři a městští radní. Hlavní budova byla zasvěcena téměř o dva roky později 6.9.1896. Jak uvádí Martin Šmok, synagoga se stala „nepřehlédnutelným symbolem sebevědomého, moderního, neortodoxního židovstva nejen na Vinohradech, ale v celých Čechách“.²⁵³ Úvodní kázání v nové synagoze proběhlo v češtině i v němčině. A i nadále bylo dbáno na rovnoprávné zastoupení obou jazyků.

Synagoga poskytovala věřícím dva tisíce míst k sezení. Byla vybudována v novorenesančním slohu. Průčelí zdobily dvě vysoké věže, růžicové okno a falešný portikus místo vchodu. Synagoga se skládala ze tří částí: z hlavní budovy a dvou souměrných vedlejších staveb pro menší modlitebnu, úřední místnosti a byty. V oknech se nacházela katedrální skla, která darovali členové náboženské obce. Vnitřní prostor synagogy byl také pojat velkolepě. Byl obložený mramorem, obsahoval ženské galerie s otevřenými arkádami do hlavní lodi a schránku na Tóru (aron ha-kodeš).²⁵⁴

Tato významná synagoga byla k velké škodě poničena za druhé světové války během únorového náletu roku 1945. Vzniklý požár Němci zakázali hasit. Ačkoli zdi, průčelí ani věže synagogy nebyly vážně poškozeny, došlo v roce 1951 k jejímu stržení. V té době už totiž také na Vinohradech nepůsobila žádná židovská náboženská obec, která by se mohla zasadit o znovuoobnovení synagogy.²⁵⁵ Na tomto místě tak dnes stojí základní škola s gymnáziem a to, že tu kdysi stávala synagoga, připomíná jen pamětní deska.²⁵⁶

5. 2. 2. Osobnosti Vinohradské židovské náboženské obce

S židovskou obcí na Královských Vinohradech se pojí i řada významných osobností. Ve své bakalářské práci jsem již jmenovala rabína Gustava Weinera. Nyní bych ráda zmínila i ty další.

Prvním vinohradským rabínem byl Mojžíš Stark. Narodil se roku 1842 v Dolním Kubíně na území dnešního Slovenska. Studoval na evangelickém lyceu a poté také na

---

253 ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.

254POLÁK, M.; SLAVÍKOVÁ, J. a BRONCOVÁ, D., ed.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009, s. 73.; viz přílohy: Obrázek 14 Interiér Vinohradské synagogy. Kolem roku 1900., s. 11.

255Tamtéž, s. 73.

256Viz přílohy: Obrázek 13 Dnešní pohled z Moravské ulice. V průhledu Základní škola a gymnázium Sázavská., s. 10. a Obrázek 15 Pamětní deska u vchodu do budovy školy v Sázavské ulici., s. 12.

bratislavské židovské náboženské škole (ješiva). Jeho učitelem byla jedna z velkých rabínských autorit té doby A.S. Schreiber. Kolem roku 1873 se již jako kandidát rabínství podílel na katalogizaci starých hebrejských tisků knihovny pražské židovské obce. Vyučoval také židovské náboženství na pražských školách. Než se stal rabínem na Vinohradech, vykonával v letech 1875 – 1883 rabínství v Horažďovicích. Poté se stal tedy rabínem na Královských Vinohradech. Souběžně vykonával funkci profesora na židovských gymnáziích. Mimo jiné také publikoval články a studie v německy psaných židovských časopisech. Zemřel v uctihodném věku 91 let a je pochován na Novém židovském hřbitově.²⁵⁷

Další osobností, která stojí za zmínku je Salomon Gruschka, který byl vinohradským hlavním kantorem a synagogálním zpěvákem modliteb. Narodil se roku 1854 ve Veselíčku u Milevska. Jeho práce začala již v bývalém Königsbergu, dále byl v letech 1885 – 91 nejprve kantorem židovské obce v Mladé Boleslavi a později v Moravském Krumlově. Na Vinohradech působil od roku 1895 až do své smrti v roce 1920.²⁵⁸

V rámci židovské obce působil také například kostelník (šámes) Eduard Wohryzek, jehož dcera Julie se stala druhou snoubenkou Franze Kafky.²⁵⁹

5. 2. 3. Židovské spolky a sociální péče na Královských Vinohradech

Po skončení nucené izolace a perzekuce, která dříve jasně definovala mantinely židovské existence v křesťanském světě, hledali Židé svou novou identitu. Jak již bylo řečeno, část z nich zůstala věrna německojazyčné jazykové kultuře, další z nich potom cítili naopak potřebu podpořit český národ v jeho boji za sebeurčení. Jednalo se především o venkovské Židy, kteří sami sebe považovali přímo za součást českého národa. Mnozí z nich se koncem 19. století stěhovali právě na Královské Vinohrady. Takové předky měl i již výše citovaný František Langer: „*Pamatuji se na dědečka (...) byl vysoký, hubený a jako všichni vesničané měl bradu a tváře čistě oholené, nikoli však břitvou, ta se nesměla dotknout skrání poctivého žida (...) Kromě políček měl obchůdek, do kterého přivážel zboží z nejbližšího nádraží na trakaři, a když měl koně, někdy jimi obchodoval, tedy na košatinovém vozíku. Vidal jsem ho ráno, jak si vázal obřadní řemínky, a při modlení jistě hebrejským modlitbám ještě rozuměl, uměl dokonce hebrejsky psát. Německy se slušně domluvil a česky mluvil jako kdokoli ze vsi, i*

---

257 ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.

258 Tamtéž.

259 Tamtéž.

s jejím horáckým přízvukem. Na páteční, sobotní a sváteční bohoslužby se v blízkém městečku scházel se židy z okolí, babička, to se rozumí, vařila přísnou košer stravu a zachovávala všechny rituální zvyklosti. Dědeček byl stejně chudý jako ostatní sousedé, a kromě těch odchylek, na které byla vesnice zvyklá, žil stejně jako oni, a v dobrém přátelství.²⁶⁰

Tzv. „změšťanštění“ Židů v důsledku znamenalo i změnu vztahu k židovské náboženské obci. Po zrušení ghatt vyšla více než kdy dřív najevo neslučitelnost židovského života a náboženství s okolním světem. Z tohoto důvodu se projevíly snahy o reformu židovského náboženství, díky které by se přiblížili většinové společnosti. To však vedlo ke změnám uvnitř samotné židovské obce, která pomalu ztrácela některé své dřívější funkce. Tak například právní záležitosti přešly na stát. Obci nakonec zůstala jen role náboženská a charitativní. V 70. a 80. letech 19. století nově vzniklé obce v Praze a jejích předměstích jsou produktem tradičních forem židovské autonomie a zároveň i nového přístupu státu k spolkové a náboženské činnosti obyvatel. Tradiční pouto k náboženské obci se u mnohých Židů rozvolňuje. I přesto s obcí udržují alespoň určité svazky, projevující se například podílem na jejím fungování.²⁶¹

Kateřina Čapková spojuje vznik organizovaného českožidovského hnutí v druhé polovině 70. let 19. století s lepším postavením české kultury a s posunem ve vývoji českého školství.²⁶² V rámci rodícího se českožidovského hnutí vzniklo postupně několik spolků. První českožidovskou organizaci založili česky hovořící židovští studenti pražské univerzity v březnu 1876. Jednalo se o Spolek českých akademiků Židů. Tento spolek si mimo jiné kladl za cíl šíření znalosti češtiny mezi židy a odstranění zažitých předsudků vůči nim ze strany Čechů. Dále také podporoval českou jazykovou, kulturní i národní asimilaci. Přijetí češtiny, identifikace s Čechy a reforma židovské společnosti byly chápány jako prostředky pro integraci do české společnosti, které odstraní protižidovskou nenávist a propagandu. Avšak první opravdu masovou organizací se stejným cílem jako měl jmenovaný Spolek českých akademiků Židů, se stala až v roce 1893 založená Národní jednota českožidovská. Ta sloužila jako ústřední organizace českých Židů a snažila se bojovat proti antisemitismu. O rok později byla založena ještě Politická jednota českožidovská. Obě tyto posledně jmenované organizace měly své pobočky i na Královských Vinohradech.²⁶³ Národní jednota českožidovská – místní

260 LANGER, F.: *Byli a bylo*, Praha: Akropolis, 2003, s. 173 – 174.

261 BĚLINA, P. et al.: *Dějiny Prahy II., Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*, Praha-Litomyšl: Paseka, 1998, s. 140 – 141.

262 ČAPKOVÁ, K.: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách.*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2013, s. 57.

263 ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.

odbor Královské Vinohrady zde působila v letech 1897 – 1929.²⁶⁴

Dalším židovským spolkem, který působil na Vinohradech byl například Spolek pro zpěv chrámový na Královských Vinohradech (Tempelgesangsverein in Königliche Weinberge – paralelní název od roku 1899), který si podle svých stanov kladl za cíl podporovat a udržovat chrámový sbor v chrámu na Královských Vinohradech a pěstovat družný život mezi členy spolku.²⁶⁵ Na Vinohradech tento spolek působil v letech 1896-1922.²⁶⁶

Významným spolkem v sociální oblasti se stal Pomocný spolek israelské náboženské obce na Královských Vinohradech pro chudinství a ošetřování nemocných (Hilfsverein der israelitischen Cultusgemeinde Königliche Weinberge für Armen und Krankenpflege, český název se používal až od roku 1923) založený roku 1897. Podle dochovaných stanov měl tento spolek „...*dbáti chudinství a ošetřování nemocných vůbec v obvodu působnosti isr. nábož. obce na Kr. Vinohradech, obzvláště však opatřovati chudým nutné potřeby ku vykonávání židovských rituálních předpisů, jakož i poskytovat pomoc chudým šestinedělkám.*“²⁶⁷ Vedle této organizace působilo na Vinohradech několik dalších sociálně zaměřených institucí, které sloužily potřebným lidem z celého území Čech. Konkrétně se jednalo o Krejcarový spolek ku podporování izraelských osiřelých dívek v Království českém (Kreuzerverein zur Unterstützung armer israelitischer Waisenmädchen in Prag) fungující v letech 1877 - 1940 a Spolek pro zřízení a vydržování všeobecného sirotčince pro osiřelé židovské chlapce pro Království české (Verein zur Errichtung und Erhaltung eines allgemeinen israelitischen Knabenwaisenhaus in Böhmen) působící zde v letech 1897 - 1950.²⁶⁸

Vinohradští Židé pečovali i o uprchlíky z frontových oblastí první světové války. Jednalo se především o příchozí z oblasti Haliče a Bukoviny. Pro tyto Židy pronajímal pomocný výbor často celé domy, ve kterých musely být zřízeny striktně ortodoxní chasidské modlitebny. V Lublaňské ulici byl pro uprchlíky zřízen útulek a gymnázium.²⁶⁹

Dalšími židovskými spolky na Vinohradech byly: Spolek izraelitských žen na Královských Vinohradech (Israelitischer Frauenverein in der Stadt Königliche Weinberge)

---

264 LAŠTOVKA, M. et. al.: *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895 – 1990*, Praha: Scriptorium, 1998.

265 Stanovy spolku pro zpěv chrámový na Král. Vinohradech, dat. 16.3.1899, Archiv Židovského muzea v Praze, f. Židovská náboženská obec Vinohrady (1810) 1880 – 1922, karton č. 105.

266 LAŠTOVKA, M. et. al.: *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895 – 1990*, Praha: Scriptorium, 1998.

267 Stanovy pomocného spolku obce náboženské na Král. Vinohradech pro chudinství a ošetřování nemocných, opis, dat. 1.6.1897, Archiv Židovského muzea v Praze, f. Židovská náboženská obec Vinohrady (1810) 1880 – 1922, karton č. 105.

268 ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.

269 Tamtéž.

fungující v letech 1887 – 1936, Pomocný spolek pro židovské obyvatelstvo v Haliči trpící nouzí – odbočka Královské Vinohrady (Hilfsverein für die nothleidende jüdische Bevölkerung in Galizien – Ortsgruppe Königliche Weinberge) v letech 1902 – 1920 a Židovský spolek (Jüdischer Verein) vykonávající svou činnost v letech 1921- 1948.²⁷⁰

5. 2. 4. Antisemitismus na Královských Vinohradech

Stěhování Židů do Prahy a jejích předměstí, tedy i na Královské Vinohrady, probíhalo v období, kdy národnostní konflikt mezi Čechy a Němci kulminoval. Tehdy vedli čeští nacionalisté boj o každého jednotlivce, o každou rodinu a obec. Toto platilo nejen v převážně německojazyčném prostředí či ve smíšených oblastech, ale i ve městech a regionech s českou většinou. To je, domnívám se, i případ Královských Vinohrad. Ve vyhoceném období byla považována za provokaci a ohrožení češtví přítomnost německých nápisů na podnicích, čtení německých novin nebo existence německojazyčných menšinových škol. To, na kterou stranu se Židé přidají, bylo celkem bedlivě sledováno.²⁷¹ Židé byli spolu s Němci zastávajícími tzv. velkoněmecké řešení a Maďary počítáni k nepřátelům českých práv. Tohoto zařazení se v podstatě již nikdy nezbavili, což se projevovalo při protivládních i jiných bouřích.²⁷² Mezi faktory, které přispěly k prohlubování antisemitských projevů, konkrétně pak křesťanskosociálního antijudaismu, u většiny společnosti byla právě specifická pozice Židů mezi Čechy a Němci, katolíky a protestanty a i mezi bohatými a chudými.²⁷³

Na Královských Vinohradech byl antisemitismus podle mého názoru namířen především na Židy, kteří se přidali k německy hovořícímu obyvatelstvu. Domnívám se, že pokud šlo o Židy, kteří hovořili česky a měli snahu o asimilaci s českým národem, nebylo vůči nim vinohradské obyvatelstvo nepřátelské. Ve vinohradském tisku se objevovaly pozitivně laděné zprávy o činnosti Národní jednoty českožidovské na Královských Vinohradech. Psalo se zde, že hlavním účelem tohoto spolku je pomáhat Židům asimilovat se do českojazyčného prostředí. Jednota měla mimo jiné poradní funkci v oblasti obecních nebo volebních záležitostí a také, což se jevilo jako obzvláště důležité, v oblasti výchovy a výuky dětí. *„Hlavným účelem této důležité národní instituce jest, uváděti národně indiferentní*

270LAŠTOVKA, M. et. al.: *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895 – 1990*, Praha: Scriptorium, 1998.

271FRANKL, M.: *„Emancipace od židů“: český antisemitismus na konci 19. století*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2007, s. 30.

272BĚLINA, P. et al.: *Dějiny Prahy II., Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*, Praha-Litomyšl: Paseka, 1998, s. 140.

273Tamtéž, s. 140.

*souvěrce do českého života a přesvědčovati je slovem i příkladem, jak veliký hřích pášou na svých dětech, odcizují-li se již od mládež – německou školou – svému českému okolí.*²⁷⁴ Jednota měla také sociální funkci, jelikož podporovala své členy, kteří se ocitli v hmotné nouzi. Tisk informoval i o konání věnečku místního odboru Národní jednoty českožidovské, který se konal v Národním domě na Vinohradech. Účast byla prý hojná. Byly zde zastoupeny i další českožidovské spolky – Spolek českých akademiků Židů, kroužek českožidovského dorostu, sdružení „Smetana“ a pražský odbor Národní jednoty českožidovské.²⁷⁵

Ve vinohradském tisku jsou nepřátelské útoky namířeny především proti židovsko-německým obyvatelům. Protižidovská propaganda v tisku nebyla v té době ničím neobvyklým. Útočila na jejich skutečnou nebo jen domnělou proněmeckou orientaci. Bývali často označováni za zdroj němectví v českých zemích. Mimo jiné byli také obviňováni z poněmčování národnostně smíšených měst. Tato propaganda bývá pokládána za projev českého antisemitismu, jehož zosťování je spojováno, jak již bylo zmíněno, s vyhocením národnostního konfliktu mezi Čechy a Němci. Ne všechny útoky na Židy však musí být nutně motivovány antisemitismem. Jejich cílem bylo spíše dosáhnout úplné asimilace Židů, což navazuje na emancipaci, která předpokládala vytracení židovských kolektivních identit z veřejné sféry. Na druhé straně byly útoky na Židy často skutečně nevybíravé, což muselo v české společnosti utvářet negativní náhled na tuto menšinu.²⁷⁶

Propaganda v tisku se často týkala oblasti školství, jakožto základního kamene občanské a národní socializace, ale i prostředku nevídané germanizace. Škola měla dítěti předávat nejen praktické znalosti, ale i lásku k národu. Vzdělávání v jiném než v mateřském jazyce mělo vyústit v zaostávání žáka a z toho vyplývající neschopnost plně pochopit probíranou látku. V neposlední řadě se dítě v budoucnosti nemohlo stát plnohodnotným členem národa. Český tisk proto pravidelně varoval rodiče před zapsáním dětí do německojazyčných škol.²⁷⁷ To byl i případ Královských Vinohrad. Jednalo se například o zápis do německé školy v Moravské ulici. Tu navštěvovali především děti Němců a také německy hovořících Židů. V tisku byla tato škola označována za „německo-židovskou přelejvárnu“ a článek nesl nadpis „Pozor na židumilé vlastenečky a čecháčky“²⁷⁸. Před školou měla v den zápisu stát hlídka uvědomělých vinohradských obyvatel, která by zabránila zápisu

274Národní jednota česko-židovská na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské noviny*, 10.10.1914, č. 39, s. 4.

275Věneček místního odboru Národní jednoty českožidovské pro Král. Vinohrady a okolí, in: *Vinohradské listy*, 22.10.1904, č. 43, s. 5.

276FRANKL, M.: „*Emancipace od židů*“: český antisemitismus na konci 19. století, Praha-Litomyšl: Paseka, 2007, s. 48.

277Tamtéž, s. 50.

278Pozor na židumilé vlastenečky a čecháčky, in: *Vinohradské listy*, 11.9.1897, č. 27, s. 3.

českých dětí do německé školy. Jak již bylo zmíněno, to, jestli se Židé přidali k Čechům nebo Němcům, bylo pečlivě sledováno. To platilo i v oblasti školství. „Židovské děti na českých školách jsou tak slabě zastoupeny, že podivné to vrhá světlo na židovské rodiny pokud se to týče jich přízně vůči národnosti naší vůbec. První obecná škola chlapecká, již navštěvuje 613 žáků v šesti třídách a pěti paralelkách, čítá všeho všudy tři a druhá obecná škola chlapecká, již navštěvuje 636 žáků dokonce jen jediného žáka žida! Na obecné a měšť. škole dívčí, kde nalézá se 940 žákyň, shledány pouze dvě žáčky židovky. Může-liž pak býti křiklavějšího důkazu o „přátelství“ židů k českému národu?“²⁷⁹ To, jestli židovští rodiče pošlou své děti do německé nebo české školy, souviselo i s jejich sociálním postavením. Pro nižší a střední vrstvy bylo typické, že posílali děti do českých škol. Vyšší společenské vrstvy německy mluvících Židů upřednostňovaly německé školy. Německá škola totiž podle jejich názoru otvírala dětem do budoucnosti možnost většího uplatnění v zaměstnání a nabízela vyšší prestiž.²⁸⁰

Další ze zpráv vyjadřovala potěšení nad tím, že měl být začat vydáván nový antisemitský deník „Nové listy“²⁸¹. Jeden článek například mířil proti konkrétnímu Židu Ludwigu Fischerovi, který sídlil na Tylově náměstí. „...známý vinohradský židák Ludwig Fischer na Tylovu náměstí, jest také členem prušáckého „Handwerkervereinu“, či lépe řečeno „handlfrajnu“, založeného na ubijení českých živnostníků a řemeslníků. Ve výstavě čistého toho spolku (...) vystavil tento žid Fischer (...) mandl. (...) Židovská drzost Fischrova sahá však ještě dále! On bez ostychu a bez ohledu na to, že existuje v ryze českém městě, že živ je z mozolů českého lidu, vydává na veřejnost německé blankety. (...) Tak tady ho máte židáka s celou jeho orientálskou impertinencí v české obci na odiv stavěnou!“²⁸².

Fakt, že se na stránkách Vinohradských listů objevovalo poměrně dost protizidovsky laděných článků souvisí kromě již zmiňované společenské situace i se samotným redaktorem těchto novin. Tím byl, v této práci již zmiňovaný, radikální žurnalista J. M. Balák., který sympatizoval s mladočechy. Postupem času se posouval od podpory radikální asimilace Židů do české společnosti až k antisemitským postojům. Právě po přechodu z Kolína na Královské Vinohrady začíná Balák stále více útočit na Židy. V člancích je například viněn z mnoha negativních společenských jevů a z podílu na germanizaci českých zemí. Lidé jsou také prostřednictvím Vinohradských novin nabádáni, aby se sjednotili vůči židovskému nebezpečí,

---

279In: *Vinohradské listy*, 2.11.1886, č. 22, s. 3.

280ČAPKOVÁ, K.: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách.*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2013, s. 64.

281Antisemitské „Nové Listy“, in: *Vinohradské listy*, 19.6.1897, č. 25, s. 4.

282In: *Vinohradské listy*, 13.11.1897, č. 46, s. 4.

aby nekupovali zboží u židovských obchodníků a aby volili jen takové poslance, kteří nemají nic společného s židovským kapitálem. Kromě již zmiňovaného německojazyčného školství na Vinohradech Balák často kritizoval i nové německé divadlo, které rovněž sídlilo na území Vinohrad.²⁸³

Národnostní konflikt vyvrcholil nepokoji v roce 1897 kvůli Badeniho jazykovým nařízením. Následné antisemitské bouře se v pondělí 29. listopadu 1897 dostaly i na Královské Vinohrady. Vinohradské listy o nepokojích v článku „Bouře na Král. Vinohradech“ informovaly následovně: „*Krásnou, velkolepou zásluhu o nepokoje posledních dnů v Praze a všech její předměstí vyjma Karlín, mají na prvním místě bez odporu židovsko-němečtí buršáci, kteří vytáhli (...) na Příkopy, odtud na Václavské nám. a z tohoto na Král. Vinohrady k bytu německého Jack rozparovače prof. Pferscha do Sladkovského ul., kdež řváti počali „hajló“ a insultovali klidné české občany. (...) Praha a všechna předměstí v několika hodinách na to byla v jednom plameni a kletba stihniž ty, kdož jsou toho příčinou a původem!*“ (...) *Jeť stanné právo prohlášeno, jeť svoboda tisku při tom arci také stažena těsněji (...) Z důvodu toho obmezíme se na zcela objektivní vyličení událostí z dnů posledních, jmenovitě pokud se to týče města našeho Král. Vinohrad.*“²⁸⁴ Napětí postupně eskalovalo. „*Hřmělo, blýskalo se a uhodilo. Strach zmocnil se všeho občanstva. Zejména židů a Němců. (...) V oknech vyvěšovány stuhy barev českých, na okenice obchodů psáno: „Křesťanský obchod“, „Český kupec“, „Zde se mluví jen česky“ atd.*“²⁸⁵ Jako v Praze, tak i na Vinohradech lidé rozbíjeli okna Židům a Němcům. Rozlícený dav lidí zaútočil i na vinohradskou synagogu. Ta byla nakonec zachráněna pomocí vojenské hlídky. Útokům však nešla řada židovských podniků. Zboží z obchodů bylo vyházeno na ulici a tam zničeno a pošlapáno. Mnohé obchody byly nakonec doslova vybíleny a všechno jejich zařízení zničeno, některé byly dokonce zapáleny. „...*na Král. Vinohradech dály se výtržnosti rozhněvaného a provokovaného lidu proti židovským a německým spolkům a jednotlivcům, proti celým domům, ústavům, restauracím, divadlům a závodům malým a velkým.*“²⁸⁶ Situace se uklidnila až po čtyřech dnech, ve čtvrtek 2. prosince 1897, když bylo vyhlášeno stanné právo.

Jak píše Michal Frankl, projevy protižidovského násilí na konci 19. století nelze odvodit jen z jedné konkrétní příčiny. Spíše naopak. Příčiny byly různorodé, stejně tak jako jejich průběh a následky. Řada nepokojů také souvisela přímo s místními poměry a konflikty.

283FRANKL, M.: „*Emancipace od židů*“: český antisemitismus na konci 19. století, Praha-Litomyšl: Paseka, 2007, s. 67.

284Bouře na Král. Vinohradech, in: *Vinohradské listy*, 4.12.1897, č. 49, s. 1.

285Tamtéž, s. 1.

286Tamtéž, s. 1.

Vypuknutí násilí předcházela tzv. fáze intenzivní komunikace, během které byl v lidech vytvářen pocit ohrožení vlastní komunity a také definován nepřítel, který ji ohrožuje. Lidé, kteří se posléze zúčastní násilných akcí tak dostávají pocit, že větší moc získala nepřátelská skupina a že integrita jejich vlastní skupiny je ohrožena a oni proti ní mají potřebu zasáhnout. Domnívám se, že roli takové ideologické přípravy, která předcházela vypuknutí nepokojů na Vinohradech, hrály také již zmíněné Vinohradské listy a jejich šéfredaktor Balák. I Michal Frankl zmiňuje antisemitskou a radikálně nacionalistickou propagandu v tisku. Uvádí, jak byla konstruována definice nepřátel národa, kterou propagovali čeští antisemité a nacionalisté právě během roku 1897. Protest proti pádu Badeniho vlády a vůči předpokládanému zrušení jazykových nařízení potom již působil jen jako spouštěcí mechanismus prosincových nepokojů. Jejich cílem se stávaly právě skupiny označené propagandou za nepřátele národa. Tedy německá menšina, Židé a socialisté. Na prosincové nepokoje měl v neposlední řadě vliv i vzestup českého antisemitismu po volbách do říšské rady.²⁸⁷

5. 2. 5. Rodina Langrova – příklad vinohradské židovské rodiny

Jako příklad židovské rodiny žijící na Královských Vinohradech, jsem si vybrala rodinu Langrovu, v níž se mísilo nejen převážně českožidovské hnutí, ale nakonec v podobě Jiřího Langera i tradiční ortodoxní židovství. Dalším důvodem pro výběr právě této rodiny bylo to, že osudy jejích členů jsou poměrně dobře zpracované. Přímé vzpomínky čerpám z vyprávění Františka Langera v knize „Byli a bylo“.

Otcem rodiny byl Max Langer, majitel obchodu na Královských Vinohradech. Ve Vinohradském adresáři z roku 1895 byl uveden v hned několika kategoriích: éterické oleje a trestí, lihoviny – výčep, vinárny a obchody s vínem, likéry a ovocná vína. Obchod se nacházel v Havlíčkově ulici č. 39 (dnes Bělehradská). Langer i jeho manželka Růžena pocházeli z českého venkova. Max Langer byl propagátorem českožidovského hnutí. Dlouhá léta byl místopředsedou židovského dobročinného spolku.²⁸⁸ Takto na svého otce vzpomínal jeden z jeho synů – František: „*Pamatuji se, že jsem v dětských letech ještě vídal tatínka, jak si každé ráno ovíjí řemínky kolem obtloustlých paží, později už to nebylo tak pravidelně, jen vzácně, nevím, jak bylo ještě později, když jsem odešel z domu. Čítal přitom nahlas hebrejské modlitby, jenže už jim nerozuměl. Naštěstí byly již provázeny hezkým českým překladem. (...)*

²⁸⁷FRANKL, M.: „*Emancipace od židů*“: český antisemitismus na konci 19. století, Praha-Litomyšl: Paseka, 2007, s. 266 – 271.

²⁸⁸ ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.

*Navenek otcovo hlášení se k víře spočívalo v pravidelném docházení do přepychové synagogy našeho pražského předměstí Královských Vinohradů, v příslušnosti k několika židovským dobročinným spolkům a v srdci i v dlani otevřených pro potřebné souvěrce. Nechtěl-li otec podlehnout konkurenci, musel také v sobotu stát za pultem a prodávat, zato, jak slíbil dědečkovi, od pátečního do sobotního večera nekouřil, ačkoli byl vášnivý kuřák. Však s ním nebylo po celou sobotu žádné pořízení.*²⁸⁹ Víru Maxe Langra v to, že se Židé mohou asimilovat do české společnosti nenarušily ani výše popsané prosincové bouře v roce 1897.

Autor paměti František Langer byl zároveň nejstarším synem Maxe a Růženy Langerových. Narodil se 3.3.1888 na Královských Vinohradech. Uměl číst již ve čtyřech letech a od dětství byl literárně činný. Vystudoval lékařství a získal tak titul MUDr.. Za první světové války byl legionářem, od března 1917 šéflékařem 1. pluku ruských legií a nakonec se stal i generálem československé armády. Po první světové válce i nadále zůstal ve vojenské službě. Byl však již dosazován na administrativní nebo organizační pozice, takže se mohl dále věnovat literární činnosti. Psal především povídky a divadelní hry. Od roku 1935 působil jako hlavní dramaturg Divadla na Vinohradech. Za druhé republiky byl jako Žid z divadla vyhozen. Později se mu podařilo uprchnout přes Polsko do Francie a konce druhé světové války se dožil v Londýně, kde zastával funkci velitele vojenského zdravotnictva československé armády v zahraničí. Zemřel 2.8.1965 v Praze.²⁹⁰ Takto vzpomínal na českožidovský charakter své rodiny: „*Otec nás děti posílal ovšem do české školy a zásoboval nás odmalička českou četbou. Byl asi v deseti spolcích, nevyjímajíc ani vlastenecký Sokol, chodil do kavárny tu a tam na partii karet, zkrátka žil jako všichni malí obchodníci v naší ulici pražského předměstí. Toto připodobnění k okolí se u nás, příští generace, ještě vystupňovalo. Jakžtakž jsme se ve škole při vyučování náboženství naučili číst hebrejská písmena, ale tak nedůkladně, že později jsem mohl pouze obdivovat tyto nádherné archaické obrazce. Naučili jsme se o židovských dějinách tolik jako třeba o římských, ale nemnoho o podstatě a etice židovského náboženství. Z domu jsme si o něm odnášeli málo, v našem případě skoro nic. Můj poslední náboženský akt byl o parmicve (svátek dospělosti v třinácti letech) předčítání z tóry. Když jsem se na ně připravoval, hebrejská písmena jsem si přepsal do latinky.*“²⁹¹

Prostřední syn Maxe Langera se jmenoval Josef. Stejně, jako jeho bratr František, byl i on československým legionářem v první světové válce. Na rozdíl od bratrů se mu nepodařilo

---

289LANGER, F.: *Byli a bylo*, Praha: Akropolis, 2003, s. 174.

290Tamtéž, s. 207 – 209.

291Tamtéž, s. 175.

uprchnout z Protektorátu. Poté, co začaly první židovské transporty, spáchal sebevraždu.²⁹²

Nejmladší ze synů, Jiří, který se narodil 19.3.1894, vybočil z rodinného, poněkud již vlašného vztahu k židovství. Jeho pozornost upoutala židovská mystika, ke které ho přivedl jeho přítel Alfred Fuchs. František Langer vzpomíná, že se Jiří oddal teoretickému studiu náboženství, až se téměř úplně uzavřel před rodinou. V roce 1913 odjel do Belzu, jednoho z tehdejších center ortodoxního, chasidského židovství. Když se po nějaké době vrátil, rodina ho téměř nepoznala a na vinohradských ulicích budil svým zjevem pozdvižení. „*Otec mi oznamoval skoro zděšeně, že se Jiří vrátil. Zděšení jsem pochopil, když jsem bratra uviděl. Stál proti mně v odřeném černém svrchníku střiženém jako kaftan, sahajícím od brady až k podlaze a na hlavě měl okrouhlý široký klobouk z černého plyše vražený hluboko do týlu. Stál shrbeně, celé tváře i bradu měl zarostlé nazrzlým vousem a před ušima mu visely až na ramena do vývrtky nakroucené vlasy, pejzy. Co zbývalo z obličeje, byla bílá, nezdravá pleť a oči, chvíli unavené, chvíli horečnaté. Bratr neujel z Belzu domů do civilizace, bratr si přivezl Belz s sebou. (...) Co se dalo v našich čtyřech zdech, bylo možno a také nutno shovívavě snášet. Horší bylo, když vyšel z domu, že jeho úbor, účes i chůze, trochu zbrklý poklus, soustřeďovaly na sebe pozornost, a dokonce posměšky ulice, a obojí se ovšem dotýkalo celé rodiny. Židé v našich krajinách se zevnějškem nelišili od ostatních občanů už po tři generace, co směli žít mimo ghetto.*“²⁹³ Natrvalo se Jiří Langer vrátil až po první světové válce. V té době se přátelil s Franzem Kafkou i Maxem Brodem, sportoval, věnoval se literární činnosti a to hned ve třech jazycích – češtině, němčině a hebrejštině. Také začal opět chodit do divadla a po získání odborného základu pod vedením učitele se začal sám učit na hře housle. V roce 1929 vyšla Jiřímu Langrovi básnická sbírka s názvem *Básně a písně přátelství*. Byl v té době posledním pražským hebrejsky píšícím autorem. Své zážitky z pobytu u chasidů a jiné chasidské legendy a příběhy převyprávěl v knize *Devět bran*, která vyšla v roce 1937. Na podzim 1939 utekl z Protektorátu. Přes Slovensko, Maďarsko a Rumunsko se postupně dostal až do Palestiny, kde nakonec roku 1943 také zemřel.²⁹⁴

---

292 ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.

293LANGER, F.: *Byli a bylo*, Praha: Akropolis, 2003, s. 179.

294Tamtéž, s. 172 – 192.

5. 2. 6. Roviny asimilace

Jak je vidět, židovská asimilace probíhala v několika rovinách. V rodinném kruhu, jež bývá každému nejbližší, si Židé ať už se přidali k Čechům nebo Němcům, alespoň do určité míry zachovávali svou odlišnou skupinovou identitu. To potvrzují i výše citované vzpomínky Františka Langera. Že Židé většinou neopouštěli zcela svou víru ukazuje i malý počet náboženských konverzí a smíšených sňatků. Z tohoto důvodu zřejmě Židům vyhovovalo německé liberální prostředí, které uznávalo náboženství za soukromou záležitost. Jelikož Židé považovali německojazyčné prostředí také za prestižnější, posílali své děti, zejména dívky, do německých škol. A to třeba i v případě, že v soukromém životě sympatizovali s Čechy a ve sčítání uváděli českou obcovací řeč.

České jazykové prostředí Židé volili sice z odlišných, nicméně také praktických pohnutek. Například když žili uprostřed většinového českojazyčného prostředí a byli existenčně závislí na české klientele. Českožidovské spolky se účastnily českého společenského života a z výše citovaného úryvku vzpomínek na Maxe Langera se zdá, že se Židé, kteří sympatizovali s Čechy, účastnili přímo i českého spolkového života. Stejně tak se majetní Židé klonící se k Němcům účastnili německého spolkového života. Zajímavé však je, že Židé nebývali sousedy Němců s katolickým vyznáním. Odpovídalo by to však tomu, že si obě skupiny – Němci i Židé – v rámci liberalismu chránili své soukromí a rodinný život.

Zdá se, že Židé neměli většinou vyhraněné národnostní uvědomění. Často hovořili oběma jazyky. Těch, kteří byli naprosto vyhranění, bylo zdá se minimum. Tento stav se upravil až časem, když Židé začali přijímat identitu českého prostředí. V roce 1900 se už k české obcovací řeči hlásilo 55% Židů, k německé jen 45%. Platilo, že k české části společnosti se hlásili především méně majetní Židé. Ti bohatí se z velké většiny stále klonili k Němcům.

Závěr

V závěru své diplomové práce bych ráda odpověděla na výzkumné otázky položené v úvodu. Některé se mi možná podaří zcela zodpovědět, jiné zřejmě zůstanou jen v rovině odhadů a uvažování. Je tomu tak zejména z důvodu chybějících archivních pramenů nebo také absencí potřebných informací v dostupných pramenech. Některá fakta, která by pomohla se zodpovězením otázek, tak jednoduše není možné získat, případně zjistit v časových možnostech výzkumu. Naopak jiné prameny, například místní tisk, zase nemůžeme brát v potaz se stoprocentní spolehlivostí, neboť obsahuje některé tendenční informace. Je zde zapotřebí kritický přístup, ostatně stejně jako u každého pramene. Přesné odpovědi na to, jaká byla skutečnost, například v rovině každodennosti, nedostaneme. Můžeme je jen skládat z různých útržků informací, které jsou dostupné.

Obraz Vinohrad a faktory které ho utvářely, byly zjišťovány především z místního tisku, sesbíraných pamětí známých obyvatel Vinohrad, dále z oficiálních jubilejních publikací, slovníků a turistických průvodců. Přímé reakce většího vzorku obyvatel na to, jak se jim na Vinohradech žilo a co vnímali jako důležité, již dnes analyzovat nemůžeme. Nicméně i z materiálů, které jsou dostupné je dle mého názoru možné si udělat určitou představu. Každý z pramenů a pamětníků samozřejmě akcentuje něco jiného. Nejčastěji se objevovaly charakteristiky Vinohrad jako rychle vzniklého města – místa s historickou tradicí a krásnými veřejnými budovami, které je však zároveň také moderní a poskytuje zdravé a příjemné bydlení. Obraz Vinohrad jako ukázkového moderního města opatřeného všemi důležitými institucemi, zajišťujícího svým obyvatelům všechno potřebné se může jevit jako přehnaný. Každodennost vinohradského života jistě nebyla ideální. I zde se zákonitě musely projevat určité problémy – na to do jisté míry poukazuje místní tisk, když se s kritikou obrací k místnímu zastupitelstvu, že to či ono mělo být zařízeno lépe či hotovo dříve apod. Veřejný život na Vinohradech byl ovlivňován i dobovou politickou situací a národnostními spory. Již tak vyhrocené vztahy mezi Čechy a Němci byly ještě přiživovány útočnými články v místním tisku. To v důsledku posilovalo i antisemitské nálady. Židé byli často spojováni s Němci a stejně jako oni byli také vnímáni jako nepřátelé českého národa. Asimilace Židů s českou společností byla naopak podporována. Domnívám se, že vůči Židům, kteří se veřejně přihlásili k Čechům, nebyly nepřátelské útoky namířeny. Někdy však byla celá skutečnost zjednodušena a všichni Židé byli vnímáni stejně negativně.

V zásadě bych řekla, že v obrazu Vinohrad je důležité to, co přetrvalo a co se i dnes jeví jako relevantní. Faktory, které tvoří genius loci Vinohrad. Tedy že jsou vnímány jako pěkná a prestižní čtvrť pro dobré bydlení, s výstavnými domy a hezkými parky pro trávení volného času. Některé faktory naopak již v dnešní době ztratily svůj význam. Mám na mysli například český ráz Vinohrad. Výzdoba vinohradských veřejných budov je dle mého názoru v současnosti vnímána již spíše z estetického a historického hlediska.

V druhé kapitole jsem se věnovala českému společenskému životu na Královských Vinohradech. Ten, jak se ukázalo, byl velice rozmanitý. Působilo zde mnoho spolků. Mezi nimi hrála významnou roli Měšťanská beseda na Vinohradech. Ta velmi pomohla celkovému rozvoji vinohradského veřejného života, jelikož jejími členy byli i představitelé místních elit. Dalšími důležitými organizacemi byly také místní odbory Ústřední matice školské, které během roku pořádaly mnoho kulturních a společenských akcí. Z dalších českých spolků jsem jmenovala například také Sokol vinohradský, který každoročně pořádal populární šibřinky. Kalendář vinohradského společenského roku doplňovalo i mnoho dalších akcí mnoha spolků, které na Vinohradech působily. Je tedy možné říct, že český veřejný život byl na Vinohradech poměrně čilý. Myslím, že za dvě hlavní centra, kde se odehrávala většina společenských akcí lze považovat dnešní Náměstí Míru a Riegrovy sady. Co se týká Náměstí Míru, tak to zůstalo centrem města i veřejného života dodnes. Toto náměstí bylo dle mého názoru, i centrem, kde bylo nejvíce vidět tzv. symbolické osídlení prostoru českým obyvatelstvem. Zde vidím zřejmý vliv zastupitelstva na radnici, které tento charakter náměstí a potažmo i celého města ovlivňovalo. Riegrovy sady byly dle mého názoru rovněž považovány za český prostor. Avšak v tomto případě to bylo poněkud složitější, neboť se staly také místem setkávání všech tří etnik, která na Vinohradech žila – Čechů, Němců i Židů. Přesto mezi akcemi, které se tu konaly s přehledem vévodí ty české. V místním tisku není např. zmíněna jediná německá akce konaná na území těchto sadů. Zda tomu tak opravdu bylo není již dnes možné zjistit. Na jednu stranu mohl tyto události, kdyby se nějaké konaly, místní tisk zamlčet. Na druhou stranu je pravděpodobné, že by se vůči nim vymezoval. Myslím si však, že co se týče Němců a Židů, znamenaly pro ně Riegrovy sady především místo odpočinku v podobě posezení v restauraci, procházky nebo jízdy na bruslích v „American skating rinku“. Z mého pohledu výrazným symbolem byla socha F. L. Riegra u hlavního vchodu do Riegrových sadů. Zajímavé je, že mířila k místům, kde na Vinohradech bydlelo nejvíce Němců. Výraznými symboly byla i divadla. Jak to české vinohradské, které bylo druhou českou scénou hned po Národním divadle, tak vinohradská německá divadla.

Třetí kapitola se zabývala německým obyvatelstvem na Vinohradech. Z dostupných pramenů se podařilo zjistit, že centrum německého veřejného života na Vinohradech se nacházelo v jejich dolní části. Místní Němci se scházeli zejména v restauraci F. J. Heineho na dnešní Vinohradské ulici č.p. 35. V těsné blízkosti tohoto podniku bylo také hřiště, Heinova aréna a Nové německé divadlo. Jak vypadala každodennost života těchto Němců je bohužel dnes již myslím nemožné, zvláště v rozsahu diplomové práce, zjistit. Skutečnost byla zřejmě o něco barvitější než jak ji ukazoval místní tisk. Zdá se, že v rámci obchodních a pracovních styků se Češi s Němci běžně střetávali. Nejinak tomu bylo i co se týče bydlení. Ačkoli byly některé části Vinohrad Němci výrazně více obydlené, než části jiné, rozhodně se nejednalo o čistě německé území. Ukázalo se, i když to byla asi spíše výjimka, že členy vinohradských německých spolků byli i Češi. V rámci spolkového života, společenských a kulturních akcí a kaváren se tato dvě etnika zřejmě setkávala jen minimálně. Jak tomu bylo při mších v kostele svatě Ludmily, se mi bohužel nepodařilo přesvědčivě zjistit. Nicméně Němci figurující jako členové Německého politického spolku byli evidováni v soupisu farníků farnosti sv. Ludmily. Domnívám se, že pro Němce znamenaly Královské Vinohrady především moderní, kvalitní a zdravé bydlení, s dobrou dostupností Prahy.

Kapitola o vinohradských Židech v sobě určitým způsobem spojuje obě předchozí. Je tomu tak proto, že Židé v této době, kdy zanikala jejich ghetta, do určité míry ztráceli svou původní identitu. Postupně se asimilovali buď s českou nebo německou částí společnosti. Ukazuje se, že tato asimilace ve většině případů nebyla úplná a probíhala v několika rovinách. Židé si více méně udrželi své tradice, které však stále více dodržovali jen v rodinném kruhu. Své náboženské obci se tak pomalu vzdalovali, avšak i nadále se alespoň minimálně podíleli na jejím chodu. Každodenní život a styk s Němci i Čechy je nutil používat oba dva jazyky. Možná i z tohoto důvodu nebyla jejich příslušnost k jednomu či druhému národu zcela vyhraněná. Rozhodovala zde mnohdy praktická hlediska. Židovské dívky a i chlapci často navštěvovali německé školy, jelikož to z pohledu jejich rodičů bylo zárukou lepší osobní i profesní budoucnosti. Sympatie Židů vůči Čechům nebo Němcům byly proměnlivé i na aktuálním vývoji politické a národnostní situace v zemi. Zdá se, že na Vinohradech byla část zdejších Židů angažovaná v rámci tzv. česko-židovského hnutí. Místní odbor Jednoty česko-židovské se účastnil i českého veřejného života na Vinohradech. Vzhledem k charakteru vinohradského obyvatelstva – střední třída obyvatel, se domnívám, že část Židů musela být taktéž součástí místního německého veřejného života. Jako členy německých organizací Židy také často označoval místní tisk. Toto tvrzení však nelze s jistotou potvrdit, jelikož by se

zakládalo jen na nepřesných odhadech například podle příjmení členů. Výzkum ztěžuje i to, že ve sčítáních nebyla dlouho uváděna národnost, jen obcovací řeč. Nejvýraznějším symbolem, který určoval okruh působení Židů na Vinohradech se stala, dnes již k velké škodě neexistující vinohradská synagoga. Domnívám se, že pro Židy znamenaly Královské Vinohrady rovněž zejména moderní, pohodlné a zdravé bydlení. To, do jaké míry se identifikovali s Vinohrady jako českým městem, poté dle mého názoru záleželo na jejich sympatiích buď vůči Čechům nebo Němcům.

Tento text je pokračováním mé bakalářské práce. I přesto, že se mi některé otázky nepodařilo zcela zodpovědět, myslím, že jsem se ve zmapování sociálních dějin Královských Vinohrad posunula opět o něco dál, čímž jsem získala množství nových poznatků. Ještě před čtyřmi lety pro mě byly Vinohrady jen oním „dobrým místem pro dobré bydlení“. Dnes je však vnímám v daleko širší perspektivě jako místo s bohatou historií, zvláště pak mám na mysli právě zdejší veřejný život. Přínosný pro mne byl mimo jiné bližší výzkum týkající se německé vinohradské komunity. Ukázalo se totiž, že společenský život Němců na Vinohradech byl barvitější, než jsem si myslela na začátku výzkumu. Překvapivé bylo zejména zjištění, že zde měli svůj „národní dům“ v podobě Heinova restaurantu. Myslím si, že Královské Vinohrady skýtají ještě mnohá témata pro vědeckou práci. Bylo by jistě zajímavé, podrobněji se zabývat modernizačními aspekty, které zatím zůstaly dotčeny jen letmo. Jedná se například o nemocnici na Královských Vinohradech a další zdravotní a sociální ústavy, tržnici, továrny (Maršner, Chmel a další). Jistě by i stálo za to se zabývat Vinohrady v období první světové války. Úskalím výzkumu je však v některých případech nedostatek archivních materiálů, které se buď nedochovaly, nebo jen ve zlomcích. Doufám však, že i přesto tato skutečnost nebude úplnou překážkou pro další práci.

Prameny a literatura

Archivní dokumenty

Archiv Židovského muzea v Praze (AŽMP)

Fond: Židovská náboženská obec Vinohrady (1880 – 1940), č. fondu: 176.

Národní archiv Praha (NA)

Fond: Policejní ředitelství Praha I – presidium (1786 – 1930), č. fondu: 874.

Archiv hlavního města Prahy (AHMP)

Fond: Farní úřad u sv. Ludmily Praha – Vinohrady (1850 – 1950), č. fondu: 1154.

Vydané dokumenty

RŮČKOVÁ, M.: *Farní úřad u sv. Ludmily Praha – Vinohrady*, Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2014. Inventář fondu.

Tisk

Vinohradské listy: orgán věnovaný zájmům veškerých pražských předměstí a okolních obcí.
Na Královských Vinohradech, 1885 – 1935.

Vinohradské noviny: politicko-hospodářský týdeník města Král. Vinohradů, Nuslí, Vršovic a sousedních obcí, pak okresů říčanského a jílovského. Praha: Václav Kuthan, 1900 – 1919.

Literatura

- BĚLINA, P. et. al.: *Dějiny Prahy II., Od sloučení prežských měst v roce 1784 do současnosti*, Praha-Litomyšl: Paseka, 1998.
- BOHÁČ, A.: *Hlavní město Praha*, Praha: Státní úřad statistický, 1923.
- BOROVSKÝ, F. A.: *Řivnáčův Průvodce po Praze a okolí*, Praha: Fr. Řivnáč, 1885.
- BRANALD, A.: *Pražské promenády*, Praha: Mladá fronta, 2000.
- BROŽ, J.: *Illustrovaný průvodce po Praze a okolí*, Praha: O. Heinrich, 1884.
- COHEN, G. B.: *Němci v Praze 1861 - 1914*, Praha: Karolinum, 2000.
- ČAPKOVÁ, K.: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2013.
- FASORA, L.: *Svobodný občan ve svobodné obci?*, Brno: Matice moravská, 2007.
- FRANKL, M.: *„Emancipace od židů“: český antisemitismus na konci 19. století*, Praha-Litomyšl: Paseka, 2007.
- HALÍK, P., KRATOCHVÍL, P., NOVÝ, O.: *Architektura a město*, Praha: Academia, 1998.
- HLAVAČKA, M. a kol.: *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*, Praha: Historický ústav, 2014.
- HOJDA, Z., POKORNÝ, J.: *Pomníky a zapomínky*, Praha: Paseka, 1997.
- HRŮZA, J.: *Stavitelé měst*, Praha: Agora, 2011.
- HYPŠMAN, B., WIRTH, Z., JANÁK, P.: *Jak rostla Praha*, Praha: Společnost přátel starožitností, 1940.
- JANEČEK, J.: *Město Královské Vinohrady*, Praha: vlastním nákladem, 1895.
- JANEČEK, J.: *Adresář města Král. Vinohradů*, Královské Vinohrady: vlastním nákladem, 1912.
- KAFKA, J.: *Praha, hlava království českého*, Praha: Dr. E. Grégr, 1901.
- KAFKA, J. (ed.): *Domáci vševěd: ilustrovaný slovník vědomostí ze všech oborů domácího hospodářství, rodinného a společenského života*, Praha: Šolc a Šimáček, 1926. 3. díl.
- KOVÁŘÍK, V.: *Staropražské romance: Čtení o tom, jak se žilo před sto lety*, Praha: Albatros, 1973.
- KUBÍČEK, J. (ed.) a kol.: *Česká retrospektivní bibliografie. Řada 1, Noviny, Díl 1. Noviny české republiky od počátku do roku 1918*, Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2008.
- LANGER, F.: *Byli a bylo*, Praha: Akropolis, 2003.
- LANGHAMMEROVÁ, J.: *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*, Praha:

Nakladatelství Lidové noviny, 2004.

LÁNÍK, J., MANDELÍK, R., VEVERKA, P.: *Historie a současnost podnikání v Praze*, Žehušice: Městské knihy, 2003. 3. díl.

LAŠTOVKA, M.: *Pražské spolky: soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895 – 1990*, Praha: Scriptorium, 1998.

LAŠTOVKA, M. a kol.: *Pražský uličník: encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství.*, Praha: Libri, 2012. Díl 1. A – N.

LAŠTOVKA, M. a kol.: *Pražský uličník: encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství.*, Praha: Libri, 2012. Díl 1. O – Ž.

LUDVOVÁ, J.: *Až k hořkému konci: pražské německé divadlo 1845 – 1945*, Praha: Academia, 2012.

MACHAČOVÁ, J. MATĚJČEK, J.: Město a městská společnost v českých zemích v 19. století, in: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740 – 1918*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009.

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopaedie všeobecných vědomostí, Praha: Československý kompas, 1933. Díl 7.

MÍKA, Z.: *Zábava a slavnosti staré Prahy: od konce 18. století do počátku 20. století*, Praha: Ostrov, 2008.

MÍKA, Z.: *Sporty a sportoviště. Počátky tělesné výchovy a sportu v Praze*, Praha: Paseka, 2011.

NEJEDLÝ, J.: *Die neue Bau-Ordnung für die Königliche Hauptstadt Prag und deren Vororte*, Prag: Heinr. Mercy, 1886.

NORBERG-SCHULZ, CH.: *Genius loci: krajina, místo, architektura*, Praha: Dokořán, 2010.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, Praha: J. Otto, 1907. Díl 24.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, Praha: J. Otto, 1907. Díl 26.

PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ, B. a kol.: *Pražské zahrady a parky*, Praha: Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, 2000.

PAVLÍK, F. (ed.): *Památník města Královských Vinohradů*, Královské Vinohrady: tiskem a nákladem Aloise Konička, 1929.

PELC, M.: Utváření novodobého obrazu města Opavy ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století, in: *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19. - 21.*

- století, Brno: Etnologický ústav AV ČR, 2009.
- PLATOVSÁ, M.: Královské Vinohrady a jejich urbanizační vývoj v 19. a 20. století, in: *Umění*, ročník LVII, č. 3, Praha: ÚDU AV ČR, 2009.
- POLÁK, M., SLAVÍKOVÁ, J., BRONCOVÁ, D. (ed.): *Město Královské Vinohrady*, Praha: Milpo media, 2009.
- POUPĚ, J.: *Nejnovější ilustrovaný průvodce Prahou a okolím s úplným polohopisným plánem Prahy a předměstí a s podrobnou mapkou okolí pražského*, Praha: Ústřední vydavatelství, 1906.
- Průvodčí po Praze a okolí města s plánem Prahy a popsáním nejvíce vynikajících památek historických, budov a ústavů veřejných*, Praha: Karel Bellman, 1884.
- RAIS, K. V., TUREK, A. (eds.): *Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol*, Praha: C.k. Okresní školní rada na Král. Vinohradech, 1898.
- REJZEK, J.: *Český etymologický slovník*, Voznice: Leda, 2001.
- RIEGER, F. L., MALÝ, J. (eds.): *Slovník naučný*, Praha: Korber&Markgraf, 1872. Díl 10.
- RUTH, F.: *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*, Praha: Pavel Körber, 1903 – 1904, Díl I.
- RŮŽKOVÁ, J. a kol.: *Historický lexikon obcí České republiky 1869 – 2005*, Praha: Český statistický úřad, 2006.
- SEMOTANOVÁ, E. (red.): *Historický atlas měst České republiky*, Praha: Historický ústav AV ČR, 2010. Svazek č. 19. Praha – Královské Vinohrady.
- SOUKUPOVÁ, B.: Asanace a Velká Praha – symboly modernizace Prahy v posledním desetiletí 19. a v prvním desetiletí 20. století, in: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740 – 1918*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009.
- SRB, J.: *Sčítání lidu v král. Hlav. městě Praze a obcích sousedních provedené 31. prosince 1900, Díl 3., Poměry příbytečné v podrobném zpracování*, Praha: Edv. Jan Baštyř a spol., 1908.
- STÁTNÍKOVÁ, P.: *Vinohrady: dobrá čtvrť pro dobré bydlení*, Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2012.
- ŠEVČÍK, J.: Obraz města a čtvrti Vinohrad, in: *Documenta Pragensia*, č. 5, díl 1., Praha: Scriptorium, 1985.
- ŠTAIF, J.: Smetanova Plzeň? Poznámky k roli místních elit v konstrukci lokální, regionální a nadregionální identity během 19. století, in: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740 – 1918*, Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009.

TYČ, M.: *Literáti Kolínska*, Kolín: Regionální muzeum Kolín, 2004.

VEREIN ZUR HEBUNG DES FREMDENVERKEHRS IN PRAG, KREJCAR, J. V.: *Illustrierter Führer durch Prag und Umgebung*, Prag: Verein zur Hebung des Fremdenverkehrs, 1895.

Prag und seine Umgebung, Prag: Karl Bellmann's Verlag, 1900.

VLASÁK, E.: *Některá sociální a hygienická zařízení na Královských Vinohradech, nejmladším velkém městě českém*, Praha: vlastním nákladem, 1900.

VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha: Svoboda, 1996.

Kvalifikační práce

CHARAMZOVÁ, A.: *Místní elity a veřejný život na Královských Vinohradech 1800 – 1922*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011. Bakalářská práce. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc.

JANOVSKÁ, V.: *Praha a chudí: chudinská péče v Praze v letech 1864 – 1929*, Praha: Karlova univerzita v Praze, Filozofická fakulta, 2014. Diplomová práce. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.

Internetové zdroje

Fotohistorie:

www.fotohistorie.cz

Městská část Praha 2:

www.praha2.cz

Reflex:

www.reflex.cz

Svoboda & Williams:

www.svoboda-williams.com

Wikipedie – otevřená encyklopedie:

cs.wikipedia.org

Jiné zdroje

ŠMOK, M. (autor expozice): *Stopy židovské přítomnosti v Praze 2*, Praha 2014.
Expozice probíhala od 6.5. - 31.8.2014 na Novoměstské radnici na Praze 2.

Seznam příloh

Obrázek 1: Mapa Královských Vinohrad. Výřez z: Plán Karlína – Žižkova a Král. Vinohradů. Rok 1909.....	1
Obrázek 2: Hálkova třída (dnes Londýnská) s předzahrádkami. Kolem roku 1890.....	2
Obrázek 3: Národní dům. Rok 1898.....	2
Obrázek 4: Riegrovy sady. Rok 1903.....	3
Obrázek 5: Pohled z restaurace v Riegrových sadech. Kolem roku 1905.....	3
Obrázek 6: Pomník F. L. Riegra v Riegrových sadech.....	4
Obrázek 7: Mapa Královských Vinohrad (rok 1909) s vyznačeným německým osídlením podle seznamů členů Německého politického spolku na Vinohradech.....	5
Obrázek 8: Jungmannova ulice (dnes Vinohradská). Kolem roku 1899. V popředí vpravo Heinův Grandrestaurant.....	6
Obrázek 9: Restaurant Hajnovka - dnešní stav.....	6
Obrázek 10: Heinovo letní divadlo s restaurací. Kolem roku 1905.....	7
Obrázek 11: Nové německé divadlo. Kolem roku 1890.....	7
Tabulka 1: Povolání členů Německého politického spolku na Vinohradech podle seznamů členů. 1. část.....	8
Tabulka 2: Povolání členů Německého politického spolku na Vinohradech podle seznamů členů. 2. část.....	9
Obrázek 12: Vinohradská synagoga. Pohled z Moravské ulice. Kolem roku 1910.....	10
Obrázek 13: Dnešní pohled z Moravské ulice. V průhledu Základní škola a gymnázium Sázavská.....	10
Obrázek 14: Interiér Vinohradské synagogy. Kolem roku 1900.....	11
Obrázek 15: Pamětní deska u vchodu do budovy školy v Sázavské ulici.....	12